

ZAMYŠLENÍ nad budoucností Evropy

Alexandr Ort

ÚHLAVA
obecně prospěšná společnost

Alexandr Ort

**ZAMYŠLENÍ NAD BUDOUCNOSTÍ
EVROPY**

Klatovy 2012

Obecně prospěšná společnost Úhlava děkuje občanskému sdružení Dům Evropy Praha za poskytnutí finanční podpory na vydání této publikace.

© Prof. Dr. Alexandr Ort, DrSc.

© Úhlava, o. p. s., 2012

ISBN 978-80-905087-1-2

OBSAH

Předmluva.....	5
Úvodem	6
Češi v Evropě.....	7
Dvacáté století	8
Československo.....	9
Organizace spojených národů	10
Co s Evropou?	12
Evropa a pomoc USA.....	14
Je možná jednota Evropy?.....	15
Rada Evropy	16
Společenství.....	17
EHS nebo EOS.....	19
Mírové soužití	21
EHS a Euratom	23
Francie a integrace.....	24
ESVO proti EHS.....	26
Co s Berlínem?	27
EHS a RVHP	28
Evropské společenství	30
Na cestě k celoevropské konferenci	31
Otázka identity Evropy	33
Mírový proces KBSE.....	35
Kam spěje Evropa?.....	36
Lidská práva a jejich respektování	38
Druhá následná schůzka KBSE	39

Společný evropský dům	41
Vídeňská následná schůzka	42
Převratný rok 1989.....	44
Nová Evropa.....	46
Evropa a Balkán.....	48
Evropa a Rusko.....	49
Sjednotí KBSE Evropu?	51
Evropa a USA.....	53
Monopolarita nebo multipolarita.....	54
Koncepce multipolarity	56
Multipolarita a Evropa.....	60
Bilance dvacátého století	61
Nové století.....	64
Česko v Evropě.....	67
Členství v Evropské unii.....	70
Do čela Evropské unie	73
Evropa a svět.....	75

Předmluva

Obecně prospěšná společnost Úhlava sleduje již od svého založení v Klatovech v roce 2001 aktuální společenské problémy a mezi nimi i situaci a vývoj v Evropě, neboť Česká republika je často považována za srdce Evropy.

S těmito tématy se snažíme seznamovat širokou veřejnost, a to formou přednášek, besed, seminářů i prostřednictvím publikací. „Zamyšlení nad budoucností Evropy“ je v pořadí již pátou publikací věnovanou současným dějinám Evropy, integračnímu procesu a hledání rozvoje spolupráce evropských národů. Autorem knihy je jeden ze zakládajících členů Úhlavy, Alexandr Ort, který svoji předchozí publikaci věnoval vzniku a vývoji Evropské unie.

Knihy vychází právě v roce, v němž Evropská unie obdržela Nobelovu cenu míru. Norský výbor přitom poukázal na „šest desetiletí trvajících přínos EU k prosazování míru a usmiřování, demokracie a lidských práv v Evropě“. Byla tak oceněna skutečnost, že Evropská unie velmi významně přispěla k tomu, že se v Evropě, kde v minulém století vypukly dvě války, jež přerostly ve světové, podařilo zajistit mír.

Především nevládní organizace, včetně té naší, propagují řadu let myšlenku evropských společenství a vstup České republiky do Evropské unie v roce 2004 pro ně byl jednoznačně samozřejmostí. Vyznamenání Evropské unie Nobelovou cenou míru pro nás znamená potvrzení správnosti našeho pohledu na Evropu a zároveň také impuls k dalšímu poznávání integračního procesu a posilování úsilí o mír a jednotu kontinentu. A proto také toto téma zůstane v popředí činnosti Úhlavy.

Ing. Pavel Vondráček
ředitel Úhlava, o. p. s.

Úvodem

Každého zajímá, co bude zítra, neboť se ho to bezprostředně dotýká. Ovlivňuje to i program televize, neboť nás pravidelně informuje o tom, jaké bude počasí, a to je někdy z mnoha důvodů důležité vědět. A zdaleka ne jen v tom, co si máme obléci. Při mrazech špatně startují naše osobní auta a při náledí mají i autobusy problémy.

A nejde jen o zítřek, zajímá nás i dlouhodobější předpověď, když se chystáme na dovolenou nebo několikadenní cestu. Ze širšího hlediska nás však zajímají i společenské prognózy, neboť finanční a hospodářské krize se nás dotýkají, i když v těchto oblastech přímo nepracujeme. Koneckonců se nás dotýká i politický vývoj, a to nejen v našem městě, ale i ve státě, jehož jsme občany, a v neposlední řadě také i Evropy, neboť na tomto kontinentu žijeme.

Na otázky v tomto směru se snaží dát odpověď prognostici, a to jak ti, kdo ji hledají za pomoci různých vědních oborů, tak i ti, kteří se odvažují předpovídat na základě svých dojmů, názorů a přesvědčení. Díky mnoha dobrodruhům, podvodníkům a šarlatánům v této oblasti nemají prognostici ve veřejnosti příliš dobré renomé.

Pokud jde o osud našeho kontinentu, Evropy, je mnoho faktorů, které ovlivňují její vývoj, a to daných jak zeměpisně, hospodářsky, kulturně, tak i geopoliticky, národnostně či ekologicky.

Není ani jednoduché odpovědět na otázku: Co je Evropa?

Většinou se uznává, že jde o kontinent, i když mnozí, uvažující jen z hlediska zeměpisného, ji označují za poloostrov Asie. Není totiž snadné vytyčit její hranice. Na severu, západu a jihu je to poměrně jednoduché, neboť na severu je Evropa omývána Severním ledovým oceánem, na západě Atlantským oceánem a na jihu Středozezemním mořem. Na východě se jen většinou uznává, že zeměpisná hranice jde v Rusku po Uralu, pak prochází Kaspickým mořem a přes Kavkaz probíhá k Černému moři, jež má na jihu Bosporskou úžinou spojení se Středozezemním mořem.

Mnohé lze doplnit, když se zaměříme na dějiny a dozvíme se složitou historii Evropy. Její obyvatelstvo není jednotné, je národnostně značně odlišné a z hlediska státního uspořádání se často během let velmi mnohé měnilo.

Studiem dějin však můžeme mnohé pochopit, pokud se nám podaří vysledovat dlouhodobé trendy vývoje Evropy.

V minulosti Evropy můžeme odhalit různé tradice a z nich je možno usuzovat i na budoucí vývoj. Z tohoto hlediska je dobré pozorně se zadívat i na složitou historii českého národa.

Češi v Evropě

Češi se usídlili ve středu Evropy, a tak není divu, že vše, co se událo na kontinentu, se jistým způsobem promítlo pozitivně či negativně do českých dějin.

Počátky české státnosti jsou spojeny s Přemyslovci se vztahem ke Svaté říši římské. Pokud jde o kulturní rozvoj tvořícího se českého národa, byl zvláštním způsobem ovlivněn přijetím křesťanství ze dvou zdrojů, jak cestou Velké Moravy, opřenou o znalost bible ve staroslověnštině, tak i prostřednictvím římského katolictví, opírajícího se o latinu v Českém království.

Spojení s Evropou bylo mimořádně hluboké a zůstalo trvalé i v době husitství, hledající pravdu. Jeho lidovost přinášela rozšíření vzdělanosti, což vedlo papeže k poznámce, že řada husitských žen zná bibli lépe než mnohý katolický kněz. A doba poděbradská se vyznačovala hospodářskou stabilizací, náboženskou tolerancí, a dokonce i mírovou iniciativou.

Třicetiletá válka znamenala hospodářskou devastaci země, včetně emigrace protestantské inteligence, ale i spojení s ostatní Evropou mimo jiné „učitelem národů“ a jeho pedagogickým dílem. Také zřejmě ne náhodou se později čeští hudebníci svým působením v zahraničí zasloužili o to, že se o Čechách hovořilo jako o „konzervatoři Evropy“.

V rámci „habsburské říše“ si Češi dokázali udržet národní uvědomění především cílevědomým úsilím o vzdělání a také v průmyslové revoluci se osvědčily svou vynalézavostí dovedné „české ručičky“. Bylo pak logické, že se v Čechách našla vhodná půda pro revoluční a demokratické myšlenky Francouzské revoluce 1789. O ně se v devatenáctém století ideově opíral rozvoj českého národního obrození.

Boj za občanská práva a překonání feudálních přežitků posiloval úsilí o zásadu soudružství v oblasti průmyslové a v zemědělství inicioval ideu družstevnictví. Zásada rovnosti občanů byla základním prvkem demokracie a vyžadovala i jistou toleranci v národnostně smíšeném státě, kde se vídeňská vláda snažila vyvolávat napětí mezi jednotlivými národy.

Díky demokratickému charakteru národního obrození, který se mimo jiné projevil tykáním jak v mnoha spolcích kulturních, tak i v tělovýchově v „Sokole“, nepropadlo české vlastenectví agresivním tendencím, jež negativně ovlivnily mnohé nacionalismy v Evropě.

Demokratičnost českého obrození také ovlivnila vztahy k jiným národům a v některých případech, zvláště u slovanských národů, otvírala cestu k přátelským stykům a spolupráci mimo jiné i v rámci habsburského mocnářství.

Vzhledem k úsilí o demokratické uspořádání české společnosti sledovala česká veřejnost velmi pozorně revoluční proudy v Evropě, bojující proti přežitkům feudalismu a prosazující svobodu národům dosud porobeným. Proto také v revolučním roce 1848 čeští poslanci na říšském sněmu v Kroměříži prosazovali modernizaci monarchie na zásadách demokracie a národnostní tolerance. Habsburská monarchie však nešla touto cestou, a proto začal v druhé polovině devatenáctého století úpadek její role v evropské politice.

Dvacáté století

Nástup do 20. století oslavovala evropská veřejnost velmi bouřlivě, a to v přesvědčení, že rychle se rozvíjející technický pokrok přinese všem obyvatelům prospěch. Proto se vžilo francouzské označení této doby „La belle époque“ (krásné období) a zcela se přehlížely hluboké rozpory mezi velmocemi, tehdy určujícími evropskou politiku.

Stačilo několik málo let a zdánlivě lokální konflikt na Balkáně v roce 1914 vyvolal celoevropskou válku, kde se proti Ústředním mocnostem, Německu a Rakousko-Uhersku, postavila Trojdohoda, Francie, Rusko a Velká Británie. Postupně se zapojily i další státy a evropská válka přerostla ve válku světovou. Po boku metropolí se do bojů zapojily jejich kolonie a navíc do války byly zataženy i Spojené státy americké.

Teprve v pátém roce bojů se podařilo na podzim 1918 po kapitulaci Ústředních mocností sjednat příměří a brzy nato zahájit v Paříži mírovou konferenci. Její jednání značně komplikovala skutečnost, že válečné útrapy se těžce dotkly širokých mas a vyvolaly revoluční trendy, které bylo nutno brát při mírových jednáních v úvahu.

Revoluční vlna například odhalila zaostalost některých velmocí, a tak došlo ještě před koncem války k pádu carského režimu v Rusku a ustavení některých nezávislých národních států a poté také k rozpadu Rakousko-Uherska a na jeho místě ke vzniku samostatných národních států.

Vítězné mocnosti formulovaly mírové smlouvy tak, aby co nejvíce oslabilo poražené státy v naději, že tak zajistí mír. Často se uplatňovalo starodávné „běda poraženým“, a dalo se proto předpokládat, že se mnohé rozpory obnoví, ale možná i nové vzniknou. Již v průběhu versailleské konference docházelo na některých místech k lokálním ozbrojeným střetům, například pro nesouhlas s novými hranicemi.

Hlavním úkolem konference mělo být zajištění míru. Díky iniciativě amerického prezidenta Thomase W. Wilsona se začalo jednat o založení mezinárodní organizace, která by hledala cesty k zajištění míru. V závěru konference byl sjednán a schválen „Pakt o Společnosti národů“ a začátkem dvacátých let se podařilo organizaci založit, i když USA do ní nevstoupily.

V nové mezinárodní společnosti se nemluvilo o velmocích a všechny státy, velké i malé, si byly jako členové rovny. Odráželo to demokratický princip, poprvé takto jasně vyjádřený v mezinárodní politice. Zakladatelé však nepočítali s tím, že by Společnost národů měla dostat nástroje, jak potrestat toho člena, který by se provinil ozbrojeným napadením jiného nebo vyvoláním války. Jen morální odsouzení útočníka nemohlo věci napravit.

Brzy se bohužel ukázaly tyto nedostatky nové mezinárodní organizace v jejím úsilí zajistit ve světě pořádek a mír.

Československo

V poválečné Evropě sice přibylo státních hranic a tím i překážek styků a spolupráce, ale demokratický prvek, v mezinárodní politice posílený ustavením Společnosti národů, pomáhal zajistit národům svobodu jejich států a otvíral dveře poznání a spolupráci.

Jedním z nových států na mapě Evropy bylo také Československo, samostatný stát Čechů a Slováků. Stal se demokratickou, národnostně tolerantní republikou a v zahraniční politice se snažil navázat na mírovou tradici Jiřího z Poděbrad a jistě ne náhodu z této země vzešla myšlenka „Panevropy“, propagovaná hrabětem Coudenhove-Kalergim. ČSR se stala ve střední Evropě vzorem demokratické republiky a uznávaným ostrovem azylu pro občany pronásledované v jiných, zvláště okolních státech.

V čele státu, moderní sociální republiky, stanul T. G. Masaryk, svým původem zastupující nejširší vrstvy pracujících, svou profesí představitel vzdělané inteligence, všeobecně jak doma tak i ve světě uznávaná osobnost uvědomující si potřeby nové doby, a znající, díky cestám do zahraničí, nejen problémy národní, ale i evropské a světové.

Ne všude byly nové hranice přijímány se souhlasem a na řadě míst dokonce vyvolaly odpor. Právě v případě Československa se objevily spory o hranice s Polskem, kde došlo dokonce k ozbrojeným střetům, ale nakonec za pomoci mírové konference došlo ke kompromisu. Bojovalo se i s Maďarskem, kde teprve společný zásah zastánců versailleského pořádku prosadil respektování hranic podle nové trianonské mírové smlouvy s novým Maďarskem.

V duchu politiky Společnosti národů Československo, Rumunsko a Království SHS (Srbů, Chorvatů a Slovinců - později jako Jugoslávie) uzavřely na počátku dvacátých let „Malou dohodu“ jako garancii míru v Podunají. Také sjednocení jižních Slovanů v Jugoslávii odpovídalo tomuto trendu, i když král srbského původu přitom nerespektoval některé demokratické zásady, prosazované Chorvaty a Slovinci. Podobnou cestou se pokoušely jít i některé balkánské národy, které v roce 1934 podepsaly „Balkánský pakt“.

Evropské národy si uvědomovaly význam respektu hranic, neboť spory o ně často vedly ke konfliktům i válkám. Proto došlo v roce 1925 v Locarnu k dohodě garantující západní hranice poraženého Německa a v polovině třicátých let se, bohužel marně, jednalo o podobné zajištění jeho východních hranic.

Tehdy už se jednalo v podstatně širším duchu kolektivní bezpečnosti, k čemuž významně přispěl československý ministr zahraničí a pozdější prezident Edvard Beneš. Také pocházel ze skromných poměrů a věnoval celou svou energii nejprve studiu a pak službě v zájmu odboje a později nového státu. Významný podíl na zahraničním odboji, pak účast na mírových jednáních a aktivní činnost ve Společnosti národů mu daly dostatek zkušeností, aby správně pochopil trendy evropského vývoje a pomáhal správně formulovat politiku k zajištění míru.

Tato politika Společnosti národů se kvůli rozporům mezi velmocemi neuskutečnila a místo ní převládla politika „appeasementu“ (usmiřování útočníka), která „mnichovskou dohodou“ usnadnila nacistickému Německu vyvolat novou válku v Evropě. Začala 1. září 1939 přepadením Polska a rychle přerostla ve válku světovou, která přinesla dosud neznámé hrůzy.

Organizace spojených národů

Průběh druhé světové války potvrdil správnost názoru, že útočníka může porazit jen společný postup všech evropských národů. Evropa také byla hlavním bojištěm, kde nerovné spojenectví nacistického Německa a fašistické Itálie podnikalo své anekční akce. Teprve útok Hitlera na SSSR v červnu 1941 přinesl do bojů novou dimenzi, i když k porážce útočníků bylo ještě daleko

Zásadní změnu přinesl až na konci roku 1941 japonský útok proti USA, který je donutil vstoupit do války. Dosud expanze Japonska probíhala jen v Asii, a dokonce pod hlavičkou boje za osvobození Asie od kolonialismu. Do světovládých plánů bylo Japonsko zapojeno od 27. září 1940, kdy v Berlíně podepsalo „Pakt tří“, a stalo se tak věrným spojencem Německa a Itálie.

Když se pak začátkem roku 1942 vytvořila pod názvem „Spojených národů“ protihitlerovská koalice, zaměřila se nejen proti nacistickému Německu a fašistické Itálii, ale také proti Japonsku na Dálném východě.

Koordinace společné války připadla největším účastníkům, jejichž nejvyšší představitelé, americký prezident F. D. Roosevelt, britský premiér W. Churchill a sovětský vůdce J. V. Stalin, se jako „Velká trojka“ sešli koncem roku 1943 v Teheránu a poté v únoru 1945 v Jaltě na Krymu.

Protože už v podstatě bylo o vojenském výsledku války rozhodnuto, soustředila „Velká trojka“ pozornost na budoucnost a připravila „Chartu Organizace spojených národů“, která měla usilovat o zajištění poválečného míru. Krátce po vítězném skončení války v Evropě ji schválila konference v San Francisku v červnu 1945 jako základní dokument OSN.

OSN sice zachovala zásadní rovnost všech svých členů, ale v Radě bezpečnosti, jejíž složení se mělo volit, přidělila Charta stálé místo pěti zemím, a to Číně, Francii, SSSR, USA a Velké Británii. Dva stálí členové tedy byli z Evropy, ale nemohli mluvit jejím jménem.

Za války si dominantní postavení ve světové politice vydobily USA jako vlastníci atomové zbraně a významné místo získal i SSSR. Francie a Velká Británie zůstaly členy do jisté míry z tradice a také proto, že byly okupačními mocnostmi v poraženém Německu. Novinkou bylo zařazení Číny, předznamenávající zcela nový přístup mezinárodní organizace ke kolonialismu, ale její vliv byl v organizaci dosti omezen vzhledem k jejímu složitému vnitropolitickému vývoji.

Posláním Rady bezpečnosti bylo bdít nad udržení míru ve světě a stálým členům zde připadla významná úloha v jejich jednomyslnosti. Charta stanovila, že žádné zásadní rozhodnutí OSN nemohlo platit, pokud se proti němu postavil jeden ze stálých členů Rady bezpečnosti. Dobře myšlená americká iniciativa se však během doby stala spíše brzdou mnoha jednání, a proto ji světový tisk nazval „právem veta“.

Obrovský technický vývoj zbrojení za války přinesl v USA sestavení atomové bomby, jejíž použití rozhodujícím způsobem uspořádalo konec války na Dálném východě. Úvahy o tom, že by se tajemství atomové bomby mělo stát společným

majetkem Spojených národů, neměly žádnou naději na úspěch a brzy se tato otázka stala jablkem sváru především mezi největšími velmocemi.

Kontrolu atomové zbraně v rámci OSN se prosadit nepodařilo. V úsilí jiných států o její sestavni uspěl první SSSR a postupně mezinárodní politiku ovládly pod vedením obou atomových „supervelmocí“ dva mocenské bloky. To způsobilo, že Evropa byla fakticky rozdělena na dvě oddělené části a každá z nich se vyvíjela rozdílně.

Zajímavé bylo, že v čele mocenských bloků byly státy v podstatě neevropské. USA byly jasně americké a o Sovětském svazu se rozhodně nedalo hovořit jen jako o evropské zemi. Zdálo se tedy, že za těchto podmínek neměly nejrůznější předválečné úvahy a plány Evropanů na sjednocení kontinentu nejmenší naději na uskutečnění.

Co s Evropou?

Velká část kontinentu byla válkou těžce poškozena. Bylo třeba hledat cesty k odstranění škod v hospodářství, ale také k obnově politického a společenského uspořádání mnoha evropských států. Zároveň vystupovala otázka úlohy Evropy v mezinárodní politice, kde dosud některé její státy patřily mezi hlavní aktéry.

Na první pohled se zdálo nejvhodnější pokračovat v operaci UNRRA (Správa Spojených národů pro hospodářskou pomoc a obnovu), která byla založena v listopadu 1943 v USA a hospodářskou a potravinářskou pomoc směřovala do oblastí postižených válkou. Na její činnosti se rozhodujícím způsobem podílely USA. A ty po válce pod vedením nového prezidenta hledaly novou koncepci své zahraniční politiky. Začátkem roku 1946 bylo rozhodnuto činnost UNRRA ukončit. Teprve o rok později se v březnu 1947 Hospodářská a sociální rada OSN rozhodla ustavit Evropskou hospodářskou komisi s úkolem hledat cestu, jak pomoci k obnově válkou zničenému kontinentu.

I když si Evropané přáli, aby složité problémy Evropy řešili v míru všichni její obyvatelé společně, poválečný vývoj kontinent politicky bilaterálně rozdělil na dva mocenské bloky a zdálo se, že není nejmenší prostor pro úvahy Evropanů řešit problémy obnovy společně. A přitom předválečné i válečné zkušenosti ukazovaly, že právě nejhlupejší spory o hranice států byly nejčastější příčinou konfliktů a koneckonců i války.

Není však snadné myšlenku odstranit. Ideje jsou jistým způsobem nesmrtelné. O jednotu Evropy se pokoušeli mnozí dobyvatelé, v poslední době především Napoleon a Hitler. I když jejich ideová základna byla dosti odlišná, oba se o to

pokusili cestou vojenskou, ale evropské národy se proti nim, pokaždé jinak, postavily.

A tak se nelze divit, že ještě než byla Evropa bipolárně rozdělena, objevily se různé pokusy znovu o jednotě Evropy uvažovat a hledat cesty, jak by bylo možno ji uskutečnit. Znovu se začali scházet zastánci Evropy jako spolkového státu a od roku 1946 se organizovali v „Evropské unii federalistů“. Podobně obnovili svou „Evropskou parlamentní unii“ zastánci jednoty, kteří už před válkou spolupracovali podle ideje „Panevropy“ hraběte Coudenhove-Kalergiho z Poběžovic, a tam se dokonce uvažovalo o československém prezidentovi Masarykovi jako možném prezidentu Evropy. Vznikla také „Evropská liga pro hospodářskou spolupráci“ a některé další organizace.

Zajímavé je, že o otázce jednoty Evropy přednesl v Curychu v září 1946 Winston Churchill svou představu „Spojených států evropských“, ovšem bez Velké Británie. V té době už nebyl představitelem vlády, ale jen britským poslancem, který se proslavil velkým projevem v březnu 1946 na zcela neznámé univerzitě ve Fultonu v USA, ovšem za účasti prezidenta Trumana. A tam, dosud s aureolou člena válečné „Velké trojky“, prohlásil, že Evropu rozděluje „železná opona“, a zároveň vyslovil názor, že anglosaské mocnosti mají právo na řízení světa, což se velmi nelíbilo Janu Masarykovi.

Uvědomíme-li si, že do roka byla na světě „Trumanova doktrína“ o úloze USA na Blízkém východě a krátce nato i „Marshallův plán“ na pomoc Evropě, zdá se, že fultonský projev byl sledován s mimořádným zájmem a pozorností ve vedení USA, které hledalo dlouhodobé zaměření americké diplomacie. Jistě nebylo náhodou, že koncem roku 1946 bylo rozhodnuto vytvořit v Německu z amerického a britského okupačního pásma „bizonii“ a začalo se uvažovat o rozdělení okupovaného Německa. Tehdy se v americkém tisku v souvislosti s mezinárodní politikou objevily pojmy „zadržování komunismu“ a „studená válka“.

Britská vláda však mezitím v březnu 1947 uzavřela v Dunkerque spojeneckou smlouvu s Francií, ideově navazující na spojenecké smlouvy z války. Za rok se rozšířila přístupem Belgie, Lucemburska a Nizozemska, už spolupracujících jako Benelux, na „Smlouvu o hospodářské, sociální a kulturní spolupráci a o kolektivní obraně“, známou jako Bruselský pakt. Zajímavé je, že americký prezident Truman ji hned označil za „mrtvě narozené dítě“.

Evropa a pomoc USA

Krátce nato, 5. června 1947, nastínil ve svém projevu na Harvardské univerzitě státní tajemník USA George Marshall americký plán na pomoc Evropě. O pomoc měly evropské státy samy požádat. Kritici už tehdy upozorňovali, že jde o operaci, jež by měla usnadnit přechod válečné výroby v USA na mírovou. Stručně řečeno, místo tanků by se vyráběly traktory a ty se měly za vládní pomoci vyvážet do Evropy.

Z pamětí amerického diplomata George Kennana, známého jako iniciátora tohoto kroku, víme, jak byl promyšlen, aby vyvolal nejistotu ve východní Evropě a byl od SSSR odmítnut. Skutečně k tomu došlo a výrazně to přispělo k rozdělení Evropy.

Jan Masaryk se tehdy oprávněně obával, nebudou-li s ním svázány nějaké politické podmínky. Asi si dovedl spojit skutečnost, že ještě než se Francie a Itálie přihlásily o pomoc v rámci Marshallova plánu, byli v květnu 1947 z jejich vlád vytlačeni komunisté. Československo a Polsko velmi opatrně projevily zájem o účast, ale brzy byly kvůli postoji Stalina nuceny svůj zájem odvolat. Když pak pomoc byla poskytnuta třem západním okupačním pásmům v poraženém Německu, přispělo to jasně k odhalení představ, jaké si diplomacie USA dělala o své politice vůči Evropě.

Ve snaze čelit vzrůstajícímu vlivu USA v západní Evropě podnikl SSSR svoláním porady komunistických a dělnických stran do Sklarzské Poręmby v Polsku v září 1947 krok usilující o prohloubení podřízenosti východní Evropy Moskvě. Stalinovi nevadily snahy o rozdělení Evropy, neboť mu dávaly argumenty k upevnění závislosti východoevropských států na SSSR. Přizvání komunistů z Francie a Itálie mělo jen potvrdit úzké spojení všech komunistů celé Evropy a také asi dlouhodobý záměr ovládnout celý kontinent.

Stalinův pokus obnovit Komunistickou internacionálu a tím podřídit mezinárodní komunistické hnutí Moskvě však nevyšel. Bylo vytvořeno jen „Informační byro komunistických a dělnických stran“, které mělo jejich činnost koordinovat. Napomáhat měl společný časopis „Za trvalý mír a lidovou demokracii“, vydávaný francouzsky a rusky v Bělehradě.

Po čase se už neutajilo napětí mezi KSSS a KS Jugoslávie, redakce se přestěhovala z Bělehradu do Bukurešti a Jugoslávie zaujala neutrální pozici mezi oběma mocenskými bloky. Roztržka jen asi potvrdila rozpory, které se objevily už na poradě v Polsku, a nelze vyloučit, že zde je třeba hledat důvody, proč SSSR inscenoval v zemích sovětského bloku procesy proti části stranického vedení na upevnění kázně.

Je možná jednota Evropy?

V dubnu 1948 se v Paříži ustavila „Organizace evropské hospodářské spolupráce“ sdružující státy, které požádaly o pomoc v rámci Marshallova plánu. Mnozí se domnívali, že se jedná o významný krok k sjednocení Evropy. Mohlo se však tak stát až několik dní potom, co tento krok schválil Senát USA, což potvrdilo jejich dominantní úlohu v připravované organizaci. Navíc se jednalo pouze o hospodářskou spolupráci a o jiných krocích ve směru sjednocení se neuvažovalo.

Různost národů a národností však také zůstávala problémem na cestě hledání jednoty Evropy. Byl nejen objektivně mimořádně složitý, ale navíc moc nezajímal USA, které mu ostatně v podstatě nerozuměly.

V západní Evropě však nezmizel vliv různých organizací Evropanů, které na 7.-10. května 1948 svolaly do Haagu kongres zastánců evropského sjednocení. Na závěr byl všemi přijat manifest „Poselství Evropanům“. Je to dokument velmi pozoruhodný a dnes, s odstupem mnoha let, mimořádně jasnozřivý.

V úvodu se uvádělo: „Evropa je ohrožena, Evropa je rozdělena a největší hrozba pochází z jejího rozdělení.“ Dokument rozebírá situaci a upozorňuje, že Evropa má své poslání a tím je „sjednocení jejích národů na základě jejich skutečné podstaty, kterou je různorodost“. Zároveň se zdůrazňuje naléhavý úkol: „Prosazování práv a povinností lidské bytosti, jejichž Evropa zůstává, přes všechny nedostatky, velkým zastáncem“ Obsáhlý a důkladně rozpracovaný dokument se uzavírá pozoruhodným konstatováním: „Na této jednotě Evropy spočívá její osud i osud celého světa.“

Poněkud znepokojující byly zprávy z Moskvy, kde se v březnu nedohodli ministři zahraničí čtyř velmocí okupujících Německo, a objevily se zprávy o měnové reformě v západních okupačních pásmech. Zdálo se, že napětí mezi dvěma supervelmocemi spíše roste a diplomatická polemika mezi nimi sílila v duchu studené války.

Z podnětu Haagského sjezdu bylo v říjnu 1948 založeno „Evropské hnutí“, za jehož předsedy byly zvoleny osobnosti značně rozdílné: Angličan W. Churchill, Belgičan P.-H. Spaak, Francouz L. Blum a Ital A. De Gasperi. Dalšími významnými zastánci ideje evropského sjednocení se stali Francouzi J. Monnet, P. Ramadier a R. Schuman, Belgičané H. Brugmans a P. van Zeeland a Němec K. Adenauer.

Nebylo však nijak snadné shodnout se na společném programu úsilí o jednotu Evropy, a proto byl v Paříži 26. listopadu 1948 ustaven „Stálý výbor pro studium a výzkum evropské federace“, složený z pěti Britů, pěti Francouzů, tří Belgičanů,

tří Nizozemců a dvou Lucemburčanů, avšak i ten se začas rozpadl. Jistě však nebylo náhodou, že se skládal z příslušníků těch států, které 17. března 1948 uzavřely Bruselský pakt a ten dodnes mnozí považují za jeden ze základních kamenů evropského sjednocení.

Situace v Evropě se však dále přiosťovala, zvláště když 18. června 1948 byla v západních pásmech Německa a v západních sektorech Berlína provedena měnová reforma. Na sektorových hranicích v Berlíně byly zavedeny kontroly a západní sektory byly zásobovány leteckým mostem ze západních pásem. Vznikla velmi nebezpečná „berlínská krize“, kdy každý den mohla malým nechtěným incidentem studená válka přerůst ve válku horkou, do které mohly být zataženy obě atomové supervelmoci. Tato vysoce nebezpečná situace trvala téměř celý rok, než se podařilo složitou situaci poněkud stabilizovat a uklidnit.

Obavy z války horké vedly západoevropské vlády k jednání s USA o možných zárukách v případě vypuknutí ozbrojeného konfliktu. Postupně se zrodila idea paktu, který byl 4. dubna 1949 podepsán, a ustavena byla Organizace severoatlantického paktu (NATO). Členy se staly Belgie, Dánsko, Francie, Island, Itálie, Kanada, Lucembursko, Nizozemsko, Norsko, Portugalsko, USA a Velká Británie. Všechny sice neležely na pobřeží Atlantského oceánu, ale také se nezavazovaly k přímé kolektivní obraně, jako to dělal například Bruselský pakt.

Rada Evropy

Evropská veřejnost byla informována o přípravách Atlantického paktu a v mnoha zemích - i mimoevropských – se začalo formovat nevládní hnutí za mír. Iniciátory byli většinou evropští intelektuálové a za odstrašující příklad možné nové atomové války byly uváděny důsledky atomových bomb svržených koncem války na dvě města v Japonsku, Hirošimu a Nagasaki. Byly to kroky, které tehdy přispěly ke konci války, ale o jejich hrůzných důsledcích se lidstvo dozvíдалo jen postupně.

Na duben 1949 byl proto svolán do Paříže mírový sjezd, ale celá řada delegátů nedostala od francouzské vlády, už člena NATO, vstupní vízum. A tak byl sjezd rozdělen na dvě části, jedna zasedala v Paříži a druhá v Praze, kam přijeli ti odmítnutí a mezi nimi byl udržován pravidelný styk. Na závěr byl schválen společný „Manifest“ žádající zrušení vojenských paktů, omezení ozbrojených sil a zákaz atomových zbraní. Později byly tyto požadavky předloženy veřejnosti pod hlavičkou „Stockholmské výzvy“, kterou podepsaly milióny lidí na celém světě.

Úsilí o evropské sjednocení se v bipolárně rozdělené Evropě jen velmi těžko prosazovalo, ale neustávalo ve své aktivitě. V Bruselu se ministrům zahraničí Belgie, Francie, Lucemburska, Nizozemska a Velké Británie, kteří v březnu 1948 podepsali Bruselský pakt, podařilo připravit návrh statutu „Rady Evropy“, která se měla stát základem budoucího evropského parlamentu. K účasti byla přizvána Itálie a další státy, které po podpisu Marshallova plánu vstoupily do „Organizace pro evropskou hospodářskou spolupráci“. Takže toto úsilí pokračovalo i na vládní úrovni.

Statut Rady Evropy byl slavnostně podepsán 5. května 1949, a tento den je proto mnoha Evropany považován za první krok k sjednocení Evropy. Dokument podepsali zástupci Belgie, Dánska, Francie, Irsko, Itálie, Lucemburska, Nizozemska, Norska, Švédska a Velké Británie. Rada Evropy se usídlila ve Štrasburku, kde zasedá její „Výbor ministrů“ a občas i „Evropské poradní shromáždění“.

Organizace vycházela z toho, že „upevnění míru, založené na spravedlnosti a mezinárodní spolupráci, je životní otázkou pro zachování lidské společnosti a civilizace“, a vytyčila si za cíl zachování společného dědictví opírajícího se o „osobní svobody, svobody politické a právní pořádek, na nichž je založena každá opravdová demokracie“. Bylo to první mezinárodně právně uznávané uskupení, jež si vytklo za úkol usilovat o jednotu Evropy a její demokracii a nesmířilo se nikdy s bipolaritou Evropy.

Rada Evropy se velmi výrazně zapsala do světových dějin, když 4. listopadu 1950 schválila „Úmluvu o ochraně lidských práv a základních svobod“. Byl to významný krok navazující na „Všeobecnou deklaraci lidských práv“ schválenou Valným shromážděním OSN 10. prosince 1948 a rozvíjející boj za lidská práva. Období studené války nebylo příznivé rozvoji podobné mezinárodní politiky, ale hledání cest k nové evropské politice se pro bilaterální rozdělení kontinentu nezastavilo.

Společenství

Založení NATO v dubnu 1949 otevřelo cestu k ustavení Spolkové republiky Německo na území tří západních okupačních pásem v září 1949. Tento proces rozdělující státově Německo svým nástupem vyvolal široké hnutí odpůrců rozdělení, kteří organizací lidových kongresů usilovali o udržení jednoty Německa. Vypracovali proto návrh ústavy Německé demokratické republiky a ten pak byl jako odpověď na vznik spolkové republiky aplikován 7. října 1949 na území okupovaném sovětskou armádou, kde se ustavila Německá demokratická republika.

I když šlo o kroky rozdělující Německo v duchu bipolarity Evropy, přinesl vznik dvou německých států poněkud překvapivě jisté uklidnění mezinárodní situace. Uvolnění napětí využila francouzská vláda, aby do evropské politiky vnesla nový, pozitivní prvek. Uvědomovala si, že úvahy o vlastní atomové bombě vyžadují nejen mnoho času, ale i obrovské náklady, které si mohly dovolit jen velké státy. A tak se rozhodla pro jinou cestu svého zviditelnění.

Téměř přesně rok po založení Rady Evropy vydala francouzská vláda 9. května 1950 deklaraci, ve které se přihlásila k úsilí o sjednocení Evropy jako tradičnímu prvku francouzské diplomacie. Její autoři se delší dobu zamýšleli nad upadající úlohou Francie ve světové politice, stále více ovlivňované dvěma atomovými supervelmocemi, SSSR a USA.

Docházeli k závěru, že jen společně s dalšími evropskými státy se může Francie významněji podílet na světové politice. Původně hledali společné zájmy Francie a Velké Británie a uvažovali o propojení jejich úsilí o větší uplatnění v mezinárodní politice. Britská vláda však rozhodla nadále pěstovat „zvláštní vztahy“ s USA z doby války a věnovat se Britskému společenství národů. A tak se francouzská vláda zaměřila na sousední SRN, aby společně a možná i s dalšími státy učinily první kroky k užší spolupráci nejprve ve zvláštním společenství.

Francouzská deklarace v úvodu obecně konstatovala: „Evropa se nevytvoří najednou jako nějaká společná stavba, uskuteční se konkrétními realizacemi vytvářející nejprve skutečnou solidaritu.“ A hned nabízela svůj přínos: „Sdružení evropských národů vyžaduje, aby se skoncovalo s letitým nepřátelstvím mezi Francií a Německem.“

Po této nabídce na usmíření dokument upřesňuje první společný krok: pod kontrolou společného Vysokého úřadu propojit výrobu uhlí a oceli s odůvodněním, že tak se znemožní vyzbrojování jednoho proti druhému. Zároveň se v deklaraci nabízí jiným evropským zemím připojit se k tomuto kroku, umožňujícímu dále celkový ekonomický rozvoj.

Francouzským ministrem zahraničí byl tehdy Robert Schuman, rodem z Lotrinska na hranicích obou států (za první světové války dokonce německý důstojník), a proto nejpovolanejší osobnost navrhnout usmíření. Ideovým otcem společné výroby uhlí a oceli byl Jean Monnet, diplomat s velkými zkušenostmi v hledání řešení složitých problémů a také velmi úspěšný i zdatný vyjednávač.

Francie vystoupila s touto iniciativou ve vhodné době jistého uvolnění mezinárodního napětí. Nikdo netušil, že už v červnu 1950 se mezinárodní situace opět zkomplikuje, když na demarkační linii v rozdělené Koreji dojde

k ozbrojeným střetům, které přerostou v horkou válku. Naštěstí boje zůstaly omezeny na Korejský poloostrov a po čase se podařilo dojednat příměří, ale rozdělení zůstalo nadále.

Pro mezinárodní jednání Francie a SRN bylo nezbytné, aby byl upraven okupační statut z 8. dubna 1949, kterým velmoci umožnily vznik spolkové republiky a stanovily limity jejího zahraničního působení. Spolková republika dosud neměla ministra zahraniční a za vše v této oblasti nesl odpovědnost kancléř Konrád Adenauer, naštěstí jednoznačný zastánce politiky evropské spolupráce a postupné integrace.

Nový okupační statut byl podepsán 9. března 1951, a tak bylo možno podepsat 18. dubna 1951 v Paříži smlouvu o Evropském společenství uhlí a oceli (ESUO). Jejími účastníky se vedle Francie a SRN staly Itálie a tři státy Beneluxu, Belgie, Lucembursko a Nizozemsko. Slavnostní podpis poprvé umožnil spolkové vládě vystupovat jako rovnoprávný partner.

Smlouvou účastníci zároveň schválili další úkol „vybudovat zřízením hospodářského společenství základ širšího a hlubšího společenství mezi národy“. Smlouva byla postupně všemi ratifikována a v létě 1952 začalo společenství pod vedením Vysokého komisariátu fungovat. Za sídlo byl vybrán Lucemburk, protože Paříž byla mezinárodními institucemi přeplněna a Řím byl těžko dostupný.

Iniciátoři integračního procesu se vědomě nezabývali úvahami o pozdějším politickém uspořádání států zapojených do společenství, neboť byli přesvědčeni, že teprve budoucí zkušenosti ukážou, jak by mělo vypadat státoprávní uspořádání, když se nevědělo, jak vše ovlivní změny v ekonomice jednotlivých členských států.

EHS nebo EOS

Jednání o rozšíření ESUO na společenství celé ekonomiky členských států nevyvolávalo tolik pozornosti médií jako studená válka mezi Východem a Západem, ale bylo evropskou veřejností přijímáno s velkým zájmem a sympatiemi, a proto pokračovalo velmi úspěšně, i když bylo třeba řešit mnoho velmi složitých a zcela nových problémů.

Rovnoprávnost všech členů společenství bez ohledu na válečnou minulost a společné a jednotné vedení přilákaly pozornost vojenských kruhů. Tak se zrodila myšlenka vytvořit na principu společenství novou organizaci, Evropské obranné společenství (EOS), v jehož rámci měla být vybudována „evropská armáda“.

Oficiálně návrh předložil předseda francouzské vlády René Pleven, ale bylo veřejným tajemstvím, že iniciátorem plánu bylo americké velení NATO. Území Evropy bylo na Západě považováno za hlavní bojiště v případné válce s SSSR a tak mělo velení NATO logicky zájem o využití nejzkušenějších evropských vojáků a těmi byli Němci.

Evropská veřejnost se však nedovedla smířit s představou, že by měla být pět let po válce obnovena německá armáda, i když do boje proti bolševismu. Rozhodně nebylo možno ji označovat za nejlepší nástroj na obranu demokracie a svobody.

Nebylo nijak snadné pro vlády prosadit proti veřejnosti Evropy ideu EOS v parlamentech šesti členských zemí. Navíc bylo třeba ukončit válečný stav s Německem, protože dosud nebyla uzavřena mírová smlouva. Tři západní okupační mocnosti se pro ukončení válečného stavu rozhodly 9. července 1951 a pak teprve bylo možno jednat dále.

Situaci však zkomplikovala sovětská vláda, neboť předložila v březnu 1952 návrh mírové smlouvy s Německem. Západ však nešel touto zásadní cestou. Vypracoval nový okupační statut pro SRN a pod názvem „Smlouva o všeobecných vztazích“ byl 26. května 1952 v hlavním městě SRN, Bonnu, podepsán. Den nato podepsalo šest států ESUO v Paříži smlouvu o Evropském obranném společenství (EOS). Obě smlouvy však čekal složitý proces ratifikace v šesti zemích.

Svět se začínal měnit, zvláště když v březnu 1953 zemřel J. V. Stalin a v SSSR se ujala moci skupina tří nejvyšších představitelů. Nová sovětská diplomacie vystoupila s iniciativou uvolnění napětí v Evropě a navrhla konferenci čtyř velmocí, která se začátkem roku 1954 skutečně na úrovni ministrů zahraničí sešla v Berlíně. Sovětský návrh na „Celoevropskou smlouvu o kolektivní bezpečnosti“ se pro svou rozsáhlost nemohl hned dostat na pořad, ale uvolnění napětí se projevilo dohodou o řešení rakouské otázky, dohodou o změně statutu svobodného města Terstu a nadějí na další jednání o složité německé otázce.

Za této změněné mezinárodní situace probíhal ratifikační proces EOS v příslušných institucích členských zemí velmi obtížně. Nakonec skončil zamítnutím smlouvy o EOS 30. srpna 1954 francouzským parlamentem. A to byl i konec tohoto pokusu o evropskou vojenskou integraci.

Bylo pozoruhodné, jak evropská veřejnost citlivě věci vnímala, plně podporovala integrační proces v oblasti ekonomie, vítala plány na Evropské hospodářské společenství, ale zdaleka ještě nebyla připravena přijímat podobné kroky v jiných oblastech mezinárodní politiky.

Otázky bezpečnosti byly v Evropě příliš svázány s napětím mezi supervelmocemi a pro západní Evropu zůstávalo základem bezpečnosti NATO, opírající se o USA. A proto došlo 23. října 1954 v Paříži ke konferenci států Bruselského paktu, USA a SRN, a byla přijata řada dokumentů: „Protokol o ukončení okupačního režimu v SRN“, upravená „Úmluva o vztazích mezi třemi velmocemi a SRN“ a „Úmluva o pobytu cizích vojsk na území SRN“. Z řady dalších protokolů byl nejdůležitější ten, který začleňoval SRN jako patnáctého člena do NATO, neboť proto bylo třeba projednat a uzavřít tolik různých smluv a protokolů. Rozšíření NATO o Řecko a Turecko v roce 1952 proběhlo za studené války zcela bez problémů.

Mírové soužití

Vývoj v Evropě pochopitelně vycházel především ze situace na kontinentu a vyvíjejícího se vztahu dvou supervelmocí. Evropská veřejnost však nemohla nevnímat události v jiných částech světa, zvláště když se na nich podílely i supervelmoci nebo probíhaly pod patronací OSN jako například mezinárodní konference o Asii, konaná dokonce v Ženevě.

Ta se uskutečnila na jaře v roce 1954 a novinkou bylo, že se jí vedle čtyř velmocí, zasedajících v Berlíně, zúčastnily i Čínská lidová republika a Indická republika. Tyto dvě nejlidnatější země uzavřely v době konference smlouvu o úpravě vzájemných vztahů na základě pěti zásad známých jako „panča šíla“: 1) vzájemné respektování územní celistvosti a svrchovanosti, 2) neútočení, 3) vzájemné nevměšování do vnitřních záležitostí, 4) rovnoprávnost a vzájemné výhody a 5) mírové soužití. Pátou zásadu uvítala celá řada dalších států a brzy se stala uznávanou zásadou mezinárodní politiky, velmi byla přivítána většinou vlád evropských států a začala se uplatňovat i v evropské politice.

Sovětská vláda se na podzim 1954 pokusila zvrátit trend, který nastolila řada dohod na konferenci v Paříži, kde byla Spolková republika Německo začleněna do NATO. Obrátila se na všechny evropské státy a pozvala je na konferenci o systému kolektivní bezpečnosti v Evropě na listopad do Moskvy. Návrh však nebyl na Západě přijat a jednání se zúčastnily jen některé státy východní Evropy a Čínská lidová republika jako pozorovatel. Účastníci oznámili, že budou-li „Pařížské dohody“ ratifikovány a vstoupí v platnost, budou nuceni přijmout některá opatření na zajištění své vlastní bezpečnosti.

Když na jaře 1955 proběhly všechny ratifikační procesy v západních státech, SSSR vypověděl v květnu 1955 na protest spojenecké smlouvy s Francií a Velkou Británií z doby druhé světové války platné na 20 let. Nato se 14. května sešly ve Varšavě státy, které se zúčastnily konference v Moskvě, a podepsaly „Smlouvu

o přátelství, spolupráci a vzájemné pomoci“. I to znamenalo jistým způsobem kodifikování rozdělení Evropy.

Je však zajímavé, že se to nedotklo tendence k mírovému soužití, ale naopak umožnilo jeho posílení. Nebylo proto náhodou, že sovětský ministr zahraničních věcí V. M. Molotov po podpisu smlouvy ve Varšavě odletěl přímo do Vídně, aby se svými kolegy z Francie, USA a Velké Británie podepsal Státní smlouvu o obnovení Rakouska jako nezávislého státu. Ze země odešly okupační jednotky čtyř velmocí a s jejich předběžným souhlasem rakouský parlament schválil 26. října 1955 zákon o neutralitě. Neutrální Rakousko umožnilo územní propojení tradičně neutралitního Švýcarska s novým postojem Jugoslávie „neúčasti v blocích“.

Čtyři ministři zahraničí za svého pobytu ve Vídni také potvrdili dohodu svých vlád o setkání na nejvyšší úrovni, a to 18. července 1955 v Ženevě. Fotografie usmívajících se státníků - prezidenta USA a předsedů vlád Francie, SSSR a Velké Británie - na břehu Ženevského jezera byla nejlepším dokladem o měnících se vztazích mezi čtyřmi velmocemi.

Světový tisk nazval komuniké o tomto setkání na nejvyšší úrovni „Duchem Ženevy“. Uvádí se tam: „Šéfové vlád Francie, Spojeného království, SSSR a USA, vedeni přáním přispět k zmírnění mezinárodního napětí a upevnění důvěry mezi státy, ukládají svým ministrům zahraničních věcí, aby pokračovali ve zkoumání otázek dále uvedených, o nichž byly vyměněny názory na ženevské konferenci, a aby navrhli účinná opatření k vyřešení těchto otázek, při čemž mají brát v úvahu těsnou souvislost mezi opětovným sloučením Německa a otázkou evropské bezpečnosti, jakož i to, že úspěšné řešení každé této otázky odpovídá zájmu upevnění míru.“

Světová veřejnost uvítala tato slova, neboť vlastně oznamovala konec studené války a ochotu velmocí spolupracovat na hledání řešení složitých, většinou dlouhodobých problémů mezinárodní politiky.

Směrnice ukládala ministrům zahraničí, aby projednali tři okruhy otázek, a to „Evropskou bezpečnost a Německo“, „Odzbrojení“ a „Rozvoj styků mezi Východem a Západem“.

Nová atmosféra v mezinárodních vztazích se projevila například v tom, že dohoda všech stálých členů Rady bezpečnosti otevřela cestu k přijetí dalších zemí do OSN, jejichž žádost dosud narážela na odpor některého z nich. Zatímco od roku 1946 byly přijaty jen 2 neutrální státy, Dánsko a Švédsko, a osm nových členů, bývalých kolonií, Afghánistán, Barma, Jemen, Pákistán a Thajsko a po rozhodnutí OSN i Izrael, nyní bylo najednou přijato šestnáct dalších.

Také ve složité německé otázce došlo k dílčím dohodám, jako bylo navázání diplomatických styků SRN s SSSR po návštěvě kancléře Adenauera v září 1955

v Moskvě v doprovodu prvního ministra zahraniční bonnské vlády a zároveň „Smlouva o vztazích“ mezi SSSR a NDR a na jejím základě uznání plné mezinárodní suverenity NDR.

Ministři zahraničí čtyř velmocí se skutečně na podzim 1955 sešli v Ženevě, ale brzy museli konstatovat, že otázky, které jim bylo uloženo projednat, byly tak složité, že ke skutečnému jejich řešení mohlo dojít jen na nejvyšší úrovni zúčastněných. Znovu se zde potvrdil názor iniciátorů integrace, že řešení se musí hledat v dílčích aspektech problému a teprve postupně směřovat k složitému celku.

EHS a Euratom

Neúspěch EOS nijak neovlivnil pokračující rozvoj ESUO, neboť přátelská atmosféra mezinárodních jednání na nejrůznějších úrovních v Evropě se pozitivně promítala i do plánů přejít k společenství, týkajícího se celých hospodářství členských států.

Koncem roku 1955 pod vedením Jeana Monneta, který se vzdal funkce Vysokého komisaře ESUO, se asi ze stovky vynikajících osobností Evropy ustavil „Akční výbor pro Spojené státy evropské“ s úkolem přípravy dalších kroků integrace. Úvahy dlouhodobého rázu tak byly odděleny od jednání výboru vedeného Belgičanem Paulem-Henrym Spaakem o smlouvě o rozšíření ESUO na celé hospodářství členských států.

Evropská veřejnost věnovala tomuto úsilí poměrně malou pozornost, neboť média byla přímo zavalena jinými mimořádnými mezinárodními událostmi. N. S. Chruščov, který se stal prvním tajemníkem KSSS, se po návštěvě Bělehradu zasloužil o normalizaci vztahů SSSR a Jugoslávie. Hlavně jeho zásluhou přijal v únoru 1956 XX. sjezd KSSS odsouzení Stalinova kultu, což vedlo k ozdravení mezinárodního komunistického a dělnického hnutí a pozitivně se promítlo i do mezinárodní politiky.

Také oslava deseti let existence Organizace spojených národů v říjnu 1955 proběhla s úspěšnou bilancí podstatného rozšíření o 16 nových členů. Z Evropy to byla Albánie, Bulharsko, Finsko, Irsko, Itálie, Maďarsko, Portugalsko, Rakousko, Rumunsko a Španělsko. Ostatní byly státy, které v poslední době dosáhly nezávislosti a suverenity: Jordánsko, Kambodža, Laos, Libye, Nepál a Srí Lanka. Také se začalo uvažovat o odzbrojení poté, co SSSR jednostranně snížil podstatně stav svých ozbrojených sil.

Uvolnění v mezinárodní politice se mimo jiné projevilo i v tom, že počet vzájemných návštěv evropských států na vládní úrovni rychle rostl a ve všech

komuniké o nich se zdůrazňovalo, že vlády vycházejí se zásady mírového soužití, což vytvářelo dobré podmínky pro spolupráci.

Za této atmosféry nepřekvapí, že ministři šesti členských států ESUO rychle pokročili v jednání o další etapě integrace a znovu se obrátili na britskou vládu s návrhem na účast. Úspěšně skončila jednání o připojení bývalých kolonií členských států ve formě přidružení v únoru 1957.

Některé rozpory musely být překonány i v SRN, ale nejobtížnější se ukázala být otázka využití atomové energie v evropském společenství. Francie stále ještě uvažovala o možnosti stát se atomovou mocností. Nakonec se všechny problémy podařilo vyřešit a šest západoevropských států (tedy opět bez Velké Británie) podepsalo 25. března 1957 v Římě „Smlouvu o evropském hospodářském společenství“ a „Smlouvu o evropském společenství pro atomovou energii“ (Euratom).

Znovu se potvrzovalo, jak správné je postupovat etapovitě a dát novým formám čas na uplatnění, eventuálně na prověření. Ratifikace těchto smluv proběhla bez problémů, ale krátce poté, co smlouvy vstoupily v platnost, došlo k převratným změnám ve Francii.

Francie a integrace

Ve světové politice probíhající proces dekolonizace těžce doléhal na francouzské vlády. V roce 1954 se musela stáhnout z Vietnamu, ale prudce se zhoršila situace v severní Africe. Zatímco s Marokem a Tuniskem se podařilo v roce 1956 dojednat úmluvy o jejich nezávislosti a „rámcový“ zákon upravil postavení francouzských kolonií v Černé Africe, přerostly v Alžírsku místní konflikty v klasickou národně osvobozenickou válku.

V mezinárodní politice nacházeli představitelé alžírského národně osvobozenického hnutí širokou diplomatickou, ale i vojenskou podporu, avšak francouzské správní a vojenské orgány v Alžírsku se ostře stavěly proti uznání jeho nezávislosti. Napětí se přenášelo i do francouzského parlamentu, kde vlády s velkými obtížemi získávaly potřebnou podporu. Stále častěji docházelo k změnám ve vládě nebo dokonce k jejímu pádu a formování vlád nových.

Když v květnu 1958 mělo opět dojít k hlasování o důvěře vládě, sešel se v Alžíru z vojáků a místních notáblů pučistický „Výbor veřejného blaha“, rozhodnutý nepřipustit nezávislost Alžírska. Zpráva o tom dospěla do parlamentu v Paříži ještě před hlasováním o důvěře a před hrozbou z Alžírska dala většina poslanců důvěru nové vládě. Ta však neměla odvahu vystoupit proti alžírským pučistům, neboť nikdo nevěděl, jaká stanoviska zaujme nejvyšší armádní velení.

A tak se objevily výzvy, aby se řešení konfliktní situace ujal generál de Gaulle, který už byl v penzi. Ten projevil ochotu, a tak parlament odvolal vládu a pověřil generála sestavením nové. K tomu došlo 1. června 1958 a tato vláda, skládající se z významných odborníků, dostala od parlamentu rozsáhlou plnou moc.

Vypracovala návrh nové ústavy, včetně úpravy v oblasti kolonií, která byla v září velkou většinou referendem schválena. Koncem roku byl pak na jejím základě generál zvolen prezidentem republiky. Přetrvávala však obava, že generál, jehož odpor k nadnárodním institucím byl znám, odvolá Francii z EHS, které se od 1. ledna 1958 vztahovalo i na Francii. Nakonec však souhlasil i s devalvací franku koncem roku.

Generál se netajil tím, že chce obnovit velikost Francie, a dostal se do konfliktu s vedením NATO. Vůči koloniím zaujal moderní přístup v duchu dekolonizační politiky OSN. V evropské politice se zřejmě domníval, že Francie, jako jediný stálý člen Rady bezpečnosti OSN mezi členy EHS, bude rozhodujícím způsobem ovlivňovat politiku, i když se nebude rušivě vměšovat do ekonomiky integračního společenství.

V Evropě pozitivně působilo mírové soužití a také vztahy mezi oběma supervelmocemi se zlepšily. USA sice byly poněkud zaskočeny úspěšným vysláním sovětského „sputnika“ na podzim 1957, bylo to však soutěžení spíše nevojenské, a tak mohlo dojít v roce 1959 k cestě předsedy sovětské vlády, jímž se stal N. S. Chruščov, do USA, kde prezidentu Eisenhowerovi předal kopii symbolů SSSR, které se podařilo dopravit na Měsíc.

Světový tisk přátelská jednání nazval „duch Camp Davidu“ podle místa setkání obou státníků. Jeho důsledkem bylo také zahájení jednání o odzbrojení v OSN, jen v německé otázce se nenašla cesta k dohodě.

Pokusil se o to francouzský prezident de Gaulle kontakty nejvyšších představitelů SSSR, USA a Velké Británie a nakonec jejich pozváním na schůzku v květnu 1960 do Paříže k projednání problémů evropské politiky. Předtím ještě na jaře vyzkoušela Francie na Sahaře dvakrát atomovou bombu, aby se tak vyrovnala s ostatními jejími držiteli.

Nejvyšší představitelé čtyř velmocí se sice v Paříži sešli, k meritorním jednáním však pro incident se sestřelením utajeného amerického U-2 nad sovětským územím 1. máje 1960 nedošlo.

Jiným přínosem mezinárodnímu uvolnění byl v letních měsících „festival nezávislosti“, tedy postupné vyhlášení nezávislosti bývalých francouzských kolonií v Africe, a poté v září jejich slavnostní vstup do OSN. Šlo o Čad, Dahome, Gabun, Horní Voltu, Kongo-Brazzaville, Madagaskar, Mali, Pobřeží slonoviny, Senegal, Středoafričskou republiku a později Mauretánii. Nezávislost v roce 1960

získaly také Belgické Kongo a Nigérie, a rok 1960 si tak plně zasloužil název „rok Afriky“.

ESVO proti EHS

Britská vláda odmítla všechny dosavadní nabídky na vstup do EHS, a nakonec se v roce 1960 rozhodla vést proti němu soustředěný útok vytvořením druhého společenství v Evropě. Do „Evropského sdružení volného obchodu“ (ESVO) se na pozvání Velké Británie zapojily Dánsko, Norsko, Portugalsko, Rakousko, Švédsko a Švýcarsko. Tato skupina států se chtěla omezit jen na rozvoj obchodu a nejvýše hospodářskou spolupráci, ale odmítala plány na širší integraci nebo dokonce i politické sjednocení.

Cesta k politické integraci zůstávala dlouho nejasná. Gaullistická Francie se domnívala, že bude nutno najít cestu, jak existující státy do společenství včlenit a vytvořit nový stát, jakousi novou „Evropu vlastí“. Naproti tomu SRN se klonila k názoru ustavit podle svých tradic federaci, „Vlast Evropa“. Dokonce se vžilo nazývání těchto pojetí v jazycích autorů, tedy „Europe des patries“ a „Vaterland Europa“. Sami iniciátoři procesu integrace byli přesvědčeni, že jde o značně vzdálenou budoucnost, až se národy naučí soužití ve společenství.

Situaci spíše ztěžovala než zjednodušovala skutečnost, že otázky bezpečnosti byly v oblasti vojenské, ale koneckonců i politické zásadně řešeny v NATO, v němž byli zapojeni všichni členové EHS. A tam mnohým vadilo, že o všem rozhodovala vláda a vojenské velení USA.

Soupeření dvou mezinárodních integračních seskupení velmi brzy ukázalo větší efektivnost EHS, které se navíc mohlo opřít už o několik let nejrůznějších zkušeností. Některé ze států ESVO měly dokonce větší hospodářské styky a spolupráci s členy EHS než mezi sebou, a tak se nakonec britská vláda rozhodla zhruba po roce, že požádá o vstup do EHS. Požadavek však narazil na odpor francouzské vlády a nezdálo se, že by byla nějaká naděje ho brzy překonat. Mimo jiné si zřejmě Francie nepřála, aby ve společenství byl ještě jiný stát, který by, stejně jako Francie, byl stálým členem Rady bezpečnosti OSN.

Ve Francii převládal názor, že je třeba prohlubovat spolupráci s SRN a z těchto prvních iniciátorů integrace vytvořit vedoucí její tým. Autoři těchto úvah neváhali vracet se až k starodávné Říši franské a k společným tehdejším panovníkům. De Gaulle v tomto směru intenzívně rozvíjel politiku usmiřování například svou cestou na podzim 1962 po městech SRN, kde projevy na veřejnosti končil několika slovy pozdravů německy, což vyvolávalo bouři ovací. Dokonce byly zprávy, že projev ve velitelské akademii bundeswehru

v Hamburku pronesl německy a zdůraznil, že na důstojnících závisí mír, neboť bez nich se nedá vést válka.

V některých politických kruzích ve Francii se dokonce uvažovalo, zda by společenství nemělo mít prezidenta a tím aby se stal de Gaulle. Z těchto úvah naštěstí sešlo a na francouzský návrh jen byla uzavřena mezi oběma státy 22. ledna 1963 v Paříži pozoruhodná „Smlouva o francouzsko-německé spolupráci“. Ještě před jejím slavnostním podpisem odmítl na své tiskové konferenci de Gaulle 16. ledna 1963 britské připomínky k římské smlouvě a tím i přístup Velké Británie k EHS.

Francouzsko-německé sblížení bylo v souladu s uvolněním napětí ve světové politice, k němuž došlo na podzim 1962 po „Karibské krizi“. Na Kubě se dostaly v roce 1959 k moci revoluční síly vedené Fidelem Castrem, které svrhly diktátora Batistu. Když se v dubnu 1961 pokusili uprchlíci z Kuby za podpory vojenských kruhů USA o vylodění na ostrově, byli místními jednotkami odraženi. Revoluční vláda se obrátila o pomoc do Moskvy a SSSR dodal na obranu různé zbraně včetně letadel, ale také se jednalo i o raketách. To se pochopitelně neutajilo a nový prezident USA John F. Kennedy uvažoval, jak tomu čelit.

Složitou situaci se pozoruhodně podařilo vyřešit diplomatickou cestou, když sověti zastavili lodě plující s raketami na Kubu za slib USA, že Kubu nenapadnou. Mír nebyl narušen a mezi Moskvou a Washingtonem byla zřízena přímá telefonní linka jako důkaz, že obě strany se chtějí o svých akcích informovat a dohadovat. Díky rozvaze a moudrosti vlád na obou stranách byl svět ušetřen hrozby války dvou supervelmocí.

Co s Berlínem?

Po porážce ve druhé světové válce bylo Německo rozděleno na čtyři okupační pásma pro čtyři vítězné velmoci a ty v i bývalém hlavním městě Berlíně obdobně obsadily čtyři sektory. Když bylo Německo měnovou reformou v roce 1948 rozděleno, byl rozdělen i Berlín a západní tři sektory za podpory Západu ustavily vlastní samosprávu. Západní Berlín zůstal obklopen územím NDR a svobodné spojení se západními okupačními pásmy udržoval jen letecký zásobovací most západních mocností a železniční a dálniční dopravu kontrolovaly sovětské jednotky.

Po roce se situace poněkud upravila v souvislosti s budováním spolkové republiky, ale zůstala i nadále složitá. Nějak podstatně se to nezměnilo, ani když

ze tří západních pásem vznikla Spolková republika Německo (SRN) a v sovětském pásmu byla vyhlášena Německá demokratická republika (NDR).

V Západním Berlíně, který se stal zvláštní součástí SRN, se ustavila vlastní správa, do jejíhož čela byl v roce 1957 jako úřadující starosta zvolen představitel sociální demokracie Willy Brandt, často kritizující nepružnou evropskou zahraniční politiku bonnské pravicové vlády vedené Konrádem Adenauerem.

V době, kdy v Evropě převládla politika mírového soužití, hledala sovětská diplomacie cesty k uvolnění napětí v německé otázce, a tak se v projevu N. S. Chruščova v rámci příprav mírové smlouvy s Německem objevil podnět, utvořit z Berlína „svobodné město“ pod patronací OSN. Sovětský návrh na to byl jako nóta předložen 27. listopadu 1958 a měl se projednat do půl roku. Jeden pracovník bonnského ministerstva zahraničí navštívil neúředně Brandta a upozornil ho, že se možná ze sovětské strany nevylučuje neutralizace nejen Západního, ale celého Berlína.

Bonnská vláda však odmítla jednat o sovětském návrhu a ani konference ministrů zahraničí čtyř velmocí, na niž byly v květnu 1959 do Ženevy přizvány oba německé státy, nedokázala najít řešení. NDR byla tehdy plně zastoupena ministrem zahraničí, avšak SRN vyslala „jen“ ministerského úředníka.

Z Brandtových pamětí je známo, že sovětská strana několikrát hledala kontakt se zastupiteli Západního Berlína, a později se potvrdilo, že touto cestou se sovětská diplomacie snažila neutralizací nejlépe celého Berlína přispět k uvolnění v německé otázce.

Situace se zásadně změnila, až když 13. srpna 1961 převzala NDR se souhlasem svých spojenců z Varšavské smlouvy kontrolu na hranicích se Západním Berlínem. Potom, když tento krok nevyvolal mimo protesty vážnější reakci Západu, byla dokonce u sektorových hranic postavena „Zed“, aby se znemožnil odchod obyvatel NDR na Západ.

Zabetonování Berlína otázku pochopitelně nevyřešilo, ale Evropa se kvůli tomu nedostala do nové krize. Berlín však zůstal bolavým místem nejen Německa, ale celé Evropy.

EHS a RVHP

Budování EHS muselo mimo mnoho problémů vnitřního uspořádání, například v zemědělství, kde bylo třeba překonat řadu rozporů, upravit i vztahy členských zemí k jejich bývalým koloniím. Mezi metropolemi a územími v Africe či někde jinde přežívala řada nejrůznějších pout a vazeb. A tak byla 20. července 1963

podepsána v hlavním městě Kamerunu Yaoundé, smlouva o přidružení těchto zemí k EHS. I když se objevilo obvinění z nekolonialismu, nebylo pochyb, že nová forma vztahů dostala smluvní řád a rozvojové země už byly samostatnými a nezávislými státy, a tudíž právně rovnoprávnými partnery bývalých metropolí.

EHS se nikdy nechtěla omezit jen na západní Evropu, ale představa rozsáhlejší spolupráce s východoevropskými státy neměla tehdy z různých důvodů naději na úspěch. Bipolarita v mnoha směrech stále platila, ač už se nejednalo o studenou válku. Mírové soužití sice spolupráci nebránilo, ale cesty k ní se teprve musely hledat.

Ve východní části Evropy se také rozvíjela hospodářská spolupráce, ale zatímco v EHS si byli všichni rovni, v Radě vzájemné hospodářské pomoci (RVHP), jak se východoevropská organizace nazývala, měla rozhodné slovo velmoc, Sovětský svaz. Členy RVHP byly totiž stejné státy, které byly členy i Varšavské smlouvy, a dominantní postavení SSSR v jejím rámci se zákonitě promítalo i do RVHP.

Vztahy Východ – Západ v oblasti politiky závisely na vztazích SSSR a USA, jako dominantních v obou blocích. EHS se snažilo být nezávislé na USA a mnozí se v Moskvě obávali, že by se o podobnou nezávislost na SSSR mohly pokusit také ostatní státy RVHP. Navíc SSSR prosazoval, aby RVHP co nejúžeji spolupracovala s ČLR, Vietnamem, Mongolskem, Severní Koreou či Kubou, a postupovala tak v linii sovětské zahraniční politiky.

Úspěchy EHS v ekonomické integraci vyvolávaly zájem odborníků v čele RVHP, a proto se začalo hovořit o socialistické integraci, ač pro to nebyly potřebné podmínky. I při odlišné měně v jednotlivých státech se mezinárodní obchod EHS prováděl v dolarech, státy byly většinou stejně ekonomicky rozvinuté a integrace především usnadňovala hospodářskou spolupráci firem v nich působících, odstraňovala obtíže na hranicích jednotlivých států a snažila se sjednotit v odlišné legislativní předpisy obchodu a spolupráce.

RVHP byla organizací států se značně rozdílnou hospodářskou úrovní a původně vznikla proto, aby vyspělejší státy pomáhaly méně vyspělým překonat různé obtíže. Jejím úkolem bylo zavádět v členských zemích modernější formy výroby a koordinovat národohospodářské plány, jimiž se měla v každém státě řídit jeho výstavba. Plánování všude nefungovalo, docházelo k nejrůznějšímu opoždění, což brzdilo plány v druhém státě a moskevská centrála neměla nástroje, jak věci napravit.

V roce 1963 se podařilo zřídit Mezinárodní banku pro hospodářskou spolupráci a zavést účtování v převoditelných rubelech, aby bylo možno vůbec srovnávat. Nejvíce vadilo, že prakticky všechna důležitá opatření se prováděla na rozkaz z centra a zdaleka ne vždy s dostatečnou znalostí místních podmínek a poměrů.

Nová banka neměla působit jen v RVHP, ale měla navazovat styky a spolupráci s jinými státy. Zapojení Jugoslávie, která v roce 1949 nebyla z ideologických důvodů přijata do RVHP, do některých jejích aktivit pomáhalo seznamovat se s moderními formami obchodu a rozvíjet styky s ostatním světem.

Na nové možnosti spolupráce reagovala jako první velmi aktivně nová vláda SRN, a tak se jí v letech 1963 a 1964 podařilo navázat diplomatické styky s Bulharskem, Maďarskem, Polskem a Rumunskem, když styky s SSSR už měla od roku 1955, což mimořádně usnadňovalo jak styky a spolupráci v obchodě, tak návazně i v jiných oblastech. Mimo zůstávala ČSSR, kde normalizaci styků bránila otázka platnosti mnichovské dohody.

Ve východní Evropě měla nejlepší výchozí postavení NDR, na kterou se vztahovaly některé zásady vnitroněmeckého obchodu a rozvoj těchto styků jí pomáhal překonat obtíže přejímání nejmodernějších forem výroby nejvyspělejších zemí světa, na které ostatní státy RVHP nedosáhly.

Evropské společenství

Úspěchy v hospodářské integraci posunuly logicky do úvah podobné otázky i v jiných oblastech společenského a státního života. Původně se autoři integrace domnívali, že vytváření společného evropského trhu povede její jednotlivé oblasti k rozvoji jejich vlastní specializace, ať v průmyslové výrobě, obchodu, pěstování speciálních zemědělských produktů či kulturním vyzařování. A předpokládalo se, že podle toho se uzpůsobí nové administrativní uspořádání celého evropského prostoru bez ohledu na státní hranice. Například se předpokládalo, že porúrské uhlí a lotrinská ruda, jako základ ESUO, si vyžádají společnou administrativní správu v rámci společenství.

Brzy se však ukázalo, že to, co šlo docela jednoduše v ekonomice, nebylo tak schůdné v politice a administrativním uspořádání. Rozumně tak bylo stanoveno, že některé přestavby je třeba odložit, až se ukážou výhody a obtíže integračního procesu a obyvatelstvo samo bude hledat cesty ke zlepšení či přímo modernizaci.

Bylo však jasné, že některé úpravy bude třeba uskutečnit hned. Vytvořením EHS a Euratomu se vedle ESUO, objevila nová společenství a všechna byla řízena obdobnými institucemi jako rady, parlamenty a různé komise. Nejenže nesmyslně narůstala byrokracie, ale také se ztrácel demokratický charakter celého integračního procesu. A tak vedení všech tří společenství podepsala 8. dubna 1965 v Bruselu dohodu o sloučení svých výkonných orgánů a vytvoření Evropského společenství.

Všeobecně přijímaná politika mírového soužití logicky vytvářela dost příznivých podmínek nejen pro hospodářskou spolupráci, ale i jiné styky existujících národních států nejen v rámci společenství, ale v celé Evropě. Jedním z politiků, kteří Evropu důsledně chápali často velmi tradičně, byl generál de Gaulle v čele Francie, který například o SSSR vždy hovořil jako o Rusku. Když ve svých projevech použil překvapivého spojení „evropská Evropa“, ukázalo se, že tak označuje Evropské společenství, zatímco o kontinentu mluvil jako o „Evropě od Atlantiku po Ural“.

Jeho pojetí evropanství se lišilo od evropanství společenstevního, nebylo však s ním v zásadním rozporu. Ani narůstající napětí mezi ním a velením NATO, kde byl zamítnut jeho požadavek, aby Francie patřila podobně jako Velká Británie do užšího vedení, neovlivňovalo negativně vztahy ve společenství.

Napětí uvnitř NATO nakonec vyústilo v roce 1965 v jeho požadavek, aby francouzská vláda dostala pod svou výhradní kontrolu vzdušný prostor nad Francií. To však bylo pro velení NATO nepřijatelné, a tak došlo v roce 1966 k přemístění velení NATO do Bruselu. Vedoucím institucím společenství to nevadilo, neboť i společenství se chtělo rozvíjet bez vlivu USA, navíc se zákonitě stávalo jejich významným konkurentem.

Bylo zřejmé, že de Gaulle si tak vytváří prostor pro nové, širší pojetí francouzské zahraniční politiky. A bylo zajímavé, že to nebylo v rozporu s přístupem Evropského společenství ke kontinentu, neboť to se nikdy nechtělo omezit jen na západní jeho část, ale výhledově počítalo, že do budoucích „Spojených států evropských“ budou začleněny všechny státy na kontinentě.

Nepřekvapilo proto, když v roce 1966 navštívil de Gaulle jako francouzský prezident Sovětský svaz, byl přijat mimořádně přátelsky na vládní úrovni a se spontánními ovacemi obyvatelstva, s připomínkou na společný boj Francie a SSSR za druhé světové války proti nacistickému Německu. Generál se netajil tím, že tato jeho cesta není ojedinělá a že podobně bude chtít navštívit další východoevropské státy a na prvním místě Polsko, kde v roce 1920 bojoval po boku Poláků na obraně Varšavy.

Na cestě k celoevropské konferenci

Návštěvu francouzského prezidenta si vzala sovětská diplomacie za podnět, aby spolu se spojenci ve Varšavské smlouvě navrhla celé Evropě v „Deklaraci o upevnění míru v Evropě“, přijaté 6. července 1966 na zasedání Výkonného výboru v Bukurešti, uspořádat celoevropskou konferenci k zajištění bezpečnosti a rozvoji spolupráce.

Tak se v evropské politice objevil druhý konstruktivní trend. Zatímco integrace byl proces zaměřený dlouhodobě na přestavbu Evropy jako celku, orientace na celoevropskou konferenci směřovala v první řadě na uvolnění mezinárodního napětí, zajištění bezpečnosti a míru a tím také na vytvoření prostoru pro širší a všestrannější spolupráci. Po druhé světové válce nebyly řádně uzavřeny mírové smlouvy, a tak konference měla hledat jakousi jejich náhradu.

Řada otázek ekonomického charakteru měla být projednána v roce 1967 v souvislosti s oslavami 20. výročí vzniku Evropské hospodářské komise. Československo se do příprav pozitivně zapojilo vypracováním rozsáhlého memoranda, v němž se uvažovalo o výstavbě soustavy vodních děl včetně vysněného průplavu Dunaj – Odra – Labe, o dostavbě evropské železniční a dálniční sítě, o modernizaci ropovodů, plynovodů a podobně.

Vše mělo přispívat ke spolupráci evropského Východu a Západu včetně propojení energetických soustav napříč Evropou, což by umožnilo jejich efektivnější využití vzhledem k rozdílu času v jednotlivých jejích částech. Výroční konference Evropské hospodářské komise schválila většinu předložených podnětů a také podpořila úsilí o celoevropskou konferenci.

Ještě než se našla dohoda obou stran rozdělené Evropy o místu a době konání konference, umožnilo mírové soužití události v Československu. „Pražské jaro“ bylo logickou snahou využít demokratické tradice tohoto státu k nutným úpravám společnosti hledající socialismus, neboť ten bez demokracie nemůže být skutečným socialismem. Přesně to vyjádřil světový tisk, když psal o hledání „socialismu s lidskou tváří“.

Budování socialismu v Rusku odpovídalo tehdejšímu porevolučním podmínkám a při nedostatku demokratických tradic se logicky dopouštělo řady chyb. Proto aplikace sovětského modelu narážela v Evropě a zvláště v Československu na oprávněnou kritiku. To nedovedlo vedení SSSR pochopit, a tak došlo k vojenské okupaci Československa vojsky několika členských států Varšavské smlouvy.

Nepochybně to byl krok proti zásadám mírového soužití, ale Evropa se nepostavila odmítavě k myšlence celoevropské konference, navržené Varšavskou smlouvou, neboť byla přesvědčena, že zajistit mír bylo společným zájmem všech a konference mohla přispět i k vyjasnění mnoha nedorozumění. Projednávání otázek, spojených s přípravou konference, se táhlo velmi dlouho, neboť se počítalo s 30 účastníky a přizvány také měly být Kanada a USA.

Nejvýrazněji ovlivnila myšlenka mírového soužití situaci v Německu. V SRN vystřídala konzervativce koaliční vláda sociálních demokratů a liberálů v čele s Willy Brandtem a postupně se dařilo normalizovat vztahy s evropským Východem. Prostá „Smlouva“ normalizovala vztahy mezi NSR a SSSR, byl

vypracován nový Statut Západního Berlína a upraveny podmínky jeho spojení s SRN. Smluvně byly upraveny vztahy SRN s Polskem a nakonec i s Československem.

Evropa pomalu přestávala být pro svou bipolaritu zdrojem konfliktů, které se promítaly i do mezinárodních vztahů. Naopak, vedle příkladu integračního procesu jako nové formy širší spolupráce také příprava celoevropské konference byla přínosem míru.

Mírové soužití jako princip vztahů mezi státy přijala po dlouhém odmítání v roce 1972 i vláda USA ve vztazích s ČLR a SSSR. RVHP rozšířila své venkovní styky, Finsko nabídlo Helsinky za hostitele celoevropské konference, a tak bylo začátkem sedmdesátých let jasné, že ke konferenci dojde.

Otázka identity Evropy

V roce 1972 došlo k dohodě o rozšíření Evropského společenství ze šesti na devět přistoupením Dánska, Irska a Velké Británie a jen lidové hlasování zabránilo dohodnutému vstupu Norska. Porada šéfů už devíti států pak na poradě 20. října 1972 schválila „Prohlášení“ podporující ideu celoevropské konference, kde zdůraznila, že „nastal pro Evropu okamžik, aby si jasně uvědomila jednotu svých zájmů, rozsah svých možností a důležitost svých úkolů“.

Dokument obsahoval i programová slova: „Členské státy Společenství v zájmu dobrých sousedských vztahů, které by měly existovat mezi všemi evropskými zeměmi bez ohledu na jejich společenské zřízení, potvrzují své odhodlání podporovat spolu s východními zeměmi kontinentu, zejména při příležitosti Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě, provádění své politiky uvolňování napětí a míru a vytvoření širší hospodářské a humanitní spolupráce na trvalé základně.“

V dalším dokument ukládal: „Podle svých politických cílů umožní evropské uspořádání Evropě potvrdit její identitu při zachování věrnosti tradičním přátelstvím a spojenectvím jejích členských států a zaujmout místo ve světových záležitostech jako samostatný celek, odhodlaný podporovat lepší mezinárodní rovnováhu při respektování zásad Charty OSN. Členské státy Společenství, jako hybná síla evropského uspořádání, potvrzují svůj záměr přetvořit do konce současného desetiletí komplex svých vztahů v Evropskou unii.“

Když jednání o přípravě celoevropské konference došla na základě všeobecného souhlasu 6. června 1973 k dohodě o textu „Závěrečných

doporučení“ pro vlády účastnických států, bylo jasné, že ke konferenci dojde co nejdříve. Doporučovalo se uspořádat ji v Helsinkách, byl v podstatě schválen její program, a tak stačilo, aby zúčastněné vlády mohly svolat konferenci na začátek července 1973. Vše bylo usnadněno dohodou, že nejsložitější vojenské otázky byly odsunuty do Vídně na „Konferenci o stavu ozbrojených sil a výzbroje ve střední Evropě“.

V Helsinkách se u jednoho stolu 3. července 1973 na konferenci KBSE sešla téměř celá Evropa. Složení 35 účastníků bylo takové: 7 bylo iniciátorů z Varšavské smlouvy, 13 členů NATO a 15 států nezapojené do bloků nebo zcela neutrální. Chyběla jen Albánie, která pozvání odmítla, a nepozvaná Andorra, účastníky nepovažovaná za plně suverénní. Přizvány byly Kanada a USA, protože jejich ozbrojené síly byly v rámci NATO rozmístěny v Evropě.

Jednání se podle schváleného programu zaměřilo 1) na bezpečnost, 2) na spolupráci v ekonomice, vědě, technice a životním prostředí a 3) na spolupráci v otázkách humanitních, kulturních a dalších. Zvláště se mělo uvažovat o tom, jak v mírovém procesu zajistit pokračování po skončení konference. Československo zde předložilo návrh na zřízení sekretariátu, který by se o pokračování mírové politiky staral.

Konference se zaměřila především na důležité otázky současnosti a členům Evropského společenství se zřejmě zdálo, že chybí pohled do budoucnosti, a proto vypracovali „Dokument o evropské identitě“.

Může překvapit, že tato otázka nebyla na programu celoevropské konference, ale jednalo o ní EHS. Ovšem je třeba si uvědomit, že KBSE se soustředila na současnost, kdežto integrační proces, zatím plněný v rámci EHS, si kladl dlouhodobý cíl jednoty Evropy.

Devítka se v první části dokumentu soustřeďovala na vnitřní problémy rozšiřujícího se Společenství, ve druhé se zamýšlela nad identitou Evropy ve světě a ve třetí pak na „Dynamiku evropského díla sjednocení“. Odráží se v tom rozdílnost dvou procesů v evropské politice, jež směřovaly k zajištění míru a rozvoji spolupráce, ale každý jinou cestou a s jiným cílem.

Dlouhodobost a cílevědomost integračního procesu potvrzoval závěr „Prohlášení“, kterým šéfové států a vlád EHS doprovodili neobvyklým způsobem dokument o identitě a kde vyjádřili „přesvědčení, že Evropa svým sjednocením může hrát úlohu, která bude odpovídat její historii a jejím schopnostem ve službě hospodářského a sociálního pokroku ve Společenství, ve prospěch růstu a industrializace rozvojových zemí a pro mír mezi všemi národy“.

Zároveň se v něm šéfové zavázali scházet se pravidelně a to pak vedlo k ustavení „Evropské rady“ jako vrcholného orgánu integračního procesu.

Mírový proces KBSE

Přes svou početnost na jedné a rozsah problematiky a konsenzu jako zásady jednání na straně druhé pracovala KBSE velmi úspěšně. Během dvou let se podařilo vypracovat dokument v duchu mírového soužití a na konci července 1975 se mohla konference opět sejít v Helsinkách, a to na nejvyšší úrovni. Dokument měli podepsat nejvyšší státní představitelé, kteří obvykle svým podpisem potvrzovali závěry ratifikačního procesu v dané zemi. Účastníci se tak dohodli proto, že jejich podpisem vstoupí schválený dokument v platnost hned a nebude se čekat na dlouhý proces ratifikace ve všech státech.

Na slavnostním zasedání tak byl 1. srpna 1975 podepsán dokument nazvaný „Závěrečný akt“, který shrnoval výsledky konference a zároveň měl jistým způsobem ukončit poválečné období. Po válce totiž nebyly vypracovány mírové smlouvy a mnoho mezinárodních otázek zůstávalo bez odpovědi. V přijatém dokumentu všichni účastníci vycházeli ze stavu, který v Evropě existoval, ať už jako výsledek války, nebo změn pozdějších.

Hlavní částí dokumentu byla „Deklarace zásad řídících vztahy mezi zúčastněnými státy“, bylo jich deset a pro média se stala „Helsinským desaterem“. Vycházela z Charty OSN a za program mírového soužití přijala zásady: 1) svrchovaná rovnost, respektování práv, vycházejících ze svrchovanosti, 2) zdržení se hrozby silou nebo použití síly, 3) neporušitelnost hranic, 4) územní celistvost států, 5) pokojné urovnávání sporů, 6) nevměšování do vnitřních záležitostí, 7) respektování lidských práv a základních svobod včetně svobody smýšlení, svědomí, náboženství nebo přesvědčení, 8) rovná práva a sebeurčení národů, 9) spolupráce mezi státy, 10) poctivé plnění závazků podle mezinárodního práva.

Desatero bylo považováno za hlavní díl dokumentu, ale bylo doplněno částí věnované „otázkám týkajícím se bezpečnosti a spolupráce ve Středomoří“, neboť řada zemí této oblasti se jako pozorovatelé zúčastnila Helsinské konference.

Největší část „Závěrečného aktu“ se soustředila na hospodářské otázky, kam spadaly také problémy obchodu, marketingu či průmyslové spolupráce, jakož i projekty společného zájmu v oblasti energie, výstavby železniční a dálniční sítě v Evropě, vodní dopravy, rozvoje techniky, výměny vědeckých poznatků a otázky životního prostředí.

Další velká část byla věnována spolupráci v humanitárních a kulturních oblastech. Sem patřily otázky práv jednotlivce a spolupráce v kulturní a školské sféře, přičemž zvláštní pozornost se zaměřila na národnostní menšiny a regionální kultury. Spolupráce v této oblasti dala mírovému procesu KBSE zvláštní lidskou dimenzi.

Závěrečná část dokumentu, „Další kroky po konferenci“, odpovídala na požadavky mnoha delegací, aby vše neskončilo slavnostním podpisem, ale „pokračovalo se v mnohostranném procesu, který konference zahájila“. Nebyl přijat československý návrh na ustavení stálého sekretariátu, ale bylo rozhodnuto, že konference se bude opětně scházet a dále pracovat na základě konsenzu. Zároveň bylo stanoveno místo první „následné schůzky“, a to v jugoslávském Bělehradě, v zemi „nezúčastněné“ v blocích, v roce 1977. Bylo stanoveno, že ho připraví zvláštní přípravná schůzka zástupců všech účastníků. Toto pokračování KBSE média označila za „helsinský mírový proces“ nebo „mírový proces KBSE“.

Kam spěje Evropa?

Mnohdy se říká, že KBSE vnesla do mezinárodní politiky novou politickou kulturu. Podíváme-li se na bilanci už uplynulé části 20. století, je jasné, že Evropa vnášela do světové politiky od počátku století spory a konflikty, a dokonce vyvolala dvě světové války. Dokonce se někdy mluví o politické džungli, ale od jisté doby politika mírového soužití přinesla helsinský mírový proces, který měl velký ohlas ve světě, a zatím jen dílčí úspěšné kroky integračního procesu byly na jiných kontinentech sledovány s mimořádným zájmem. Evropa přestala být zdrojem napětí, ale spíše se její politika sledovala a zkoumala se zájmem.

Hnutí KBSE a integrační proces se vyznačovaly tím, že byly důsledně demokratické, a proto se v dokumentech nehovoří o velmocích, i když tisk vynalezl pojem „supervelmoc“ pro atomové USA a SSSR. Mnohé velké státy se s tím těžko vyrovnávaly, a tak není divu, že když v roce 1974 zasáhla svět ropná krize, některé z nich se sešly na zvláštní poradě. Vzrůstající cena ropy se jich dotkla, a tak se radily, co dál.

Z podnětu francouzského prezidenta se v Ramboulietu u Paříže sešli nejvyšší představitelé prý nejbohatších zemí, Francie, Itálie, Japonska, SRN, USA a Velké Británie, aby se poradili. Skupina dostala označení „G-6“ a formálně se zabývala jen ekonomickými problémy. Brzy byla přizvána i Kanada a o něco později někdy i SSSR, a tak se mluvilo o „7+1“, což potvrzovalo, že se

jednalo i o věcech vysoce politických, ne-li bezpečnostních, ale většinou jen momentálních a krátkodobých.

Skupina „G-6“ se nikdy nestrukturalizovala, ponechávala si velkou volnost, ale svou občasnou činností dokazovala, že v evropské politice je daleko více proudů, nejen mírové hnutí KBSE a celoevropská integrace. Zajímavé je, že při jednání většího počtu států o dílčích, většinou ekonomických otázkách se označovala taková setkání za G -? (tedy podle počtu 12, 15 nebo 20).

Dlouhodobě koncipovaný integrační proces svými dílčími kroky cílevědomě pokračoval v plnění svého komplexního programu. Schůzky EHS na nejvyšší úrovni byly uzákoněny jako zasedání „Evropské rady“, vztahy přidružení k bývalým koloniím byly v roce 1975 upřesněny dohodou z Lomé, navazující na smlouvu z Yaoundé, a v úsilí o demokratizaci integračního procesu bylo rozhodnuto přímo zvolit parlament Evropského společenství a volby uspořádat v roce 1979. Také se začalo jednat v duchu celoevropského pojetí o navázání vztahů s RVHP.

Do budování Společenství vstoupil uprostřed sedmdesátých let nový prvek. Došlo k pádu diktátorských a fašistických režimů v roce 1974 v Řecku a Portugalsku a rok nato i ve Španělsku. Vedení Společenství se v rámci 20. výročí začátku integračního procesu rozhodlo zapojit tyto státy, budující demokratické pořádky, i když jejich ekonomická úroveň byla výrazně menší než členů Společenství, a podpořit tak jejich demokratickou přestavbu.

Do evropské politiky zasáhla výrazně i Socialistická internacionála, a to v citlivé otázce odzbrojení. V OSN sílilo hledání cest, jak dospět k odzbrojení, a dokonce i supervelmoci zahájily v tomto duchu jednání o snížení počtu svých strategických zbraní nazvaných SALT. Socialistická internacionála svolala na duben 1978 do Helsinek zvláštní konferenci o této otázce a krátce nato uspořádaly evropské socialistické strany v Bruselu zvláštní konferenci na téma „Evropa jako mírový faktor“.

Postoj Socialistické internacionály doplňoval a posiloval helsinský mírový proces. Zároveň varoval, že „détente“ se nepodaří prosadit v oblasti politické, nedojde-li k uvolnění v oblasti vojenské, to je k odzbrojení. Tato aktivita socialistických stran souvisela s přípravou prvních voleb do Evropského parlamentu v červnu 1979 a potvrzovalo to rostoucí pozornost Evropského společenství politickým otázkám.

Neznamenal to však, že by rozpory zcela zmizely, docházelo ke sporům nebo dokonce k diplomatickým šarvátkám. Šlo však velkou většinou o ideové rozpory a šarvátky, které bezprostředně neohrožovaly evropský mír, ale týkaly se demokratické a kulturní úrovně života evropských národů.

Lidská práva a jejich respektování

Právě otázka lidských práv, která se do evropské politiky dostala téměř před dvěma sty let jako přínos Francouzské revoluce 1789, se stala nejčastějším jablkem sváru mezi některými účastníky KBSE. Přitom je zajímavé, že nejsilnější kritika přicházela z Ameriky, kterou de Gaulle označoval za dceru Evropy. USA zákonitě převzaly z Evropy zásady demokracie, ale v mnoha dalších směrech se oba kontinenty vyvíjely odlišně.

Je pravda, že v bipolárně rozdělené Evropě byla lidská práva vládami tamních států chápána často značně rozdílně a některými jen nedostatečně respektována. Na druhé straně Američané byli přesvědčeni, že jejich pojetí demokracie je nejlepší, a byli připraveni prosazovat, aby se podle nich řídil a uspořádal celý svět. Zapomínali často, že jich se v podstatě nedotýká složitá problematika národnostní nesmírně komplikující situace v Evropě. Postavení černochoů v USA zdaleka nebylo bez problémů a Kukluxklan rozhodně nemohl být vzorem pro prosazování demokracie. Navíc Evropa neměla s černochoy problémy.

V USA samých byly velmi silné organizace dohlížející na dodržování lidských práv. Zakládaly si na tom, že se zasloužily o to, aby v helsinském Závěrečném aktu byl uveden bod zabývající se respektováním lidských práv. Úsilí za jeho dodržování si zvolilo za program americké hnutí „Helsinki Watch“ a ostře kritizovalo všechna jeho porušení, zvláště na východě Evropy.

Zároveň poskytovalo podporu tamním nevládním aktivitám stejného zaměření. Největší a nejznámější disidentské bylo hnutí „KOR“ v Polsku, kde se mohlo opírat o podporu tam tradičně velmi silné katolické církve. Postupně přerostlo v masové hnutí v organizaci nezávislých odborů „Solidarita“. Velkou oporou mu byla i skutečnost, že v roce 1978 byl polský biskup Wojtyla zvolen římsko-katolickým papežem a přijal jméno Jan Pavel II.

V jiných východních zemích nebyla disidentská hnutí tak silná, i když například československá „Charta '77“ byla ve světě dost známá, právě díky pronásledování vládními místy. Sovětská vláda se snažila kritice čelit například tím, že do nové ústavy k výročí v roce 1977 vložila „Helsinské desatero“ a předložila celý návrh ústavy celostátní diskusi. Sovětský zásah v Afghánistánu v roce 1979 však potvrdil, že mocenské zájmy SSSR jsou stále živé, ale též nemoudré.

Řada rozporů mezi Východem a Západem se v roce 1977 projevila v přípravě první následné schůzky KBSE v Bělehradě. Dosud delegace jednotlivých států tvořili diplomaté a ti nakonec vždy dokázali najít cestu k rozumnému

kompromisu, vědomi si toho, že každá delegace má jasně z domova určeny limity, které nemůže překročit.

Následné schůzky v Bělehradě se v delegaci USA poprvé zúčastnili i zástupci nevládních organizací a nebyli ochotni žádných kompromisů. Zdaleka už na jednání nevládla dělná atmosféra, která charakterizovala Helsinskou konferenci. Jednání se protáhlo nečekaně až do jara 1978 a bez širších dohod v podstatě jen rozhodlo pokračovat v mírovém procesu KBSE, a to v roce 1980, opět v zemi neutrální, ve španělském Madridu.

Integrační proces soustředil svou pozornost na přípravu prvních přímých voleb do parlamentu a ten se měl stát zárukou demokratičnosti celé činnosti Společenství. Volby proběhly v červnu 1979 a do Evropského parlamentu, za jehož sídlo byl určen Štrasburk, bylo zvoleno 410 poslanců. Nejsilněji byli zastoupeni socialisté a pak křesťanští demokraté. Parlament si své postavení v politickém životě Společenství musel teprve vydobýt.

Dalším významným krokem integrace se stalo rozhodnutí Evropské rady zavést od 1. ledna 1981 ECU jako účtovací jednotku a zárodek budoucí společné měny.

Druhá následná schůzka KBSE

Příprava druhé následné schůzky KBSE nebyla jednoduchá, neboť v prezidentské volební kampani v USA Ronald Reagan nazýval SSSR „říší zla“ a byl v listopadu 1980 zvolen. Proto bylo zahájení následné schůzky v prosinci 1980 značně obtížné, neboť se nevědělo, s jakými směrnicemi pošle po svém nástupu do funkce nový prezident americkou delegaci do Madridu.

Pro schůzku už byla připravena řada problémů, ale ani když americká delegace nezaujala k jednání zcela negativní stanovisko, atmosféra měla daleko k té, která charakterizovala Helsinskou konferenci. Jednoznačné podpory se procesu KBSE dostalo od evropských společenství.

Velmi aktivně na jednání vystupovala skupina N+N států, tvořená neutrálními (Finsko, Rakousko, Švédsko a Švýcarsko) a nezúčastněnými (Jugoslávie, Kypr, Lichtenštejnsko, Malta a San Marino) státy, stala se motorem následné schůzky. Mohla se opírat o podporu široké evropské veřejnosti, ale ta nemohla jednání bezprostředně ovlivnit. Skupina N+N však vypracovala jakýsi návrh závěrečného komuniké a s tím delegace na jaře 1981 odjely domů na konzultace.

Nejobtížnější bylo najít dohodu o stanovisku všech k odzbrojení. To bylo v popředí činnosti OSN a mělo v Evropě značný ohlas. Kriticky se stavěly hlavně USA, prosazující jen kontrolu zbrojení. V Evropě navíc v té době probíhaly konzultace o návrhu švédského premiéra Olofa Palmeho na pásmo bez

jaderných zbraní ve střední Evropě, jednoznačně podporované státy, jichž se mělo týkat, mezi nimi i Československem.

Následná schůzka v Madridu musela být několikrát přerušena na „rozmyšlení“, neboť mnohé události v Evropě vyvolávaly znepokojení, a to se odráželo v madridském jednání. Ve Francii zvítězil v prezidentských volbách socialista François Mitterrand a do koaliční vlády byli přijati i komunisté. Podobně se i ve Španělsku vývoj posunul značně doleva, když po parlamentních volbách v roce 1982 stanul v čele vlády socialista. Naproti tomu v SRN levicovou koalici vystřídala po volbách pravicová vláda v čele s předákem CDU Helmutem Kohlem.

Nejdramatičtější byl vývoj situace v Polsku, kde v prosinci 1981 byl dokonce vyhlášen „válečný stav“ (ústava neznala mimořádný stav), když masové nezávislé odborové hnutí „Solidarita“ vystoupilo s požadavkem změny režimu v zemi. Jen autorita nového papeže Jana Pavla II., původem Poláka, pomáhala Polsku udržet si postavení v mezinárodní politice.

Proces odzbrojení iniciovaný OSN narazil na snahu obou mocenských bloků modernizovat zbraně svých jednotek, rozmístěných v Evropě, což vyvolalo značné napětí na kontinentu. Naštěstí se podařilo obnovit jednání SSSR a USA o SALT, a tak přece jen převládlo uvolnění.

Rozhodující význam měla změna ve vedení v SSSR, jež bylo dlouho pro nemoc L. I. Brežněva zcela imobilní. Po jeho smrti v listopadu 1982 byl do čela KSSS po delším úsilí o jednotu dvou tendencí zvolen Jurij V. Andropov, který přinesl řadu pozitivních změn. V poslední době řídil činnost Výboru státní bezpečnosti při Radě ministrů, a patřil tedy k nejlépe informovaným státníkům v SSSR. Měl navíc velké zkušenosti nejen z práce ve stranickém aparátu, ale i z diplomatických služeb, a to se projevilo na větší pružnosti sovětského postoje k mnoha mezinárodním problémům. Vyslovoval se nejen pro „živý a tvůrčí socialismus“, ale také pro „demokracii v základních otázkách války a míru“.

Podzimní jednání v Madridu, kterému skupina N+N států předložila nový návrh závěrečného dokumentu, mohlo proto jednat daleko úspěšněji. Po překonání řady rozporů se 9. září 1983 podařilo schválit „Výsledný dokument“. Byl jednomyslně pojat v duchu přesvědčení, že se podařilo překonat mnohá napětí v mezinárodní politice, a bylo možno schválit pokračování v mírovém procesu KBSE. Velkou pozornost věnoval také lidským právům a všem základním svobodám s odvoláním na příslušné dokumenty OSN.

Za nejdůležitější se považuje usnesení „svolat Konferenci o opatření k posílení důvěry a bezpečnosti a o odzbrojení v Evropě“, která měla být zahájena

17. ledna 1984 ve Stockholmu. Dohoda o pokračování v mírovém procesu a o jeho propojení s úsilím o odzbrojení byla považována všeobecně za výrazný krok dobrým směrem.

Dokument zároveň předvídal další setkání, konference, semináře a kolokvia o různých aspektech mírového procesu KBSE. Na rok 1985 už se mimo jiné připravovalo „Kulturní fórum“, na které všechny pozvala maďarská vláda do Budapešti.

Bylo také rozhodnuto v roce 1985 „náležitým způsobem vzpomenout v Helsinkách 10. výročí podpisu Závěrečného aktu KBSE“ a uspořádat třetí následnou schůzku KBSE v neutrálním Rakousku, ve Vídni, a to 4. listopadu 1986.

Společný evropský dům

V polovině osmdesátých let převládala v evropské politice jednání na nejrůznějších úrovních. Vedení Evropského společenství vyhlásilo kampaň „Evropa občanům“, která měla obyvatele členských zemí více seznamovat s průběhem integračního procesu a posílit jeho demokratický charakter.

Důležité bylo, že i obě supervelmoci projevovaly zájem o kontakty. Do nového období nastupoval nově zvolený prezident USA Ronald Reagan s programem, jak snížit mezinárodní napětí. Sovětská diplomacie se aktivizovala činností předsedy zahraničního výboru Nejvyššího sovětu SSSR Michaila S. Gorbačova, který vykonal několik velmi úspěšných návštěv ve významných státech. Přivítána proto byla Evropou zpráva, že počátkem ledna 1985 se v Ženevě sejdou na poradě ministři zahraničí SSSR a USA.

Nepřekvapilo proto, že když byl v březnu 1985 zvolen, po jen ročním působení a smrti Andropova a po krátké epizodě K. U. Černěnka v čele KSSS, generálním tajemníkem M. S. Gorbačov, poskytl stranickému deníku Pravda rozsáhlý rozhovor o zahraniční politice SSSR. Pod jeho vedením se zavádělo „nové politické myšlení“ jako základ sovětské aktivity v mezinárodní politice. Už se nevycházelo z třídního hlediska: „Ve dvacátém století, koncem tohoto dramatického věku, musí lidstvo uznat, že upřednostnění všelidských zájmů je životně nezbytné, že je hlavním imperativem epochy.“

Celkový program své činnosti zpracoval v knížce „Přestavba a nové myšlení pro naši zemi a celý svět“, která byla přeložena do nejrůznějších jazyků. Měla velký význam pro vývoj socialistických států, neboť se uznávala různost cest k socialismu a sovětská cesta už se nepovažovala za jedinou možnou.

Při své návštěvě Prahy odsoudil politiku dalšího zbrojení a adresoval z „Československa, kde je zeměpisný střed Evropy“, jejím obyvatelům poselství: „Místo jaderného krematoria navrhujeme pro Evropu mírový vývoj mnohostranné a zároveň celistvé evropské kultury.“ Později, před návštěvou Francie, navrhl chápat Evropu všemi jako „společný dům“: „Žijeme v jednom domě, i když jedni do něj vstupují jedním a druzí druhým vchodem, musíme v tomto domě spolupracovat a navazovat kontakty.“

Gorbačov se několikrát sešel s Reaganem, nejprve v Ženevě a poté v Reykjavíku na Islandu a nakonec se Reagan v roce 1988 vypravil i do Moskvy, aby si tam s Gorbačovem vyměnili ratifikační listiny smlouvy o likvidaci střel středního a kratšího doletu a k jednání o celé řadě dalších problémů světové politiky.

V této atmosféře přátelství a ochoty ke spolupráci bylo snadné sjednat a v roce 1986 schválit v Evropském společenství po přijetí Portugalska, Řecka a Španělska, už tedy jako „dvanáctce“, další program: „Jednotný evropský akt“ (správnější český překlad - Akt o jednotné Evropě). Už pro rok 1992 plánoval výstavbu společného vnitřního trhu jako rozhodujícího kroku další integrace.

Velmi důležité bylo, že dokument počítal s tím, že Evropské společenství bude „formulovat a provádět evropskou zahraniční politiku“. Bilancoval minulé kroky na podporu mírového procesu KBSE, formulaci identity Evropy, ale nevyjasněny zůstávaly vztahy společenství k již existujícím organizacím jako NATO, Západoevropské unii a podobně.

Vídeňská následná schůzka

Zajímavé bylo, že síly stavějící se proti tomuto trendu mezinárodního uvolnění se pokusily ho narušit vystoupením v okamžiku, kdy se měla začátkem listopadu 1986 zahájit třetí následná schůzka KBSE ve Vídni. Za podpory americké delegace se do Vídně začali sjíždět představitelé různých disidentských organizací z východní Evropy, aby zde uspořádali jakési protestní setkání obránců lidských práv kritizujících politiku vlád socialistických států.

Oficiální slavnostní zahájení schůzky však nevyznělo konfrontačně, neboť hned v prvním svém vystoupení nový sovětský ministr zahraničí Eduard Ševardnadze pozval všechny bojovníky za lidská práva do Moskvy na jednání o všech aspektech této problematiky. Velkou pozornost také věnoval právu malých evropských národů na vlastní kulturní rozvoj.

Velmi důležité bylo, že jednání o odzbrojení měla probíhat v duchu konsenzu KBSE na dvou paralelních konferencích ve Vídni a nenarušovat tak jednání

následné schůzky. Jedna konference navazovala za účasti všech 35 evropských států na stockholmskou konferenci, na druhé jen 23 států, členů NATO a Varšavské smlouvy, mělo jednat o konvenčním odzbrojení.

Nelze zapomenout, že o jaderných zbraních jednaly obě supervelmoci a to dosvědčovalo, že mírová atmosféra třetí následné schůzky přispívala celkovému uvolnění v mezinárodní politice. Nakonec se to promítlo i v roce 1988 na Valné shromáždění OSN, kde SSSR oznámil novou etapu svého odzbrojení.

Zajímavě byla s odzbrojením spojena otázka hranic Evropy. Odzbrojení se mělo vztahovat i na ostrovy zeměpisně patřící k Evropě. Jednalo se o Dánsku podléhající Faerské ostrovy, Norskem spravované Špicberky a Medvědí ostrov v Severním oceánu a v Atlantiku pak Portugalsku patřící Madeiru a Azorské ostrovy a Španělsku Kanárské ostrovy. V duchu gaullistického pojetí „Evropy od Atlantiku po Ural“ patřilo do Evropy území SSSR na západ od Uralu a Kaspického moře a dále přesně vytyčená hranice v Anatolii od Kaspického moře ke Středozevnímu zařazovala do Evropy část Turecka.

V duchu celkového uvolnění v mezinárodních vztazích došlo koncem června 1988 také k navázání oficiálních vztahů mezi EHS a RVHP a ve schváleném prohlášení se spolupráce obou měla opírat o zásady mírového procesu KBSE zahájeného Helsinskou konferencí. Zajímavé je, že dokument byl vydán v 17 jazycích a byl prvním společným dokumentem evropského Východu a Západu, na jehož vypracování se nepodílely USA.

Závěrečný dokument Vídeňské schůzky byl podepsán 19. ledna 1989 a jeho velmi významnou částí byla dohoda uspořádat postupně několik mezinárodních konferencí o lidských právech. První konference „lidské dimenze“ se měla sejít v Paříži v červnu 1989 ke 200. výročí „Všeobecné deklarace práv člověka a občana“, druhá v červnu 1990 v Kodani a třetí v září 1991 v Moskvě.

Dokument byl připravován průběžně, a tak už před jeho podpisem si účastníci museli uvědomovat, že jeho závěry bude nutno respektovat v každodenní politické činnosti. Mezi nimi i Československo, ač KSČ v čele vlády nepatřila k zastáncům jeho hlavních myšlenek.

Československá vláda nemohla odmítnout návštěvu francouzského prezidenta François Mitterranda k oslavě výročí vzniku Československa v roce 1918, kdy Francie stála v čele jeho přátel. Vládě se podařilo jen odsunout jeho návštěvu z 28. října, který nebyl tehdy uznáván za státní svátek, až na 9. prosince. Jeho dosti kritický projev na Pražském hradě a jeho uveřejnění v plném znění v médiích rozhodně nepotěšily vládní místa.

Ovšem skutečnost, že francouzský prezident pozval na slavnostní snídani na francouzské velvyslanectví v Praze skupinu signatářů Charty '77, byla tvrdou, ale elegantní diplomatickou kritikou československé zahraniční i vnitřní politiky.

Za této mezinárodní atmosféry nebylo dobře možno zakročit ani proti ustavení Československého helsinského výboru pod předsednictvím prof. dr. Jiřího Hájka, bývalého ministra zahraničí a mluvčího Charty. Dokonce bylo nutno povolit 10. prosince manifestaci k výročí Všeobecné deklarace lidských práv OSN, i když ne na Václavském náměstí, nýbrž na malém náměstí na Žižkově, ale s projevem Václava Havla za Chartu '77 a volnou účastí veřejnosti.

Čelit tomuto mezinárodnímu trendu se československá vláda pokusila ustavením Výboru československé veřejnosti pro lidská práva, složeného jak ze zástupců režimu, tak i opozice. Ale ten si pod předsednictvím prof. MUDr. Zdeňka Dienstbiera brzo svými kroky pomoci mnoha lidem vydobyl sympatie a podporu obyvatel.

Převratný rok 1989

Vídeňská schůzka měla značný ohlas v řadě východoevropských zemí. V Praze se po několik dní stávkovalo v upomínku na oběť Jana Palacha, který se zde upálil před dvaceti lety na protest proti invazi vojsk Varšavské smlouvy.

V Polsku se na tajných schůzkách ministr vnitra sešel s vůdcem Solidarity Lechem Wałęsą a dohodli porady kolem kulatého stolu o potřebných reformách. Jejich výsledkem byla dohoda o ustavení druhé komory, Senátu, a svobodných volbách do něj. Došlo k nim v červnu 1989 a s jednou výjimkou byli senátory zvoleni jen představitelé opozice. A krátce nato byl novým prezidentem zvolen generál Wojciech Jaruzelski a v září ustavena nová vláda ještě s většinou komunistů, ale v čele s vůdcem opozice Tadeuszem Mazowieckim.

Také v Maďarsku pokračovaly reformy, zahájené před rokem, kde opozici představovali především ekologové kritizující výstavbu vodního díla Gabčíkovo–Nagyymaros na Dunaji na hranicích se Slovenskem. Vláda rozhodla na hranicích s Rakouskem odstranit maďarská zabezpečovací zařízení s odůvodněním, že jde o neutrální stát a není třeba se proti němu chránit. Naopak se měla s ním rozšiřovat spolupráce.

Také s dalšími státy se měla rozšiřovat spolupráce, a to v rámci Adriatické iniciativy, kam se hlásily i Itálie a Jugoslávie. Byl to evidentní průlom do čáry dělicí Evropu, neboť Itálie byla členem NATO, Jugoslávie stála mimo bloky, Maďarsko bylo členem Varšavské smlouvy a Rakousko neutrální.

Opozice se formovala i v NDR, kde se v září 1989 vytvořilo „Nové fórum“, požadující řadu reforem pod heslem „My jsme lid“, což byla úvodní slova hymny NDR. V říjnu pak na jedné evangelické faře, které byly často oporou opozice, byla založena „Sociálně demokratická strana v NDR“.

Jiná část nespokojených obyvatel NDR obsadila západoněmecké velvyslanectví v Praze na Malé Straně a požadovala povolení odjet do SRN. Další občané NDR cestovali na dovolenou do Maďarska a tam čekali na již oznámené uvolnění hranic s Rakouskem.

To vše dokazuje, že na německé straně byly tyto různé akce propojeny a dobře organizovány. Potvrdilo se to, když došlo k otevření maďarsko-rakouských hranic, byly pro občany NDR vyslány zvláštní vlaky z SRN, kam odjeli a měli zajištěno ubytování i práci.

Na říjen 1989 připadlo 40. výročí ustavení NDR a přípravy úředních oslav byly silně ovlivněny voláním obyvatelstva po opětném sjednocení Německa. Když i sovětský vůdce Michail Gorbačov, který přijel na oslavy, se v podstatě vyslovil pro modernizaci NDR, rozhodlo se vedení NDR personálními změnami uvnitř vedení čelit opozičním trendům.

Vše nabylo mimořádně na dramatičnosti, když berlínská veřejnost pochopila zprávu o povolení schůzek mezi obyvateli východní a západní části Berlína jako pokyn k odstranění nenáviděné Zdi a začala ji sama bourat. Tak se „pád Berlínské zdi“ 9. listopadu 1989 stal symbolem nástupu nových pořádků v Evropě v duchu závěrů Vídeňské schůzky KBSE.

Také v Československu zrála doba k reformám, i když si je vláda nepřála. Impulesem ke změnám se stal zásah policie 17. listopadu 1989 proti povolené pokojné manifestaci studentů k 50. výročí uzavření českých vysokých škol nacisty v roce 1939. Vedení KSČ nevědělo, jak na širokou podporu studentů ze strany československé veřejnosti odpovědět, a tak jeho vedení, po značné vnitřní přestavbě, bylo ochotno zahájit jednání s opozicí v podstatě podle polského vzoru.

Opozice se poměrně rychle ustavila pod vedením Václava Havla jako „Občanské fórum“, které podpořil i Alexandr Dubček, coby symbol Pražského jara 1968, a tak novému vedení KSČ nezbylo, než začít s takto ustaveným vedením opozice jednat.

Jednání nebylo jednoduché a vedení KSČ jen velmi obtížně hledalo vhodnou osobnost na toto jednání. Nakonec se pod velmi silným tlakem veřejnosti, vyjádřeným mnoha manifestacemi po celé zemi, přece jen podařilo ustavit „vládu národního porozumění“, složenou především z odborníků. Po dohodě byl jejím vedením pověřen slovenský komunista Marián Čalfa, který dosud

pracoval jako místopředseda federální vlády a dobře znal složitosti vládnutí. Ukázalo se, že v reformách je možno postupovat ústavní cestou, když prezident Gustáv Husák byl ochoten vládu jmenovat a potom odstoupit. A když se tak stalo, moci se dočasně ujala vláda s přednostním úkolem připravit volbu nového prezidenta.

Očištěné a novými členy doplněné Federální shromáždění pak zvolilo pod předsednictvím Alexandra Dubčeka 29. prosince 1989 prezidentem Václava Havla, a tak byly hlavní převratné změny v Československu, plně podporované veřejností, ústavní cestou dokončeny. Světová média tento postup pojmenovala „sametová revoluce“ a tak to zůstalo i v dějinách.

Nová Evropa

Devadesátá léta patřila v Evropě k nesmírně dramatickým. Změny se nevyhnuly ani Československu, které muselo prožít dramatické diskuze o novém názvu země, když se vyškrtlo slovo socialistická. Nebylo obtížné vložit označení federativní, ale pomlčková válka nastala o to, zda šlo o republiku československou nebo česko-slovenskou. Nakonec se schválil název Česká a Slovenská federativní republika.

Nová československá vláda se aktivně zapojila do diplomatického dění a v dubnu předložila veřejnosti návrh na „Evropskou bezpečnostní komisi“, která měla vést k aktivizaci mírového hnutí KBSE. Mělo se za to, že bipolarita Evropy byla překonána, a návrh směřoval budoucnost Evropy k organizaci evropských států v duchu Charty OSN, jakou byla Organizace amerických států, a později pak ke konfederaci Evropy. V tom byl návrh poplatný myšlence francouzského prezidenta Françoise Mitterranda, který se v tomto duchu zamýšlel nad Evropou v novoročním projevu.

Hlavním problémem Evropy bylo sjednocení Německa. Svobodné volby v NDR v březnu vyzněly jednoznačně v tomto duchu a objevilo se několik plánů, jak to uskutečnit. Nejdůležitější bylo, že se sešla konference 2+4, na které vedle zástupců obou německých států byly zúčastněny i čtyři okupační velmoci, Francie, SSSR, USA a Velká Británie. Konference na několika zasedáních tento proces připravila a odsouhlasila.

Prvním krokem sjednocení bylo zavedení jednotné měny 1. července a rozhodujícím byl podpis „Smlouvy o závěrečném urovnání týkající se Německa“ 12. září 1990 v Moskvě v náhradu za mírovou smlouvu, k níž po válce nedošlo. Všechny jednané dokumenty byly schváleny příslušnými institucemi jak velmocí, tak i obou německých států.

Sjednocení Německa bylo slavnostně vyhlášeno 3. října v Berlíně schválením nové ústavy, která konstatovala: „Ve svobodném sebeurčení dosáhli Němci jednoty a svobody Německa.“ Prezident Richard von Weizsäcker ve svém projevu navíc zdůraznil: „Tato jednota nebyla nikým vnucena, ale svobodně dojednána. Je součástí evropského dějinného procesu, jehož cílem je svoboda národů a nový mírový řád na našem kontinentu.“

Poté se v Paříži sešla 19. listopadu 1990 další následná schůzka Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě, a to na nejvyšší úrovni. V předvečer byla podepsána „Deklarace dvaceti dvou států“, jako velmi pozoruhodný výsledek konference 23 států NATO a Varšavské smlouvy jednající o snížení stavu zbrojených sil a výzbroje ve střední Evropě (dva německé státy se během konference sloučily). Hlavním výsledkem konference byla „Smlouva o konvenčních ozbrojených silách“ (tiskem zvaná S-KOS) a deklarace jen připomínala atmosféru jednání a uváděla, že účastníci „v nové éře evropských vztahů, která nyní začíná, se již nepovažují za protivníky, budou vytvářet nové partnerské vztahy a podávají jeden druhému ruku přátelství“ a touží „po úzké spolupráci a vzájemném porozumění“.

V podobném duchu se nesla následná schůzka KBSE na nejvyšší úrovni, která na závěr schválila dokument nazvaný „Pařížská charta pro novou Evropu“. Skládala se ze tří částí: „Nová éra demokracie, míru a jednoty“, „Hlavní směry rozvoje pro budoucnost“ a „Nové struktury a instituce procesu KBSE“. Charta vycházela z přesvědčení, že „období konfrontace a rozdělení Evropy skončilo“ a velmi optimisticky tvrdila, že „Evropa se osvobozuje od dědictví minulosti“.

Zvláštní postavení v evropské politice si vydobyl integrační proces formující evropské společenství. Ze šesti členů ESUO se EHS rozrostlo na dvanáct v západní a severní Evropě. Z východní Evropy se začátkem roku 1991 připojily jako přidružené státy prostřednictvím „Evropských smluv“ Československo, Maďarsko a Polsko. Zároveň vrcholila jednání o dalším vývoji společenství a tvorbě nových institucí, a to „Smlouvou o Evropském společenství“ a „Smlouvou o Evropské unii“, podepsanými počátkem roku 1992 v Maastrichtu.

Unie měla spočívat na třech základních pilířích. Prvním bylo Evropské společenství doplněné o „Hospodářskou a měnovou unii“. Druhým měla být „Společná zahraniční a bezpečnostní politika“, ve spolupráci s již existujícími organizacemi evropské bezpečnosti. Třetí měla vytvořit prohlubující se spolupráce v oblasti práva a vnitřní politiky jako důležitý krok od mezinárodní spolupráce k další integraci jasným vytyčením úlohy Evropského parlamentu a úpravou pravomocí a justice mezi členy. Významnou úlohu měl sehrát princip subsidiarity, a to jak mezi institucemi unie, tak i v rámci samosprávy.

Dalším pozitivním krokem byla dohoda o „Evropském hospodářském prostoru“, na jehož základě měly zmizet všechny celní hranice a postupně i jiné, brzdící spolupráci. Šlo o významný krok na cestě k jednotnému evropskému trhu, neboť se do něj mělo zapojit jak dvanáct členů Evropského společenství, tak i sedm účastníků Evropského sdružení volného obchodu, což spojovalo 360 milionů obyvatel kontinentu a vytvářel se prostor uskutečňující 43% světového obchodu.

K pozitivním trendům bylo možno přiřadit také zrušení Varšavské smlouvy a RVHP, naznačující hledání nových cest evropské spolupráce, ale NATO se tímto směrem nevydalo. Pozitivním krokem bylo také přijetí několika východoevropských zemí do Rady Evropy. Výzva Evropského společenství adresovaná Československu, Maďarsku a Polsku k jednání o přidružení možná jen odrážela rozhodnutí těchto tří států postupovat jako Visegrádská trojka v hledání nových forem užší spolupráce jako přípravy k zapojení do integračního procesu.

Vedle těchto pozitivních kroků docházelo i k jiným, negativním. Sem patřilo vzrůstající napětí ve federacích, jakými byla Jugoslávie a Sovětský svaz, a naznačovalo, že zdaleka ne všechny evropské problémy už našly cestu ke kladnému řešení. Evropskou veřejnost tento vývoj velmi znepokojoval.

Evropa a Balkán

Často se o Balkánu mluví jako o sudu prachu pod osudem Evropy. Není pochyb, že po dlouhou dobu byl Balkánský poloostrov oblastí, kde se střetaly zájmy několika mocností, a navíc sem pronikal vliv Turecka, přinášející islám. Zdá se, že mnoholetá turecká okupace zanechala značné stopy v myšlení lidí, kteří si zvykli o sebemenší práva tvrdě bojovat proti sultánskému režimu, a to ovlivnilo i jejich přístup k řešení sporu se svými sousedy.

Zároveň však nelze pominout, že nejjihnější část Balkánu, Řecko, je rodištěm jednoho z nejdůležitějších zdrojů současné evropské kultury, která dodnes čerpá z literatury, umění, ale i filozofie antického Řecka.

Po druhé světové válce přinesla pod Titovým vedením sjednocená Jugoslávie mnoho pozitivního nejen do dějin Balkánu a Evropy, ale celého světa. Po smrti Tita v roce 1980 se aktivizovaly odstředivé tendence různě ekonomicky vyspělých částí země, navíc posíleny národnostními rozpory a odlišnými politickými a kulturními tradicemi.

Integrační proces, nejúspěšnější v ekonomické oblasti a převládající v západní Evropě, působil silně ve střední Evropě, ale vývoj na Balkáně příliš neovlivnil.

Navíc některé bývalé velmoci využily svých vazeb a působení na Balkáně v minulosti k posilování národnostních třenic. Vnitřní rozpory Jugoslávie oslabovaly její vliv v evropské politice a také narušovaly snahy o prohloubení a rozšíření spolupráce evropských zemí.

Nejvyspělejší část Jugoslávie, Slovinsko, vyhlásilo 26. června 1991 svou nezávislost a tento příklad následovalo sousední Chorvatsko. To už nebylo národnostně tak jednotné jako Slovinsko a došlo ke sporům Chorvatů s velkou menšinou Srbů. Došlo k bojům, do nichž zasáhla federální armáda, a brzy se boje rozšířily i do sousední Bosny a Hercegoviny, ještě daleko více národnostně promíchané.

Zastavit boje, do nichž se zapojilo vždy mnoho místního obyvatelstva, nebylo snadné, a navíc v KBSE se o nich nedalo jednat, neboť by to znamenalo vměšování do vnitřních záležitostí jednoho ze členů. Různé pokusy zvenčí diplomaticky zasáhnout v Jugoslávii ztroskotaly a postupný rozklad Jugoslávie se negativně promítnul i do snah o širší spolupráci menších států střední Evropy, o kterou usilovaly Československo, Itálie, Jugoslávie, Maďarsko, Polsko a Rakousko.

Tento složitý proces Jugoslávie však nezabránil, aby po celoevropské konferenci o lidských právech v červnu 1990 v Kodani se další sešla v Moskvě. A tam dokonce byla do hnutí KBSE přijata Albánie, která se v Kodani účastnila jako pozorovatel.

Integrační proces nebyl zdaleka jednoduchý, neboť každá evropská země musela své kroky v mezinárodní politice vážit a přizpůsobovat svým vlastním podmínkám. Tato dlouhodobá tendence však měla opodstatnění a už i nemalé úspěchy.

Evropa a Rusko

Větší znepokojení však vyvolávaly rozkladné procesy v Sovětském svazu, který vždy hrál v evropské i světové politice významnou úlohu. Moskevské vedení si uvědomovalo, že je třeba oslabit složité „dvojvládí“, které způsobovala zásada vedoucí úlohy strany ve státě. Demokratizovat zemi se pokusilo modernizací státního aparátu, a proto byla vytvořena funkce prezidenta SSSR, jímž se stal M. S. Gorbačov.

Gorbačovské vedení dosahovalo „perestrojkou“ pozitivních výsledků v ekonomické oblasti, ale v politické sféře chyběly zkušenosti s demokracií jako formou řízení státu. Oprávněné byly obavy z narůstání národnostních rozporů, jež mohly přerůst v tendence rozkládající SSSR. A tak došlo k chybné reakci na

různé události například v Pobaltí nebo na Kavkaze. Souviselo to i s obavou možného vlivu těchto rozporů na postavení SSSR v mezinárodní politice, kde mu připadala mimořádná odpovědnost za udržení míru.

V této tak obrovské zemi docházelo pochopitelně ke sporům mezi názorovými proudy prakticky ve všech oblastech společenského života a navíc také mezi jednotlivými osobnostmi ve vedení KSSS. Hlavní osobností protigorbačovské politiky se stal Boris Jelcin. Když v soupeření o vedení strany neuspěl, rozhodl se prosazovat reformu SSSR na základě modernizace státního aparátu, a to proti vlivu strany. Využil nejasného postavení Ruské federace v rámci SSSR a vsadil na sílící národní uvědomění obyvatel jednotlivých jeho částí. V dumě Ruské federace prosadil její suverenitu a byl zvolen ruským prezidentem a odtud začal svůj boj o moc v SSSR včetně zákazu vedoucí úlohy strany.

Podpořil hnutí v některých členských zemích SSSR usilující o větší mezinárodní styky. V době založení OSN dostalo Bělorusko a Ukrajina vedle SSSR členství v této organizaci, ale ne Litva. Právě s baltskými státy navázal Jelcin jménem Ruska zvláštní styky, a tak Estonsko, Litva a Lotyšsko začaly usilovat o aktivnější podíl na mezinárodní politice vyhlášením suverenity, i když to ještě neznamenal odchod z SSSR. Řada evropských států a především USA tyto tendence v Pobaltí podporovaly.

Narůstající napětí způsobilo, že skupina vysokých stranických funkcionářů v armádě, státní bezpečnosti a vojenském průmyslu vyvolala 19. srpna 1991 v Moskvě jménem „Státního výboru pro výjimečný stav v SSSR“ puč a snažila se vrátit vše do starých kolejí.

Vystoupili v okamžiku, kdy Gorbačov byl na Krymu na dovolené, a podařilo se jim ho tam izolovat. V Moskvě však narazili na Jelcina, jemuž se jako ruskému prezidentu podařilo zmobilizovat vojenské a bezpečnostní složky v okolí Moskvy a pučistický výbor dal zatknout. Puč způsobil, že KSSS ztratila důvěru veřejnosti, a Gorbačov, když se vrátil do Moskvy, se vzdal své funkce v KSSS, které krátce nato sovětský parlament zastavil činnost.

Bez velkých problémů se našla cesta k uznání plné nezávislosti tří baltských států, které se tak zúčastnily samostatně moskevské konference o lidských právech v září 1991 a nato se staly i členy OSN. Jednání o reformě RVHP skončila bez úspěchu a také pokus vytvořit ekonomické společenství z bývalých sovětských republik neuspěl.

Ve svém protigorbačovském úsilí se Jelcin obrátil na prezidenty Ukrajiny a Běloruska, kde také sílilo národní uvědomění, a podepsal s nimi smlouvu, v níž tyto tři republiky, které zakládaly SSSR, oznamovaly konec SSSR. Zároveň

založily „Společenství nezávislých států“ a k přístupu vyzvaly všechny bývalé členy SSSR, k čemuž postupně došlo.

Za této situace nezbylo Gorbačovovi nic jiného než se vzdát funkce prezidenta SSSR, jehož existenci pak ukončilo rozhodnutí Nejvyššího sovětu SSSR.

Nástupcem SSSR v mezinárodní politice se stala Ruská federace, která převzala i jeho závazky v OSN a dalších mezinárodních organizacích. Evropskou a světovou veřejností to bylo přijato s důvěrou, že mírová politika bude zachována. Jelcin tak dosáhl splnění svých snů a v mnoha směrech se začal chovat jako ruský car.

Sjednotí KBSE Evropu?

Rada ministrů řídící činnost hnutí KBSE rozhodla po dramatických a převratných událostech roku 1989 v Evropě, aby se další následná schůzka sešla v roce 1992 v Helsinkách a připomněla si zrod činnosti KBSE.

Poslední následná schůzka na podzim 1990 v Paříži totiž schválila „Pařížskou chartu pro novou Evropu“, kde se všichni účastníci prohlásili za přátele, a vytyčila své představy o hlavních směrech dalšího vývoje. Schválila také podněty pro institucionalizaci hnutí a konstatovala, že „období konfrontace a rozdělení Evropy skončilo“, a vyjádřila přesvědčení, že „myšlenky Závěrečného aktu otevřely novou éru demokracie, míru a jednoty Evropy“.

Dokument tehdy jaksí nepočítal s evropskými společenstvími, která většina veřejnosti, ale také vládní místa považovaly, do velké míry mylně, jen za ekonomickou záležitost. Koneckonců teprve v roce 1992 došlo k dalším krokům integračního procesu v nové smlouvě o společenství, ale taky ve smlouvě o „Evropské unii“. Proto také proces integrace teprve postupně získával sympatie a podporu veřejnosti i v širších otázkách společenských a politických.

Zdaleka nešlo vše pozitivně. Když na změněnou situaci reagovala Varšavská smlouva rozpuštěním, druhý podílník na bipolaritě Evropy, NATO, nešel touto cestou. Rada NATO na nejvyšší úrovni se rozhodla postupně budovat novou formu partnerství mezi starými členy a státy střední a východní Evropy. Dokumenty o strategické koncepci a o míru a spolupráci předcházely svolání „Severoatlantické rady pro spolupráci“, kde vedle 16 členských států aliance bylo zastoupeno i 9 států střední a východní Evropy.

Z historického hlediska bylo jen nepříjemnou lapálií, když se Československo, na které Evropa vkládala ve východní Evropě pro jeho demokratické tradice největší naděje při hledání cest k sjednocení, na konci roku 1992 rozpadlo na

Česko a Slovensko. Útěchou bylo, že se tak stalo demokratickou cestou a mezi oběma státy se udržela nadstandardní forma spolupráce.

Nejhorší situace byla na Balkáně, kde s výjimkou Slovinska se téměř celá bývalá Jugoslávie stala bojištěm národnostně smíšených oblastí. Ani za diplomatické pomoci ze zahraničí se tam nedařilo ustavit národní státy schopné samostatné existence, některé místní boje ústřední moci s menšinami přerůstaly do občanské války a někde dokonce docházelo k ozbrojeným střetům mezi novými státními útvary.

Jugoslávská otázka byla nejsmutnějším tématem následné schůzky KBSE na jaře 1992 v Helsinkách, svolané na oslavu výročí tam konané konference. Jednání však projednalo celou řadu otázek evropské politiky a připravilo řadu materiálů, směřujících dále než jen k mírovému soužití.

Z nich mohla vycházet schůzka účastníků na nejvyšší úrovni, která bezprostředně navázala, a ta rozhodla o postupné institucionalizaci KBSE jako regionální bezpečnosti organizace v duchu hlavy VIII. Charty OSN. Bylo zavedeno každoroční setkání nejvyšších představitelů států a vlád, „rozhodovacím a řídicím orgánem“ se měla stát „Rada ministrů“, zřídila se ročně volená funkce „úřadujícího předsedy“ a jemu byla na pomoc ustavena „Trojka“, složená ze současného, minulého a budoucího předsedy. Zřízeny byly funkce „vysokého komisaře pro národnostní menšiny“, jehož úkoly měly být stanoveny, a také funkce generálního tajemníka.

Rozhodnuto bylo též ustavit „Fórum KBSE pro spolupráci v oblasti bezpečnosti“, u vídeňského „Střediska pro předcházení konfliktům“ vznikl „Poradní výbor“ a varšavské „Středisko pro svobodné volby“ se změnilo na „Úřad pro demokratické instituce a lidská práva“. V Praze se mělo každoročně konat „Ekonomické fórum“, když sekretariát se pro nezájem české vlády už v roce 1992 přestěhoval do Vídně.

Vše svědčilo o tom, že brzy se hnutí změní v „Organizaci pro evropskou bezpečnost a spolupráci“. K přejmenování došlo v roce 1994 na zasedání KBSE na nejvyšší úrovni v Budapešti. Nové úkoly stanovila deklarace „K opravdovému partnerství v nové době“ a organizace zároveň přijímala, že jí připadá „ústřední úloha v budování bezpečného a stabilního společenství KBSE, celého a svobodného“. Obtížným budoucím úkolem bylo vypracování „Bezpečnostního systému pro 21. století“ a „Kodexu chování v politicko-vojenských aspektech bezpečnosti“.

Pomoc pozitivnímu trendu v evropské politice nepochybně nabízel „Plán stability“, navržený v roce 1993 předsedou francouzské vlády Balladurem. V prosinci ho jednoznačně podpořilo usnesení Evropské rady, když se setkal

v Evropském společenství i dalších státech s velkým pochopením a podporou. Počítal i s politickými kroky a opatřeními, i když hlavní pozornost byla věnována ekonomice, a tak se dohoda nacházela snadněji. Stabilita se ovšem logicky týkala všech států Evropy.

Došlo i k jiným pozitivním krokům ke zlepšení ovzduší a situace. Pod patronací Evropské unie byla uzavřena dohoda mezi Českem, Německem a Polskem o úsilí zajistit čistotu hraniční řeky Odry. Přínosem uvolnění byly i každoročně střídavě konané schůzky prezidentů států střední Evropy, k nimž podnět dal český prezident.

Ukazovalo se, že v dalším procesu sjednocování mohou nastat problémy s členstvím USA. Nebylo pochyb, že USA bylo spojencem Evropy v úsilí o mír a bezpečnost, ale lze si asi těžko představit, že by jednou členem Spojených států evropských byly Spojené státy americké?

Evropa a USA

Zdá se, že OBSE byla první organizací, ve které byly USA členem, aniž by tam měly vedoucí úlohu. NATO vzniklo pod jejich vedením z velké části jako polovojenská organizace už v roce 1949 jako opora míru v době studené války. A i když převládlo v Evropě mírové soužití a USA je také zařadilo do své diplomacie, aliance se nadále vyvíjela jednoznačně pod jejich vedením, a to nejen obsazením velitelského místa. Konflikt s de Gaullem to jednoznačně potvrdil. Také v Organizaci amerických států, sice formálně rovnoprávných podle zásad OSN, zde ve skutečnosti hrála rozhodující úlohu hospodářská spojení USA s ostatními členy, opírající se i o dřívější tradice závislosti, jak dosvědčoval jejich bojkot Kuby na tomto fóru proti vůli ostatních.

Snadno si lze představit, že řadové členství v OBSE nebylo plně v souladu s diplomacií USA, a proto se snažily posílit svůj vliv v Evropě rozšířením NATO na základě nového programu „Partnerství pro mír“. Většina evropských států byla ochotna o tom uvažovat, neboť situace v Rusku zůstávala napjatou. OBSE teprve svou bezpečnostní politiku hledalo, a proto evropské státy nevyklučovaly účast v obou seskupeních. Koneckonců každé jednání přinášelo uvolnění napětí, a tak se otevíraly nové možnosti dohody Ruska s USA o jaderných zbraních, když evropské otázky Jelcina příliš nezajímaly.

Změny režimu v Rusku, kde Jelcin usiloval o jakýsi prezidentský režim, narážely na odpor parlamentu. A tak se Jelcin rozhodl ho nejprve zbavit dekretem funkcí a pak vypsát nové volby. Proti odporu parlamentu se Jelcin rozhodl vystoupit mocensky a dal ho násilím vyklidit. Došlo ke střetům, kde zahynulo 145 osob

a několik set jich bylo zraněno. Zároveň vyhlásil „Novou ruskou vojenskou doktrínu“ vytyčující bývalá území SSSR za „blízké zahraničí“ jako oblast zvláštního ruského zájmu. Všechny změny si dal Jelcin potvrdit novou ústavou a volbami, ale jen těsná většina dokazovala klesající podporu veřejnosti. Řadu velmi složitých problémů musel řešit jako federální prezident zvláště na Kavkaze v oblastech patřících do Ruské federace.

Rozpadem SSSR se mnohé změnilo pro diplomacii USA v Evropě, neboť dříve mnohé problémy mohla předjednat v rámci NATO a potom dále přímo s diplomacií sovětskou za druhý mocenský blok. Nyní měly USA ve střední a východní Evropě řadu partnerů, kteří chtěli jednat samostatně, což bylo mnohem složitější. Tak například koncem roku 1993 nový americký prezident W. Clinton na cestě do Moskvy navštívil Prahu, kde se na jeho výslovné přání shromáždili k jednání nejvyšší představitelé Visegrádské čtyřky, složené z Česka, Maďarska, Polska a Slovenska.

Také plány Evropské unie zapojit Západoevropskou unii do svého systému jako bezpečnostní složku narazily na složité problémy. Zdá se, že aktivizace ZEU počátkem devadesátých let nebyla plně v souladu s plány NATO. Kdysi ZEU sehrála významnou úlohu při jeho rozšiřování, ale zůstala poté zcela v jeho stínu a bylo otázkou, zda NATO ještě ZEU pro své současné plány potřebuje.

Plány na spolupráci s perspektivou sjednocení Evropy pochopitelně vyžadovaly i spolupráci politickou, a to nejen vnitroeuroevropskou, ale i světovou. A zde se pochopitelně kupily další problémy, neboť zvláště v Asii rostl význam nejen Japonska, ale i Číny a Indie, a to se promítalo do světové politiky a tím koneckonců i do politiky evropské.

Monopolarita nebo multipolarita

Po zániku Varšavské smlouvy a rozpadu SSSR nebylo dost dobře možno v Evropě mluvit o bipolaritě. Vztahy dvou supervelmocí, nyní Ruské federace, která převzala po SSSR úlohu atomové velmoci, a USA, nebyly sice jako v minulosti ostře protichůdné, ale především oba mocenské bloky už zdaleka nepostupovaly vždy zcela jednotně. Například jednání v OSN, při vzrůstajícím počtu jejích členů a různosti jejich zaměření, byla ve většině otázek daleko komplikovanější než v době minulé.

Zdalo se, že perspektivu unipolarity, tedy pod vedením USA - nyní už „hypervelmoci“- nelze vyloučit. Koneckonců i zprávy, jež pronikly z vedení NATO o jednání o nové strategii, jež měla být vyhlášena k 50. výročí vzniku aliance, potvrzovaly, že i NATO chce mnohé změnit.

NATO vzniklo v době, kdy se západní Evropa obávala expanze SSSR, tedy „komunismu“, dále do Evropy. S odstupem doby je možno si klást otázku, jak dalece byla tato obava oprávněná. Tisk o ní hodně psal a jistě se hodila vojenskoprůmyslovému komplexu, který podle Eisenhowera vládl v USA, aby nemusel zcela přejít na civilní výrobu. Obyvatelstvo Evropy se po strašných zkušenostech druhé světové války nových válek pochopitelně obávalo, ale zároveň bylo třeba se ptát, zda SSSR, jehož evropskou částí Ruska prošla dvakrát válka, vůbec byl podobného útoku schopen.

Na konci století rozhodně nehrozilo, že by Rusko, jako následovník SSSR, mělo takové plány. Naopak zprávy z Moskvy uváděly stále větší obtíže prezidenta Jelcina z divoké privatizace a národnostních rozporů, což nakonec potvrdily nové prezidentské volby v roce 1996, kdy byl Jelcin zvolen jen s nevelkým náskokem.

Proto bylo třeba najít jinou strategickou doktrínu pro NATO, když se rozhodlo nejit cestou Varšavské smlouvy a neukončit svou činnost. Vedení NATO uvažovalo o tom, dát alianci náplň činnosti jakéhosi dozorce, ne-li přímo četníka, který by byl schopen zasahovat všude na světě, kde by docházelo k nebezpečnému napětí nebo dokonce střetům. Jak se ukázalo později, nechtěla se aliance v této činnosti vázat vždy na OSN, kde Rada bezpečnosti měla označit viníka nebo útočníka a vyzvat k zásahu. Podle nové doktríny se předpokládalo, že povel k zákroku vydá po zvážení situace samo vedení NATO, mimo jiné z hlediska nebezpečí z prodlení.

Evropská politika se trápila válečnými událostmi na území bývalé Jugoslávie, které ani diplomatické pomocné zásahy ani vysílání jednotek na uklidnění nepřinášely řešení. Ovšem světová politika šla svou cestou a Asie měla nyní ukázat Evropě něco pozitivního.

Rusko a Čína uzavřely 26. dubna 1996 dohodu o novém režimu na společné hranici, dlouhé 8 000 km, k níž se připojily i sousedící státy Kazachstán, Kyrgyzstán a Tádžikistán. A koncem téhož roku těchto pět států ještě podepsalo dohodu o omezení vojenských sil v oblasti společných hranic.

Zdá se, že tento krok byl začátkem užší spolupráce Číny a Ruska, neboť už za rok v dubnu 1997 při návštěvě Moskvy čínský prezident Ťiag Ce-min podepsal s ruským prezidentem Borisem Jelcinem „Deklaraci o multipolaritě světa a novém hospodářském pořádku“. Dá se předpokládat, že iniciátorem byla čínská strana, neboť Jelcin v té době už pro nemoc nebyl tak iniciativní a mnoho akcí nezvládal.

O tom, že Čína je významným pólem světa, nepochyboval nikdo, zatímco o významu Ruska existovaly některé pochyby. Skutečnost však,

že už 27. května 1997 mohli ruští vyjednávači v Paříži po dlouhém jednání podepsat „Ustavující akt o vzájemných vztazích, spolupráci a bezpečnosti mezi Organizací severoatlantické smlouvy a Ruskou federací“, svědčí o stále uznávaném významu Ruska v evropské politice. Jeho rovnoprávnost se 16 státy NATO při dohodě to nepochybně dosvědčila.

Právě tento dokument má pro evropskou politiku mimořádný význam. Obě strany se v něm vyslovují pro „společnou povinnost NATO a Ruska vybudovat stabilní, mírovou a nerozdělenou Evropu, celistvou a svobodnou, ku prospěchu všech jejích národů“. Zavazují se podporovat ideje a činnost Organizace spojených národů a Organizace pro bezpečnost a spolupráci národů v Evropě a vycházejí přitom z toho, že „bezpečnost všech států euroatlantického společenství je nedělitelná“, a zavazují se proto spolupracovat, aby dosáhly „společné a všeobecné bezpečnosti v Evropě“. Do jisté míry nelogické se za těchto okolností zdálo rozhodnutí NATO na nejvyšší úrovni, když 8. července 1997 v Madridu vyzvalo tři středoevropské státy, Česko, Maďarsko a Polsko, ke vstupu do NATO.

Tento trend byl v Evropě na konci století zřejmě velmi silný, protože také Evropská unie otevřela dveře dalším zájemcům, když Evropská komise předložila Evropskému parlamentu dokument nazvaný „Agenda 2000“ s podtitulkem „Za silnější a širší Evropu“. Mělo se počítat se všemi deseti zájemci, ale jednání mělo začít nejprve s Českem, Estonskem, Kypr, Maďarskem, Polskem a Slovinskem. Hlavní pozornost měla být věnována demokracii, zákonnosti, lidským právům a respektování menšin.

Koncepce multipolarity

Společné prohlášení o multipolárním světě považovaly vlády Číny a Ruska za základní programový dokument své politiky. Proto také poslaly jeho text do OSN, a to nejen k uložení, ale i dodání členům pro jednání jak ve Valném shromáždění, tak i v Radě bezpečnosti zřejmě v naději, že i další členské státy jej přijmou za svůj program.

Nevelký text je mimořádně vyvážený, hluboce promyšlený a jasně cílevědomý, ale zároveň velmi otevřený a tolerantní k jiným názorům, a je proto ho třeba přečíst vcelku:

„Společné rusko-čínské prohlášení o multipolárním světě a novém mezinárodním pořádku přijatém v Moskvě 23. dubna 1997

Ruská federace a Čínská lidová republika (dále jen strany) ve snaze rozvíjet partnerství založené na rovnosti a vzájemné důvěře v zájmu strategické součinnosti jednadvacátého století a s ohledem na odpovědnost vůči mezinárodnímu společenství, kterou mají jako stálí členové Rady bezpečnosti a také s ohledem na jejich společný přístup k velkým mezinárodním problémům, prohlašují následující:

1. V duchu partnerství budou strany usilovat o prosazení multipolarizace světa a vytvoření nového mezinárodního pořádku.

Strany věří, že v mezinárodních vztazích došlo na konci dvacátého století k velkým změnám. Bipolární systém zmizel. Pozitivní trend k multipolárnímu světu získává na síle a vztahy mezi většími státy, včetně protivníků ve studené válce, se mění. Regionální organizace ekonomické spolupráce vykazují pozoruhodnou činnost. Rozdílnost v politickém, ekonomickém a kulturním vývoji všech zemí se stává normou a roste úloha sil, usilujících o mír a široce založenou mezinárodní spolupráci. Stoupající počet zemí začíná uznávat potřebu vzájemného respektu, rovnosti a vzájemné výhodnosti – ale ne pro nadvládu a mocenskou politiku - dialogu a spolupráce, ale ne pro konfrontace a konflikty. Vytvořit mírový, stabilní, spravedlivý a rozumný nový mezinárodní politický a ekonomický pořádek se stává nutnou potřebou doby a příkazem historického vývoje.

2. Strany jsou nakloněny přispívat vzájemnému respektování suverenity a územní integrity, vzájemného neútočení, nezasahování do vnitřních záležitostí druhého, rovnosti a vzájemných výhod, mírového soužití a jiných všeobecně uznávaných zásad mezinárodního práva jako norem chování ve vztazích mezi státy a základu pro nový mezinárodní pořádek.

Každá země má právo nezávisle si vybrat cestu vývoje ve světle svých vlastních specifických podmínek a bez zásahu jiných států. Odlišnost jejich společenského systému, ideologie a hodnotového systému se nesmí stát překážkou vývoje normálních vztahů mezi státy.

Všechny státy, velké i malé, silné či slabé, jsou rovnoprávními členy mezinárodního společenství. Žádná země nesmí usilovat o nadvládu, angažovat se v politice síly a monopolizovat mezinárodní záležitosti.

Strany věří, že zřeknutí se diskriminační politiky a praktik v ekonomických vztazích a posílení a rozvoj obchodních, ekonomických, vědeckých, technických a humanitních výměn a spolupráce na základě rovnosti a vzájemné výhodnosti posílí jejich společný vývoj a prosperitu.

3. Strany jsou nakloněny vytvoření nového a všeobecně vhodného pojetí bezpečnosti. Věřící, že mentalita studené války musí být opouštěna, a stavějí se

proti politice bloků. Rozdíly a spory mezi zeměmi musí být řešeny mírovými prostředky, bez pokusu použití síly nebo hrozby silou. Dialog a konzultace musí směřovat na posílení vzájemného pochopení a důvěry. Mír a bezpečnost musí naplňovat bilaterální a multilaterální koordinaci a kooperaci.

Strany se domnívají, že Společenství nezávislých států je významným faktorem zajištění stability a rozvoje v Eurasii. Zdůrazňují, že dohoda mezi Ruskou federací, republikou Kazachstán, republikou Kyrgyzstán, republikou Tádžikistán a Čínskou lidovou republikou o tvorbě důvěry na poli vojenství v rámci oblasti, jakož i společná dohoda o snížení vlastních ozbrojených sil v této oblasti jsou velmi významné a mohou sloužit jako model, jak dosáhnout regionální mír, bezpečnost a stabilitu v období po studené válce.

Strany se snaží usnadnit proces odzbrojení a zdůrazňují význam podpisu smlouvy o úplném zákazu jaderných zkoušek a plnění smlouvy o nešíření jaderných zbraní. Strany vyjadřují znepokojení z pokusu rozšiřovat a posilovat vojenské bloky, protože tento trend může znamenat hrozbu bezpečnosti jednotlivých zemí a zvyšovat napětí v regionálním i globálním měřítku.

4. Strany se domnívají, že úloha Spojených národů a Rady bezpečnosti musí být posílena, a vysoce oceňují úsilí Spojených národů udržet světový mír a bezpečnost. Věří, že Spojené národy, jako největší a nejvýznamnější organizace suverénních států, má ve světě místo a úlohu, jež nemohou být nahrazeny žádnou jinou mezinárodní organizací. Strany jsou přesvědčeny, že Spojené národy budou hrát významnou roli při vytváření a zachování nového mezinárodního pořádku.

Mírové úsilí Spojených národů by mělo směřovat k zabránění konfliktům nebo jejich šíření. Mírové operace mohou probíhat jen na základě rozhodnutí Rady bezpečnosti a jen za souhlasu zemí, kterých se dotýkají, a přesně podle mandátu, vydaného Radou bezpečnosti a pod její kontrolou.

Kdykoli Rada bezpečnosti přijme, v souladu s Chartou spojených národů, rezoluci o sankcích, škody způsobené plněním těchto sankcí, jakož i škody třetím zemím a sousedním regionům musí být co nejmenší. Samotné akce musí být v průběhu zmírněny a přerušeny podle plnění rezolucí Rady bezpečnosti.

Strany vyjadřují svou připravenost úzce spolupracovat se Spojenými národy a jejich specializovanými agenciemi a snažit se zlepšit účinnost akcí Spojených národů. Strany chtějí mít pravidelné konzultace o problémech, týkajících se činnosti OSN, a koordinovat své akce v této oblasti podle panujících poměrů.

5. Strany zdůrazňují, že rozvojové země a Hnutí nezúčastněných zemí představují významnou sílu k prosazování multipolarity a vytváření nového mezinárodního pořádku. Vzájemná součinnost mezi rozvojovými zeměmi se

rozvíjí. Jejich úloha v mezinárodní politice roste a zvětšuje se jejich podíl na světové ekonomice. Vzestup rozvojových zemí představuje mocný impuls pro historický proces vytváření nového mezinárodního pořádku. Tyto země mají dostat v budoucím mezinárodním pořádku oprávněné místo a účastnit se mezinárodních záležitostí na rovnoprávné a nediskriminující základně.

6. Strany s uspokojením zjišťují, že ustavení a rozvoj rusko-čínského společenství, založeného na rovnosti a vzájemné důvěře s cílem strategicky působit v jednadvacátém století v souladu s vývojem mezinárodní situace a mezinárodních vztahů v období po studené válce, zcela odpovídá životním zájmům lidu obou zemí a vede k míru a bezpečnosti v asijsko-tichomořském regionu a ve světě jako celku.

Jako stálí členové Rady bezpečnosti, Ruská federace a Čína se hlásí k zásadám partnerství, dobrého sousedství a přátelství, rovnosti a důvěry a vzájemně výhodné spolupráce, přísně dodržují zásady mezinárodního práva a razí nový typ dlouhodobých mezistátních vztahů, který není zaměřen proti třetím státům. To poskytuje praktickou zkušenost pro vytvoření nového mezinárodního pořádku.

Strany usilují o aktivní rozvíjení a posílení existujícího systému schůzek na nejvyšší úrovni a styků na vysoké úrovni. Jejich hlavy státu, hlavy vlád a ministři zahraničí se scházejí pravidelně k výměně názorů na bilaterální vztahy a velké mezinárodní problémy.

Vědomy si své historické odpovědnosti za světový mír a rozvoj a budoucnost lidstva, strany posilují koordinaci a kooperaci v mezinárodních záležitostech. Obě země usilují o zajištění mírového soužití a spolupráce na rovné pozici s ostatními státy a náležitě přispívají na posílení světového míru a společného pokroku lidstva.

7. Lidstvo je na prahu nové epochy. Lidé všech zemí stojí tváří v tvář stále více naléhavé otázce, v jakém mezinárodním pořádku chtějí žít v následujícím století. Strany vyzývají všechny země zahájit aktivní dialog o vytvoření mírového, stabilního, spravedlivého a rozumného nového mezinárodního pořádku a připravují se zúčastnit se společné diskuse o jakýchkoli k tomu cíli směřujících konstruktivních návrzích.

Za Ruskou federaci:

Boris Jelcin

Za Čínskou lidovou republiku:

Ťiang Ce-min“

Multipolarita a Evropa

Čínsko-ruské prohlášení má logicky na mysli především světovou dimenzi, a zřejmě proto se nikde nemluví výslovně o Evropě. Současně je jasné, že vše se jejího osudu dotýká, když jeden z autorů, Ruská federace, svou evropskou částí je vlastně největším státem Evropy, zná detailně její problémy, a tudíž její osudy byly brány v úvahu při zpracování prohlášení.

Snad jen velmi pečlivé čtení dokumentu objeví zamyšlení nad „regionálními organizacemi ekonomické spolupráce, které vykazují pozoruhodnou činnost“. Dá se předpokládat, že mimo jiné nebo především se vycházelo ze zkušenosti Evropského hospodářského společenství.

Jednoznačně je nepochybné, že nové pojetí uspořádání světového pořádku, jak se o něm v dokumentu mluví, znamená velmi mnoho nejen pro vnitřní vývoj Evropy, ale i pro její uplatnění a úlohu ve světové politice.

V úvodní části dokument zkoumá vývoj Evropy koncem století, neboť bipolarita trápila především Evropu. Do světa působila především proto, že obě supervelmoci brzy po válce bipolaritu vyvolaly a s ní i politiku studené války, o které se v prohlášení kriticky mluví stejně logicky jako později o mírovém soužití.

Rozsáhlé použití myšlenek smlouvy „panča šíla“ mezi Čínou a Indií z roku 1954 potvrzuje příspěvek druhého autora, ale také předznamenává další vývoj v Asii, kde právě Indie se stala jedním z nejdůležitějších podporovatelů multipolarity. Jistě to nebylo náhodou, že na přelomu století došlo k řadě trojstranných jednání nejen ministrů zahraničí Číny, Indie a Ruska, ale i vzájemných návštěv různých vysokých představitelů v Dillí, Moskvě a Pekingu.

Autoři se znovu hlásí k nejlepším zásadám mezinárodního práva včetně rovnosti všech států, velkých i malých, a k diplomacii založené na humanismu a lidských právech. A proto zdaleka ne náhodou věnují velkou pozornost Organizaci spojených národů a celému mezinárodnímu dílu, které už vykonala a má dále v programu. Velmi se zdůrazňuje vyjednávání jako forma hledání řešení problémů nebo rozvoje spolupráce.

Bipolarita vycházela především z nadřazení dvou mocností jako vlastníků jaderných bomb, v duchu tradice velmocí, opírajících se o co největší armády. A dnes je otázka, zda při hledání hlavních sil pro řízení světové politiky je třeba počítat jen státy s velkými armádami a zbraněmi. Koneckonců dnes asi žádná odpovědná vláda se neodvážívá použít, pokud ji má, nejsilnější, tedy jadernou zbraň, s ohledem na její možné důsledky.

Zároveň nelze zapomenout, že se už seriózně jedná o odzbrojení. Zůstává to nepochybně jedním z obrovských úkolů především OSN, ale už dnes existují oblasti bez jaderných zbraní nebo zóny neutrality.

Na rostoucí význam Asie pro světovou politiku jemně upozorňuje část prohlášení o příkladné spolupráci pěti států na Dálném východě a v oblasti Sibíře. Věnuje také zvláštní část rozvojovému světu, kde bývalé kolonie se snaží překonat svou zaostalost a hledají samostatnou politiku. Přitom nelze zapomenout na to, jak Hnutí nezávislých států kdysi sehrálo významnou úlohu jako „třetí svět“ v boji proti bipolaritě.

Prohlášení vyjadřuje naději, že „rozvoj rusko-čínského společenství, založeného na rovnosti a vzájemné důvěře,“ bude v jednadvacátém století pozitivně působit jako příklad pro ostatní. Dokument závěrem zdůrazňuje, že „lidstvo stojí na prahu nové epochy“, že na ně čekají velké zkoušky, a upozorňuje, že je možno je řešit jen ve shodě a co nejširší spolupráci pokud možno všech.

Bilance dvacátého století

Měla-li Evropa bilancovat dvacáté století, nebylo to nijak snadné. Optimismus, s nímž 1. ledna 1901 začínala, chyběl 31. prosince 2000, kdy končila. Tehdy se věřilo v technický pokrok na základě rozvoje vědy a snad právě složitosti s jadernou energií vedly na konci dvacátého století k jistým rozpakům. Hrozba jaderných zbraní oslabil na počátku OSN a mezinárodně se jen EHS dokázalo dohodnout na mírovém využití této energie v Euratomu.

Rostoucí počet vlastníků jaderných zbraní a nemožnost jejich účinné kontroly a především nebezpečí, že by se nějaká teroristická skupina mohla jaderné zbraně zmocnit, oslabovala pro světovou veřejnost potřebný pocit bezpečnosti.

Zajímavý vývoj vykazala Evropská unie, která od 1. ledna 1999 zavedla v 11 zemích jednotnou měnu EURO. Po kritice podal v březnu 1999 předseda Evropské komise demisi a s ním odstoupila celá komise. Tento nečekaný krok byl mnohými označován za krizi integračního procesu, ale skutečnost, že velmi rychle byl nalezen jeho nástupce a nová komise zahájila činnost, potvrdila, že to byl ve své podstatě odraz rostoucí demokratizace unie. Současně se totiž připravovalo jednání o přijetí nových členů, mezi nimi i Česko.

Jisté znepokojení způsobilo v závěru století NATO. Sice v roce 1994 podepsalo s Ruskou federací „Program vojenské spolupráce“, ale pronikání do východní Evropy pokračovalo a v březnu 1999, v předvečer 50. výročí vzniku, byly slavnostně přijaty Česko, Maďarsko a Polsko.

Pronikly také zprávy o připravované nové strategii aliance, jež měly být hlavním bodem oslav. Na jejím základě se dosud obranná aliance členských států proti hrozbě komunismu měla stát jakýmsi strážcem světového pořádku. Eventuální zákroky tam, kde bude hrozit konflikt nebo dokonce dojde k ozbrojeným střetnutím, mělo NATO provádět na základě rozhodnutí vlastního vedení i bez souhlasu Rady bezpečnosti.

V době, kdy se nedařilo ani ostrým mezinárodním diplomatickým nátlakem na prezidenta Jugoslávie najít řešení „kosovské otázky“, která byla snad nejsložitějším problémem rozpadu Jugoslávie, rozhodlo se vedení NATO novou doktrínu vyzkoušet. Vydalo 24. března rozkaz bombardovat Srbsko, jehož částí bylo Kosovo, aniž by požádalo o souhlas Radu bezpečnosti OSN. V USA totiž převládalo přesvědčení, že tři dny náletů stačí, aby jugoslávský prezident kapituloval.

K bombardování skutečně došlo, ale řada evropských členů NATO se od tohoto kroku distancovala nebo dokonce se postavila proti. To vedlo k odložení připravovaných oslav 50 let NATO. Až několikadenní jednání za zprostředkování OSN vedlo k tomu, že bombardování a boje v Kosovu byly ukončeny. Tento vývoj ukázal jasně, že to není dobrý směr, jak reformovat NATO. Rozhodovat bez schválení Rady bezpečnosti bylo krokem proti OSN a ten nemohla řada států podporovat.

Příkladem mohly být Česko a Řecko, jejichž ministři zahraničí Papandreu a Kavan vypracovali „Návrh na mírový proces v jihovýchodní Evropě“. Na jeho základě bylo možno hledat jak řešení kosovské krize, tak i další problémy spojené s rozpadem Jugoslávie a následně i mírový rozvoj Balkánského poloostrova.

Naproti tomu velmi pozitivně působilo na mezinárodní veřejnost zasedání Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě na nejvyšší úrovni v tureckém Istanbulu v listopadu 1999. Byla zde schválena „Charta pro evropskou bezpečnost“, která pozornost věnovala i otázce lidských práv. OBSE se také zamýšlela nad nejlepší formou spolupráce s ostatními mezinárodními evropskými organizacemi.

Velmi pozitivní bylo, že se na konferenci podařilo dojednat „Dohodu o adaptaci S-KOS“. Tuto smlouvu o evropském odzbrojení, která byla podepsána v roce 1990, bylo třeba upravit na základě změn v Evropě, k nimž došlo po jejím podpisu. Schváleno bylo ještě několik dalších dokumentů, zaměřených především na „preventivní diplomacii“, která by měla eventuálním konfliktům předcházet a ne je jen potom obtížně tlumit, hasit a napravovat.

Ne zcela uklidňující zprávy přicházely z Moskvy, kde Jelcin stále častěji vyměňoval předsedy vlády a nakonec v srpnu 1999 jím jmenoval Vladimíra Putina, dosavadního ředitele bezpečnostní služby. Za podpory Jelcina se ve volbách do dumy v prosinci 1999 Putinem vedené hnutí Jednota–Medvěd stalo po komunistech druhou nejsilnější stranou. Krátce nato zažil svět šok, když 31. prosince 1999 Jelcin odstoupil z funkce prezidenta a zastupujícím prezidentem se stal Putin. Řádná volba nového prezidenta byla stanovena na březen 2000 a Vladimír Putin byl zvolen prezidentem hned v prvním kole.

Za celosvětovou bilanci označila média výroční 55. Valné shromáždění OSN, které se sešlo v září 2000 tradičně v New Yorku, a nazvala ho nadneseně „Summitem tisíciletí“, který měl skončit až 31. prosince 2000.

Aktivně se na tomto zasedání podílela diplomacie Česka, zastoupená na nejvyšší úrovni. Český prezident Václav Havel věnoval tradičně velkou pozornost lidským právům a zdůraznil klíčovou roli lidské odpovědnosti v procesu celosvětové obnovy.

Pohled české diplomacie přednesl ve všeobecné diskuzi český ministr zahraničí Jan Kavan. Ve svém projevu vyjádřil názor české vlády na poslání a reformu této mimořádně významné mezinárodní organizace, jejímž úkolem je zajistit „svět míru, solidarity a tolerance“. Mnohé jeho další konkrétní podněty se objevily v „Deklaraci tisíciletí“, přijaté na závěr, v níž byla zdůrazněna důvěra v OSN a její Chartu a odhodlání usilovat o naplnění jejích cílů, zvláště zajištění míru, bezpečnosti a odzbrojení, hospodářského rozvoje a odstranění chudoby, ochrany společného životního prostředí, lidských práv a demokracie a v neposlední řadě i posílení OSN. To, co mělo platit pro celý svět, nezbytně platilo i pro Evropu, která zároveň měla myslet i na řadu vlastních problémů.

Do nového roku, století i tisíciletí se Evropa chystala s celou řadou problémů, ale většina trendů v evropské politice konce minulého roku naznačovala možnosti jejich řešení.

Nejvyšší orgán Evropské unie, Evropská rada, projednala v březnu a červnu 2000 řadu vnitřních problémů: „zaměstnanost, ekonomickou reformu a sociální soudržnost, ekonomické, finanční a měnové záležitosti“ a vedle toho schválila program přiblížení a vysvětlení činnosti unie občanům pod heslem „Evropa a občan“. Nově musela zvýšenou pozornost věnovat i mezinárodním problémům, v první řadě hledání „společné evropské bezpečnostní a obranné politiky“.

Problematika míru a bezpečnosti stála také v popředí rozvíjející se spolupráce prezidentů Ruska a USA, ale i v prohlubujících se vztazích Ruska a Číny. Nově přibývalo návštěv na nejvyšších úrovních mezi Moskvou, Pekingem a Dillí a spolupráce metropolí Číny, Indie a Ruska potvrzovala vzrůstající vliv

„Asijského trojúhelníku“ ve světové politice. Tento trend zřejmě přispěl k tomu, že v rozdělené Koreji došlo ke schůzkám ministrů zahraničí a premiérů obou států, a dokonce vyhlásili „týden usmíření“.

V prosinci došlo v Nice k mimořádně významné schůzce Evropské rady na nejvyšší úrovni, jíž se na začátku zúčastnili i nejvyšší zástupci přidružených států, usilujících o členství, mezi nimi i předseda české vlády. Měla vyřešit co nejvíce současných problémů integračního procesu a také naznačit cestu dalšího vývoje Evropské unie.

Sjednána byla „Smlouva z Nice“, usilující o skloubení unie států i v unii lidu. Přinášela změnu do složení Evropské komise, zaváděla kvalifikovanou většinu do rozhodování Evropského parlamentu a řadu opatření předpokládajících, že počet členů se brzy může podstatně zvýšit. Jednání se týkalo desítky států a předpokládalo se, že přijímací řízení proběhne tak, aby obyvatelé nových členských států už se mohli zúčastnit voleb do parlamentu, plánovaných na rok 2004.

Česká vláda se aktivně podílela na všech akcích směřujících ke spolupráci a sjednocení Evropy. A snad proto se Praha stále častěji stávala místem mezinárodních setkání a mnohdy i konferencí a kongresů velkých mezinárodních organizací.

Koncem září 2000 se Praha stala hostitelkou zasedání Mezinárodního měnového fondu a Světové banky, které proběhlo zcela v klidu a bez problémů, ačkoli některé mezinárodní organizace předem hrozily protesty a demonstracemi.

Nové století

1. ledna 2001 začal nový rok, ale i nové století a dokonce i tisíciletí. Všeobecně se čekalo na vystoupení nového amerického prezidenta, jímž byl na podzim 2000 zvolen George Bush mladší. Funkce se tradičně nově zvolený prezident ujímal až v lednu následného roku, a to projevem o „Stavu unie“.

Nový prezident nadále vycházel z toho, že USA přísluší vedoucí úloha ve světové politice, a zřejmě mu nebyly cizí úvahy o monopolaritě jedné hypervelmoci. Na zahraniční politice USA se nemělo v podstatě nic měnit a vládní kruhy zřejmě podcenily zprávy o teroristických skupinách v zahraničí připravujících útoky proti velvyslanectvím USA.

A tak teroristický útok 11. září 2001 na objekty v USA překvapil nejen Američany, ale celý svět. Letecký úder zničil „Dvojčata“, dva mrakodrapy

Světového obchodního střediska v New Yorku, a druhý úder směřoval proti sídlu ministerstva obrany „Pentagonu“ ve Washingtonu.

K odpovědnosti se přihlásil Usáma bin Ladin jménem organizace Al-Kajdá a své prohlášení doplnil ideologickým doprovodem, v němž se netajil cílem zasáhnout nejbohatší zemi na planetě, která prý je odpovědná za všechnu bídu na světě. Vše vyznívalo značně zmateně ve srovnání s menšími teroristickými útoky, k nimž došlo v Itálii a Německu, ale rozsah úderu otřásl celým světem.

Vláda USA se rozhodla zahájit proti útočníkům soustředěný útok a vyzvala celý svět ke společnému boji „proti terorismu“. Ten se skutečně stal ústředním bodem mezinárodní politiky pro nejbližší dobu a vše ostatní ustupovalo do pozadí.

Vytýčení jakési „osy zla“ – Irák, Írán, Severní Korea a Afghánistán pod tálibánským vedením - vedlo úvahy amerických vojenských stratégů v přípravě dalších postupných zásahů. Diplomatické přípravě útoků nebylo věnováno zdaleka tolik pozornosti, jak by bylo třeba, a proto řada států, dokonce i členů NATO váhalo se do podobných akcí zapojit. Vláda USA spoléhala víc na CIA, která si zřídila v některých evropských členech NATO tajná „pracoviště“, kam byli dopravováni a kde byli vyslýcháni podezřelí z jiných zemí.

V rámci boje proti terorismu byla tálibánské vládě v Afghánistánu adresována výzva k vydání Usámy, který se tam skrýval. Když k tomu nedošlo, rozhodla vláda USA vyslat do Afghánistánu letecké jednotky, aby bombardovaly výcvikové tábory teroristů, a poté byly vyslány speciální oddíly, aby pátraly po vůdcích teroristických organizací. USA se dostaly do nesnadné situace, neboť původně posílily Tálibán, který vedl boj proti sovětské přítomnosti v Afghánistánu, a nyní stanuly v čele boje proti vládě, kterou tam ustavil.

Napětí v zemi aktivizovalo protitálibánské síly, což vedlo k pádu vlády, ale vůdce teroristů se zajistit nepodařilo. Do akcí proti Tálibánu se zapojila řada dalších států včetně Česka, které vyslalo vojenskou nemocnici. Těmto akcím se dostalo podpory ze strany generálního tajemníka OSN Kofi Annina, a tak se nakonec podařilo ustavit v Afghánistánu novou vládu a přispět ke zvolení Hamída Karzáiho novým prezidentem. Kofi Annanovi byla za jeho přispění udělena v říjnu 2001 Nobelova cena míru.

Pro hledání společné fronty proti terorismu byla nepochybně přínosem dohoda na „Deklaraci o nové společné radě NATO a Ruska“, označovaná za „konec studené války“. Naproti tomu negativně zapůsobilo, když se USA nepodařilo dosáhnout zmírnění na Blízkém východě. Jen obecná dohoda mezi Izraelem a Palestinci zdaleka nestačila.

Mezinárodní ovzduší zůstávalo plné obav z teroristických útoků, a tak bylo velmi logické, že se na zvláštní schůzce k otázce terorismu sešly 28. června 2002 v Kanadě velmoci G-7 a Rusko. Snad i to přispělo k tomu, že 15. července se v Sarajevu sešli prezidenti Jugoslávie, Chorvatska a Bosny a Hercegoviny, ale ke skutečnému pokroku v řešení situace v Jugoslávii stále ještě nedocházelo.

NATO jednalo v listopadu 2002 na nejvyšší úrovni v Praze a bylo rozhodnuto přijmout další státy, a to Bulharsko, Estonsko, Litvu, Lotyšsko, Rumunsko, Slovensko a Slovinsko, a pro boj proti terorismu měly být vytvořeny síly rychlé reakce. Konání summitu v Praze bylo všeobecně bráno jako uznání Česka jako významné evropské země.

Útok čečenských teroristů v říjnu 2002 na divadlo v Moskvě znovu připomenul tuto hrozbu. Zřejmě ne náhodou schválilo OBSE na zasedání na nejvyšší úrovni koncem roku Chartu proti terorismu. Také americký Senát se touto problematikou zabýval a udělil prezidentovi zásadní souhlas se zásahem proti Iráku.

Prezident USA proto poslal 17. března 2003 po dohodě s britským a španělským premiérem ultimátum iráckému prezidentu Saddámu Husajnovi, obviněnému ze spolupráce s Al-Kajdou, a 20. března pak dal povel k bombardování Iráku. Americké jednotky 27. března vytvořily na severu země výsadek proti iráckým vojskům. I když většina evropských členů NATO tento krok nepodpořila, Husajnov režim byl 9. dubna poražen a velení USA 14. dubna oznámilo konec vojenských operací. To však neznamenal úplný konec bojů. Okupační armády nemohly dlouhodobě řídit zemi a vytváření místní správy naráželo na obrovské problémy, především spory mezi Kurdy a Araby, ale také soupeření mezi sunnity a šíity. Irák se stal prostorem mnoha konfliktů, což oslabilo věrohodnost boje proti mezinárodnímu terorismu.

Evropa byla začátkem roku oblastí, kde sice docházelo v jednotlivých zemích k různým střetům při volbách a vytváření nových vlád, ale zároveň pozitivně působilo úsilí Evropské unie pokročit v integračním procesu. Vzhledem k tomu, že NATO přijalo do svého středu prakticky všechny evropské státy, byla i Evropská unie nucena urychleně hledat cesty k přijetí dalších zájemců, většinou již k unii přidružených.

V prosinci roku 2001 schválila Evropská rada v Laekenu u Bruselu řadu závažných dokumentů: „Deklaraci o budoucnosti Evropské unie“, „Prohlášení o připravenosti k nasazení v rámci Evropské bezpečnostní a obranné politiky“, „Prohlášení Evropské rady k situaci na Blízkém východě“ a „Dokumenty předložené Evropské radě“. S nástupem do roku 2002 měla být ve 12 státech unie zavedena společná měna EURO. Nové bylo to, že zasedání se zúčastnili i předsedové vlád kandidátských zemí, mezi nimi i předseda české vlády.

V „Deklaraci o budoucnosti Evropské unie“ se ukládá členům hledat „zjednodušení nástrojů unie“, včetně větší demokracie a výkonnosti, a připravit „ústavu pro evropské občany“. Těmito úkoly měl být pověřen zvláštní „Konvent“, který Evropská rada chtěla svolat jako „ Fórum otevřené organizacím, zastupujícím občanskou společnost“. Proto měl být složen z „hlavních stran, které se diskuse o budoucnosti Evropy zúčastní“. Velký útvar měl být složen z 15 zástupců hlav členských států nebo předsedů jejich vlád, 30 poslanců národních parlamentů (2 za každý členský stát), 16 poslanců Evropského parlamentu a 2 představitelů komise. Zastoupení dostaly také kandidátské země, každý stát zástupce vlády a 2 zástupce parlamentu. Vše mělo být připraveno tak, aby do konce roku 2003 byly všechny nezbytné smlouvy ratifikovány a občané nových členských států se mohli zúčastnit voleb do Evropského parlamentu v roce 2004.

Česko v Evropě

Menšinová vláda ČSSD, která se pod předsednictvím Miloše Zemana ustavila v roce 1998, se netajila svým evropanstvím. Ve vládním prohlášení zdůraznila: „Základním úkolem české zahraniční politiky je obhajoba a prosazování národních zájmů České republiky. Vláda bude usilovat o to, aby se Česká republika zařadila mezi aktivní činitele evropské a v mezích možností i světové politiky na bázi spolupráce, solidarity, lidských práv a kooperativní bezpečnosti.“ Zároveň však uložila příslušným odborníkům vypracovat „Konceptci zahraniční politiky České republiky“, kterou pak sama vláda schválila v únoru 1999 a Poslanecké sněmovna a Senát do června 1999.

Klíčovým problémem zahraniční politiky vlády každého státu je zajištění jeho bezpečnosti. To se v případě České republiky týkalo na jedné straně členství v NATO a na druhé pak vstupu do Evropské unie. Vzhledem k tomu, že členem NATO se Česko stalo společně s Maďarskem a Polskem už 12. března 1999, byl učiněn zásadní krok k spolupráci s dalšími 16 členy NATO v úsilí o zajištění bezpečnostní situace v Evropě. Avšak ani to nebylo bez problémů.

Situace se poněkud komplikovala v Jugoslávii, jejíž prezident odmítal řešení kosovské otázky, jak to doporučovala skupina států v čele s USA. Protože bylo známo, že v Radě bezpečnosti toto řešení nepodpoří ani Čína ani Rusko, vedení NATO v čele s USA se rozhodlo vnutit řešení vojensky, dalo příkaz a 24. března 1999 začalo bombardování Jugoslávie. Mnoho evropských členů včetně Česka s tímto krokem nesouhlasilo a teprve kompromisní řešení, vyjednané představitelům OSN, dosáhlo po delší době zastavení náletů a dalších bojů.

Kosovská otázka však zůstala nadále jablkem sváru nejen v Jugoslávii, ale i v celé Evropě.

Druhým aspektem evropanství české vlády bylo úsilí o zapojení do integračního procesu v rámci Evropské unie. Jestliže v otázce NATO už v podstatě šlo jen o dokončení procesu, jehož iniciátorem bylo především vedení NATO a USA, integrace byla problémem čistě evropským. Zatímco minulé české vlády proces zapojení do NATO jednoznačně vítaly, jejich vztah k procesu integrace vyjadřoval dokument, doprovázející přihlášku do Evropské unie, zaslané 17. ledna 1996 jako poslední z přidružených středoevropských zemí.

Připojení memoranda česká vláda dosti složitě a problematicky odůvodňovala tím, že jen s rozpaky dělá krok, který v budoucnosti povede k omezení národní suverenity. Ale že „nezvratně dospěla k témuž závěru, k jakému dospěly v minulosti vlády dnešních členských států, že v moderním evropském vývoji je výměna části vlastní státní svrchovanosti za sdílený podíl na suverenitě nadstátní a na spoluodpovědnosti nevyhnutelná jak pro prospěch vlastní země, tak i pro celou Evropu“.

Tento přístup ekonomů, vládnoucích tehdy v české vládě pod vedením Václava Klause, naznačoval, že jejich euroskepticismus nebude nejlepší základnou spolupráce českých institucí s orgány Evropské unie. Bylo velmi zajímavé, že česká veřejnost zdaleka tak skeptická k integračnímu procesu nebyla. Na venkově už bylo možno jako v přidružené zemi získat evropskou podporu pro stavbu místního vodovodu či kanalizace, a to hrálo velkou úlohu v chápání evropanství.

V Praze se symbolem evropanství stalo slavnostní zasedání ke „Dni Evropy“, jaká se běžně konala v členských zemích unie v upomínku na „Prohlášení francouzské vlády z 9. května 1950“. Organizátory akce byly „Nadace Jiřího z Poděbrad pro evropskou spolupráci“ a „Sdružení za Evropský dům“, které slavnost uspořádaly 9. května 1995 v Zrcadlové síni Klementina se souhlasem ředitele Národní knihovny dr. Vojtěcha Balíka a pod patronací prezidenta republiky.

V integračním procesu už opravdu nešlo jen o spolupráci evropských států, jak tomu bylo v NATO, ale v duchu francouzsko-německého usmíření z roku 1950 o postupné budování společenství evropských států v rámci „Evropské unie“. To byl dlouhodobý proces a nová česká vláda si to plně uvědomovala, a proto se aktivně zapojila do všech akcí s tímto procesem spojených. Koncem roku 1999 byla posílena úloha „Vládního výboru pro evropskou integraci“, když se do jejího čela postavil sám předseda vlády.

Příkladem může být vztah Česka k Radě Evropy. Zemanova vláda si uvědomovala významnou úlohu Rady Evropy při prosazování pluralitní demokracie, právního státu a lidských práv v Evropě a snažila se „vyrovnat dluh, který vůči této organizaci měly dřívější vlády“.

V září 2000 se v Praze sešel Politický poradní výbor Parlamentního shromáždění Rady Evropy, jemuž česká vláda přislíbila veškerou možnou pomoc a podporu. Český ministr zahraničí v projevu na zasedání se omluvil za pozdní ratifikaci dokumentů Rady Evropy, především Evropské sociální charty a jejích protokolů a Evropské charty místní samosprávy. Koncem roku 2000 bylo Česko smluvní stranou 73 a signatářem 22 smluv. Zároveň byly deponovány ratifikační listiny řady dokumentů, takže se Česko stalo smluvní stranou 41 a signatářem 11 smluv z celkového počtu 59 smluv Rady Evropy, významných pro začleňování do Evropské unie.

Před českou diplomacií však zůstávala celá řada otázek, které musela nějakým způsobem řešit, a mnoho jich patřilo k Evropě. Nelehkou otázkou, na kterou se zaměřila česká diplomacie, bylo urovnat vztahy s Ruskou federací, a dokonce dojednat složité důsledky minulých dluhů. Bylo nepochybně úspěchem české diplomacie, že se podařilo dohodnout splátky a v podstatě obnovit přátelské vztahy a rozsáhlou spolupráci s Ruskem.

Úsilí podniknout vše, aby Česko bylo připraveno ke vstupu do Evropské unie k 1. lednu 2003, jak se plánovalo, se pozitivně odrazilo v hodnocení, které Evropská komise pravidelně vydávala o stavu příprav nových žadatelů. Pravicová opozice však vedla soustředěnou kampaň proti této politice a v „Manifestu českého realismu“ propagovala vstup do „Evropského sdružení volného obchodu“ nebo velmi problematicky do „Severoamerické zóny volného obchodu“.

Zemanova vláda však se netajila přáním zapojit se „do silné Evropské unie, která hraje významnou úlohu ve světě“, a věnovala zahraniční politice velkou pozornost. Evropskou unii považovala za „spolehlivý základ“ úsilí „čelit hrozbám globalizace“ cestou „těsnější integrace“. Nezapomínala přitom, že zároveň se musí dbát na to, aby všechny národní, kulturní a jazykové identity byly plně respektovány a zachovány.

Když se hodnocení České republiky ve zprávách Evropské komise začalo lepší, premiér s potěšením konstatoval, že se daří odstraňovat zpoždění z minulých let, a ještě dodal: „Můžeme očekávat, že se staneme občany Evropské unie nejpozději k 1. lednu 2004.“ Celá vláda byla pevně přesvědčena, že „Česká republika se v Evropské unii neztratí“.

Členství v Evropské unii

V ideové boji proti kampaním euroskeptiků v tisku vláda veřejnosti vysvětlovala, že Evropská unie je první pokus o jednotu Evropy opřený o zcela jiné hodnoty než v minulosti pokusy silou a vládní představitelé se o tom mohli přesvědčit při jednáních nejvyšších orgánů, na která byli přizváni, nebo účastí českých delegátů v Konventu. Evropa se opírala o „demokracii, právní řád, ochranu lidských práv, solidaritu a potenciál k ekonomické inovaci a efektivitě“. Evropskou unii měly „vytvořit národní státy“ a opírat se měla „o jednotu budovanou na základě rozmanitosti“.

V Česku se však mnohé změnilo v roce 2002, neboť zde došlo k parlamentním, senátním a krajským volbám. Opozice se pokusila využít různých kampaní bývalých sudetských Němců, vysídlených do Německa nebo Rakouska, proti vládním silám. Německá vládní místa však potvrdila, že „vztahy obou zemí jsou dobré“, a domácí polemiku uzavřelo prohlášení Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky potvrzující zásady české zahraniční politiky včetně „dobrých sousedských vztahů“ opírajících se o „Česko-německou deklaraci“ z roku 1997 a „plnoprávné členství České republiky v Evropské unii“.

Zahraniční politika hrála v předvolební kampani nemalou úlohu, neboť vláda mohla předkládat řadu úspěchů. V květnu se Praha stala hostitelkou „Ekonomického fóra OBSE“ na téma „Spolupráce v oblasti udržitelného rozvoje a ochrana kvality vody v rámci činnosti OBSE“. Také příprava konference NATO na nejvyšší úrovni na listopad 2002 probíhala úspěšně. Česká diplomacie se aktivně podílela na přípravě Paktu stability pro jihovýchodní Evropu, přispěla k aktivizaci spolupráce zemí Visegrádské čtyřky a k zvýšení fondu spolupráce a styky se Slovenskem se ustavily jako nadstandardní.

Volby přinesly očekávané vítězství ČSSD pod vedením Vladimíra Špidly, když Miloš Zeman už nekandidoval. Na rozdíl od předchozí menšinové vlády se Špidla po pověření prezidentem rozhodl pro vládu koaliční s KDU-ČSL a Uníí svobody - Demokratickou uníí, která měla v 200členné Poslanecké sněmovně těsnou většinu 101 hlasu. Vládu tvořilo 11 sociálních demokratů, 3 křesťanští demokraté a 3 unionisté. Ministrem zahraničí se stal předseda KDU-ČSL Cyril Svoboda a vládní program v podstatě sledoval linii předchozí vlády.

Česká diplomacie se soustředila na úspěch jednání o přijetí nových členů do Evropské unie. Vládní prohlášení uvádí: „V přístupových jednáních bude vláda usilovat, aby v dosud neuzavřených kapitolách budoucí přístupové smlouvy byly pro Českou republiku sjednány podmínky co nejvýhodnější. Vláda se bude zasazovat, aby se Česká republika stala členským státem Unie počátkem roku

2004. Vláda bude iniciovat přijetí právní úpravy umožňující referendum o vstupu do Evropské unie.“

Zajímavé, že česká strana nedokázala využít toho, že předsedou Valného shromáždění OSN byl již v létě zvolen český zástupce Jan Kavan a ten se ujal v září 2002 této funkce. Byla to zvláštní situace, neboť obvykle předsedou býval zvolen předseda vlády nebo ministr zahraničí členského státu, kterým vládní funkce nedovolila věnovat se více funkci v OSN. Jan Kavan, doma už jen poslanec, fungoval po celý rok úspěšně ve významné funkci, a proto také generální tajemník OSN Kofi Annan vysoce ocenil jeho práci slovy, že „osvědčil schopnosti vůdce“, neboť „pod jeho vedením dělalo Valné shromáždění solidní rozhodnutí, která pomohou naší práci“.

Hlavní pozornost Evropy, ale i světa se od 4. října 2002 soustředila do Říma, kde začala mezinárodní konference Evropské unie o návrhu smlouvy o evropské ústavě. Podobná jednání probíhala současně v Bruselu na zasedání Evropské rady za účasti hlav přistupujících států. Zde se však také jednalo o některých problémech rozšíření, o hospodářském růstu a o obranné politice.

V novoročním projevu k desátému výročí vzniku České republiky ocenil prezident Václav Havel, že Česko si vydobylo pověst „důvěryhodné a respektované demokracie“, a o Evropské unii řekl, že jde „o historicky první pokus Evropy založit svůj vnitřní pořádek na principech vzájemné rovnosti, společného sdílení demokratických hodnot a respektu vůle všech svých součástí“. Dále pak zdůraznil, že Evropská unie je „velkorysým projektem mírového soužití na našem kontinentě a jeho mírového soužití s jinými částmi světa“.

Pokud šlo o členství v Evropské unii, bylo pro českou diplomacii do jisté míry nevýhodou, že novým prezidentem České republiky byl začátkem roku 2003 zvolen Václav Klaus. Měl rád mezinárodní jednání a v mnoha směrech pozitivně propagoval Česko jako aktivního činitele v boji za mír a spolupráci se sousedy. Pokud však šlo o integrační proces, byl spíše euroskeptikem, ne-li dokonce jeho odpůrcem. Na přednášce v USA přiznal, že „Česko ve středu Evropy musí být členem Evropské unie“, ale zároveň dodal, že „ji chce změnit zevnitř“.

Přijímací proces už však byl v závěrečné fázi. Hlavní událostí na jaře 2003 v Evropě se stal slavnostní podpis „Smlouvy o přistoupení nových členů Evropské unie“. Došlo k němu 16. dubna v Athénách a za Česko se ho zúčastnili vedle premiéra Vladimíra Špidly a ministra zahraničí Cyrila Svobody také prezident Václav Klaus a hlavní vyjednávač Pavel Telička. Ve smlouvě se zavazovali pokračovat „v dosahování cílů smluv, na nichž je založena Evropská unie“ a „vybudovat v duchu těchto smluv a na již položených základech ještě užší svazek mezi evropskými národy“.

Pozoruhodný je závěrečný článek: „Tato smlouva, sepsaná v jediném vyhotovení v jazyce anglickém, českém, dánském, estonském, finském, francouzském, irském, italském, litevském, lotyšském, maďarském, maltském, německém, nizozemském, polském, portugalském, řeckém, slovenském, slovinském, španělském a švédském, při čemž všechna znění v těchto jazycích mají stejnou platnost, bude uložena v archivu vlády Italské republiky, která předá její ověřený opis všem vládám ostatních signatářských států.“

Tento krok evropského integračního procesu schválil 9. dubna 2003 Evropský parlament a na české straně se definitivní tečkou za vstupem Česka do Evropské unie stalo referendum 14. června 2003, jehož se zúčastnilo 55% oprávněných voličů a pro vstup se vyslovily tři čtvrtiny z nich. V polovině června ukončil Konvent svou práci schválením návrhu smlouvy o evropské ústavě a krátce poté se v Soluni touto otázkou zabývali nejvyšší představitelé Evropské unie včetně nových členů. Rok 2003 byl rokem mnoha porad, ale také dobou ratifikací nejrůznějších smluv všemi členy Evropské unie.

Pro Českou republiku se rozhodujícím datem stal 1. květen 2004, kdy se stala řádným členem Evropské unie. Česká veřejnost uvítala tento krok a „nevládní“ Evropané mohli tak tradiční květnovou oslavu „dne Evropy“ uspořádat v Klementinu jako plnoprávní Evropané. Organizátoři, Nadace Jiřího z Poděbrad pro evropskou spolupráci, Dům Evropy Praha (v němž se přetvořilo Sdružení za Evropský dům) a Středisko mezinárodních studií Jana Masaryka na Vysoké škole ekonomické, mohli při této příležitosti předat medaili Jiřího z Poděbrad „Pax inter nationes“ (Mír mezi národy) předsedovi Senátu Petru Pithartovi a předsedovi vlády Vladimíru Špidlovi. (Ministr zahraničí Cyril Svoboda byl nemocen a medaile mu byla předána později.)

Pro českou diplomacii se mnohé měnilo, neboť vztahy uvnitř unie se stávaly komunitárními a mnohé se řešilo přímo mezi příslušnými úřady a institucemi Komise a Česka. Mnohé vnitřní problémy se česká vláda snažila řešit po poradě se státy Visegrádské čtyřky, která se dále scházela.

Počátkem června 2004 se Češi mohli poprvé zúčastnit voleb do Evropského parlamentu. Pouze 28,3% voličů se dostavilo k volebním urnám a volby skončily těžkou porážkou ČSSD, když jen 2 sociální demokraté byli zvoleni, zatímco většinou euroskeptická pravice získala 14 míst, KSČM 6 a dva poslanci zůstali v Evropském parlamentu nezařazení.

Neúspěch ve volbách byl odrazem rozporů uvnitř ČSSD. Po odmítnutí svého reformního návrhu Vladimír Špidla odstoupil z funkce předsedy a zároveň podal demisi ve vládě. Odešel na místo českého člena do Evropské komise a jeho místo ve straně i ve vládě obsadil mladičkový Stanislav Gross, ale toho už v květnu 2005 vystřídal Jiří Paroubek.

To vše nakonec sehrálo svou roli v parlamentních volbách v roce 2006, které vyhrála ODS s 81 poslancem před ČSSD se 74 a KSČM s 26 poslanci. Zvoleno bylo ještě 13 poslanců KDU-ČSL a 6 zelených. Po ostré až nechutné volební kampani se velmi dlouho táhl výběr předsedy Poslanecké sněmovny. Teprve když se podařilo zvolit představitele předpokládané opozice, sociálního demokrata Miloslava Vlčka, a ustavilo se vedení sněmovny, pověřil prezident Klaus Mirka Topolánka z ODS sestavením vlády. Jeho první pokus o menšinovou vládu, kdy ministrem zahraničí se měl stát Alexandr Vondra, nebyl úspěšný a po jistém váhání ho Klaus pověřil znovu. Tentokrát představil parlamentu koaliční vládu z ODS, KDU-ČSL a zelených, kde ministrem zahraničí se stal Karel Schwarzenberg za zelené.

Do čela Evropské unie

Nová vláda, silně pod vlivem Klausova euroskepticismu, nepatřila k zastáncům evropanství, nejvýše Schwarzenberg mohl být označen za eurorealistu. Ale i v jiných mezinárodních otázkách se docházelo často k odlišným názorům nebo dokonce rozporům mezi prezidentem a vládou. Za této situace se evropská veřejnost jen obtížně orientovala v české zahraniční politice a s rozpaky se čekalo na okamžik, kdy Česko mělo předsedat Evropské unii. Časté ostré hádky v Parlamentě, zvláště o umístění radaru NATO v Brdech, nedodávaly české vládě autoritu pro mezinárodní jednání.

Na základě rotace mělo Česko převzít předsednictví 1. ledna 2009. Příprava na to vyvolala mnoho sporů, mimo jiné i pokud šlo o propagaci Česka výzdobou hlavního sálu bruselského sídla unie, která dokonce vyvolala protesty členských států. Když se český premiér ujal funkce předsedy Rady Evropské unie, nastala v Evropě krizová situace, neboť ruský plyn přestal proudit přes Ukrajinu do střední Evropy. Ruský dodavatel uzavřel kohoutky s odůvodněním, že nebyly zaplacený převodní poplatky.

Předseda unie obvykle zasahuje diplomatickou cestou, ale český „chachar“ se rozhodl jinak. Oznamil, že letí do Kyjeva, a byl skutečně na letišti přijat nejvyššími představiteli země a našel u nich plnou podporu. Podařilo se mu, už s jistými obtížemi, dostat se i do Moskvy. Problém nebyl překonán, ale bylo dosaženo toho, že se začalo jednat o řešení krizové situace.

Administrativní aparát Evropské komise byl už zkušený, aby měnícím se předsedům pomohl v jejich činnosti. Také čeští odborníci, vyslaní do různých funkcí do Bruselu, už měli své zkušenosti, a tak k žádnému fiasku nedošlo. Něco neočekávaného se však stalo v Praze. ČSSD předložila už několikátý návrh

na vyslovení nedůvěry Topolánkově vládě a ten byl, k překvapení všech, schválen. Vláda musela podat demisi.

Dost překvapivě bylo brzy dosaženo dohody o předčasných volbách a vytvořena přechodná vláda odborníků, do jejíhož čela byl postaven předseda Statistického úřadu dr. Jan Fischer a ministrem zahraničí se stal bývalý náměstek ministra Jan Kohout. Vláda dostala důvěru parlamentu a její předseda mohl začít úřadovat jako premiér unie. Ukázal se jako velmi schopný zastávat funkci předsedy nejen v Praze, ale i v Bruselu.

Volby do Evropského parlamentu v červnu 2009 přinesly v České republice tyto výsledky: ODS 9, ČSSD 7, KSČM 4 a KDU-ČSL 2. Ustavení vlády komplikovaly tahanice v Poslanecké sněmovně o ratifikaci „Lisabonské smlouvy“, jak byla označována nová varianta Smlouvy o evropské ústavě.

Zmatky v Praze neměly vliv na konec českého předsednictví v unii, a proto potěšilo, když Evropská komise vyslovila české vládě poděkování za její předsednickou činnost, považovanou jak členskými státy, tak i evropskou veřejností za pozitivní.

Situace v Česku byla složitá vzhledem k tomu, že Ústavní soud zamítl zákon o předčasných volbách, a tak Fischerova vláda zůstala ve funkci až do řádných voleb v květnu 2010. Do konce roku 2009 se nakonec podařilo prosadit v Parlamentě ratifikaci Lisabonské smlouvy, ale nastaly spory s prezidentem, který odmítal dokument podepsat.

Volební kampaň dostala na jaře 2010 díky americkým poradcům mnohdy dimenzi barnumské reklamy a výsledek: ČSSD získala 22,8% hlasů a 56 poslanců, ODS skončila s 20,22% a 53 poslanci druhá, třetí místo získala nová strana TOP 09, označující se za pravicovější než ODS, se 41 poslancem, zastoupení získala i KSČM s 26 poslanci a 24 jich získala i nová strana Věci veřejné, hlásící se k pravému středu.

Po delším váhání, hledání a jednání prezident pověřil předsedu ODS Petra Nečase sestavením nové vlády, když ho ujistil, že má v parlamentě zajištěnou potřebnou většinu skládající se z poslanců ODS, TOP 09 a VV. Nová vláda byla schválena 13. července 2010 a za ministra zahraničí si Petr Nečas vybral předsedu TOP 09 Karla Schwarzenberga.

Tím se vytvořila zvláštní situace, neboť ten se vydával za eurorealistu a brzy se jeho názory dostaly v některých aspektech do rozporu s postoji prezidenta. Premiér Nečas, ideový odchovanec Klausův, se většinou snažil najít jakousi pozici mezi nimi, což ostatně souviselo s jeho úsilím najít vždy nezbytný kompromis pro společnou vládu tří dosti rozdílných politických stran. A to vedlo mnohdy až k tomu, že v Bruselu na schůzce šéfů států a vlád členských států

odmítal zaujmout jasné stanovisko, pokud ho ještě plně neprojednala česká vláda. A jindy obhajoval v podstatě euroskeptický postoj české vlády dohodou s britským premiérem, aby nebyl, v podstatě na klausovských postojích, sám v opozici proti ostatním členům Evropské unie.

Česko, které dříve bylo považováno za konstruktivního člena unie, se tak ocitlo v pozici toho, kdo další rozvoj zpochybňuje, odmítá nebo dokonce se mu snaží zabránit. Tato politika byla v rozporu s názorem většiny českého obyvatelstva, zásadně proevropského, a nemohla Česku přinášet žádný prospěch. Zároveň tyto minoritní opoziční akce nemohly významněji ovlivnit integrační trend převládající v evropské politice.

Evropa a svět

Češi si ve středu Evropy vydobyli pověst vzdělaného, kulturního, tolerantního, pokrokového a mírotvorného národa, což se zvláště potvrdilo ve druhé polovině dvacátého století. Při vstupu do jednadvacátého století, které podle různých předpovědí nemá být tak konfliktní a válečné jako století dvacáté, je na nich, aby tuto svou pověst potvrdili a svým přínosem lepší budoucnost Evropy ještě posílili.

Evropa, vždy ve světě chápána jako kulturně a technicky vyspělá část planety, si od druhé poloviny minulého století zajistila sympatie ostatních částí světa i svou mírovou politikou. V novém, jednadvacátém století se už s ní všeobecně počítalo jako s mírotvorným a konstruktivním faktorem světové politiky.

Ovšem ve světové politice se nemálo změnilo. Ve dvacátém století se zdálo, že hlavní směry světové politiky stanoví Evropa společně s USA, a často dokonce pod vedením USA. Také nová strategická koncepce NATO jako americko-evropská instituce zajišťující pořádek na celém světě byla toho důkazem, i když v posledních letech ne vždy zcela úspěšným.

Už koncem dvacátého století se však stále výrazněji ukazovalo, že úloha Číny významně roste a její úzká spolupráce s Ruskou federací a Indií signalizovala větší vliv tří partnerů v jakémsi „Asijském trojúhelníku“. Novým prvkem v mezinárodních vztazích byla i těsná spolupráce Číny a Ruska, považovaných za velmoci v Šanghajské skupině s Kazachstánem, Kyrgyzstánem a Tádžikistánem. Potvrzovalo to růst úvah o přesunu centra světové politiky z Atlantického oceánu na Tichý oceán, kde nebylo pochyb o mimořádném vlivu USA.

Často se klade otázka, které státy možno označit za velmoc. Pojem není jednoznačně definován. V praktické politice se velmi často měnil, i když v podstatě se vždy vycházelo z poměru sil mezi jednotlivými státy.

Nejvíce se o tom hovořilo v evropské politice, kde byly státy poměrně jasně vymezeny v důsledku panování silných rodů, které často usilovaly o rozšíření svého vlivu. Většinou se jejich význam spojoval s vojenskou silou, jíž disponovaly, ale bylo třeba brát v úvahu i další faktory. Šlo především o geopolitické podmínky, jako přístup k moři a vodní toky, hornatost, úrodnost, počet obyvatelstva, hospodářskou vyspělost a další.

Vše dostalo novou dimenzi s rozvojem mořeplavby a navázáním styků s jinými kontinenty, spojené s kolonialismem. Evropské státy, ovládající koloniální impéria, byly od osmnáctého století všeobecně považovány za velmoci a jejich úloha byla v evropské politice rozhodující. Jejich vliv ohrozila Francouzská revoluce roku 1789, když svou definicí práv člověka a občana vyvolala změny v uspořádání společnosti šířením demokratických myšlenek. Napoleonské války pak iniciovaly národní cítění, a proto Vídeňský kongres v roce 1815 ustavil z velmocí „Svatou alianci“, usilující obnovit v Evropě předrevoluční pořádek. Nepodařilo se jí to, naopak revoluční myšlenky dosáhly v devatenáctém století řadu úspěchů, a nakonec byl rok 1848 označen za „revoluční rok Evropy“.

Jistě ne náhodou právě americký prezident W. Wilson, představitel demokratických USA, svým vlivem prosadil po první světové válce na mírové konferenci ve Versailles ustavení mezinárodní mírové organizace „Společnosti národů“, jejíž členové, velcí i malí, si byli zcela rovni. Mír se jí nepodařilo uhájit, ale do mezinárodní politiky přinesla mnoho cenných zkušeností. Proto když se po druhé světové válce zakládala nová mírová mezinárodní organizace na základě principu kolektivní bezpečnosti, byla v Chartě Organizace spojených národů vytvořena pravidelně volená Rada bezpečnosti, ale pět vítězných států (Čína, Francie, SSSR, USA a Velká Británie) se stalo jejími stálými členy, a proto mnohými označovanými za velmoci.

Druhá světová válka navíc přinesla pro USA i tajemství atomové bomby, která urychlila konec války na Dálném východě. Úvahy uložit toto tajemství pro lidstvo v rámci OSN neuspěly. Naopak, když atomovou bombu a později i vodíkovou měly k dispozici jak USA, tak i SSSR, objevily se dvě „supervelmoci“, které kolem sebe sestavily mocenské bloky a Evropu si bilaterálně rozdělily. To přineslo růst mezinárodního napětí, známého jako „studená válka“.

A opět zapůsobila Asie, kde dvě nejlidnatější země, Čína a Indie, v roce 1954 uzavřely dohodu o vzájemných mírových vztazích, známou jako „panča šíla“, jejíž součástí byla zásada „mírového soužití“. Ta se brzy rozšířila i do jiných částí

světa a právě v Evropě se podle ní navazovaly nové vztahy mezi jednotlivými státy, i když často zapojenými v jiných mocenských blocích.

Proti studené válce se hledala v Evropě jiná politika od konce druhé světové války a v roce 1950 se podařilo udělat významný krok. Prohlášení francouzské vlády 9. května 1950 přineslo nejen usmíření mezi tradičními nepřáteli Francií a Německem, ale v „Evropském společenství uhlí a oceli“ nacházelo cestu, jak budovat co nejužší spolupráci a dokonce integraci mezi státy Evropy dokonce s perspektivou Spojených států Evropy. ESUO se v roce 1957 rozrostlo na Evropské hospodářské společenství, jehož nedílnou součástí byl i Euratom, tedy společné využití jaderné energie pro mírové účely.

Tajemství jaderné zbraně se nedalo udržet dlouhodobě a postupně se jeho vlastníky staly i některé další státy. Úsilí OSN postavit tyto zbraně právně mimo zákon neuspělo, jen v roce 1961 byla Valným shromážděním OSN přijata „Deklarace o zákazu použití jaderných a termojaderných zbraní“, která však nikoho nezavazuje a také nezná sankce za porušení. Spory o tom, zda znalostí jaderné energie zákonitě hrozí, že by ji stát mohl využít i jako zbraň, jsou neustále na pořadu nejrůznějších mezinárodních jednání.

Koncem šedesátých let opět Evropa přinesla pozitivní impulzy do mezinárodní politiky, když se podařilo iniciovat a počátkem sedmdesátých let uskutečnit „Konferenci o bezpečnosti a spolupráci v Evropě“, jíž se s jednou výjimkou zúčastnily všechny evropské státy a navíc i Kanada a USA. Přinesla dohodu o respektování hranic, jak se ustavily v poválečné Evropě, a schválila zásady, jimiž se měly řídit členské státy ve vzájemných vztazích.

Po přijetí „Závěrečného aktu“ v roce 1975 nebyla konference zcela ukončena, ale bylo rozhodnuto organizovat její „následné schůzky“. A tento „mírový proces KBSE“ přinesl Evropě nejen trvalý mír, ale i všestranný rozvoj spolupráce s postupným odstraňováním hranic jak pro obchod, tak i pro cestování obyvatel.

Úspěchem tohoto procesu byly převratné změny, ke kterým došlo v řadě východoevropských zemí v roce 1989 po třetí následné schůzce KBSE ve Vídni. Programovým završením byla v roce 1990 „Pařížská charta pro novou Evropu“ vyhlášením „Novou éru demokracie, míru a jednoty“. Mírový proces KBSE postupně dostal institucionální podobu jako Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě (OBSE) a Evropa se stávala významným a uznávaným bojovníkem za světový mír a lze si klást otázku, zda jí v tomto směru nepatří při vstupu do nového století označení „velmoc“.

Když se na přelomu století ukázalo, že nová doktrína NATO, použitá v Jugoslávii, Afghánistánu a Iráku, nemá plnou podporu všech jeho evropských členů, došlo

i v USA k pozoruhodným změnám. Ostrá kritika zahraniční politiky prezidenta Bushe mladšího naznačovala, že v nových volbách budou mít demokraté naději na úspěch. Při výběru kandidátů v demokratické straně zvítězil černošský právník Barack Obama před manželkou bývalého prezidenta Hillary Clintonovou a ten k jistému překvapení světové veřejnosti v roce 2008 ve volbách zvítězil.

Jeho nástupní zpráva o stavu unie v lednu 2009 a zvláště jeho projev v Praze, kde vyzvedl úkol společně s Ruskem hledat cesty k odzbrojení, mu získaly sympatie v celém světě. Všechny jeho kroky navazující styky s jinými státy byly nesený snahou o vzájemné poznání a pochopení a pro spolupráci v zájmu míru.

Přesto bylo poněkud překvapivé, že mu Norský parlament udělil Nobelovu mírovou cenu téměř hned na začátku jeho činnosti, ačkoli jindy bývá přiznávána téměř jen za celoživotní úsilí. Všeobecně převládá ve světě dojem, že zahraniční politika USA půjde pod jeho vedením cílevědomě za zajištěním světového míru.

Výměna dokumentů o krocích k odzbrojení na „neutrální půdě“ v Praze mezi americkým a ruským prezidentem byla jistým potvrzením správnosti rozhodnutí Norského parlamentu. Jejich společné vystupování na veřejnosti odráželo jejich vzájemné sympatie a jakousi radost ze společného díla. Velmi překvapilo, že byli schopni spolu hovořit i bez přítomnosti překladatelů.

Jestliže Obamova zahraniční politika byla vnímána světovou veřejností jako mírová, dá se tedy konstatovat, že USA se staly velmocí míru. A vzhledem k tomu, že i „Asijský trojúhelník“ se dlouhodobě hlásí mezi důsledné zastánce míru, lze dojít k závěru, že tyto čtyři velké státy neohrožují světový mír a naopak se stávají jeho zárukou.

Co to znamená pro Evropu? Zaprvé to, že jí z této strany nehrozí nebezpečí ozbrojeného konfliktu, a může se tedy věnovat své hospodářské, technické, vědecké a kulturní výstavbě vnitřní. Ale zároveň se jí klade za úkol podporovat mírovou politiku Číny, Indie, Ruska a USA, jakýchsi „mírových velmocí“, neboť není pochyb, že mír je také v jejím vlastním zájmu. A zdá se tudíž jednoznačné, že k seznamu „mírových velmocí“ je možno připojit i Evropu, i když nemá vlastní evropskou armádu, ale ty už nejsou dnes hlavním faktorem pro označení státu jako velmoc.

ZAMYŠLENÍ NAD BUDOUCNOSTÍ EVROPY

Alexandr Ort

Vydala:

Úhlava, o. p. s., Klatovy 2012

Kpt. Jaroše 94, 339 01 Klatovy

Tel: (+420) 376 311 745

www.uhlava.cz

Autor: Prof. PhDr. Alexandr Ort, DrSc.

Jazykové

korektury: Mgr. Martina Dolejší

Technická

spolupráce: Ing. Helena Hnojská, Ing. Pavel Vondráček

Vydání: první

Copyright © Prof. Dr. Alexandr Ort, DrSc.

Copyright © Úhlava, o. p. s., 2012

ISBN 978-80-905087-1-2

Prof. PhDr. Alexandr Ort, DrSc. (nar. 1926)

Odborně se zaměřil na studium české a zahraniční politiky a problematiku mezinárodních vztahů. Působil na Vysoké škole politických a hospodářských věd, na Fakultě mezinárodních vztahů Univerzity Karlovy, v Ústavu pro mezinárodní politiku a ekonomiku, pracoval jako pedagog na Univerzitě 17. listopadu a poté – po dvaceti letech mimo obor – na Právnické fakultě Univerzity Karlovy, na Fakultě mezinárodních vztahů Vysoké školy ekonomické, na Vysoké škole mezinárodních a veřejných vztahů v Praze a Právnické fakultě Komenského univerzity v Bratislavě. Současně působil jako předseda správní rady Nadace Jiřího z Poděbrad. Je autorem či spoluautorem řady významných publikací na téma evropské a české historie. O české a evropské historii přednášel i v zahraničí.

Úhlava, o. p. s.

Nestátní nezisková organizace založená v roce 2001 v Klatovech. Společnost se hlásí k tradicím Úhlavy, spolku akademiků pro Pošumaví. Svoji činností se snaží navazovat na aktivity, které vyvíjel tento spolek v minulém a předminulém století nejen na Klatovsku, ale i v dalších regionech jihozápadních Čech. Zabývá se především vzdělávací, poradenskou a informační činností se zaměřením na regionální rozvoj, životní prostředí, zemědělství a rozvoj venkova. Společnost se aktivně účastní přeshraniční spolupráce, poskytuje informace o Evropské unii a poradenství při přípravě žádostí o dotace z fondů Evropské unie a dalších zdrojů.

Dům Evropy Praha, o.s.

Občanské sdružení, jehož posláním je přispívat k popularizaci, šíření, hájení a uskutečňování myšlenky evropské spolupráce a integrace v souladu s demokratickými principy. Dům Evropy ve spolupráci s jinými organizacemi uspořádal celou řadu přednášek a seminářů o otázkách výchovy k evropanství, pořádá mezinárodní semináře pro studenty středních škol k aktuálním otázkám evropského integračního procesu. Sdružení se podílelo na vydání řady publikací zaměřených na rozvíjení evropské spolupráce i aktuální otázky vývoje EU. Hlásí se k myšlenkovému odkazu tvůrců celoevropského dědictví a navazuje na živé domácí tradice v úsilí o evropskou jednotu.